

Pulane ya u Funza

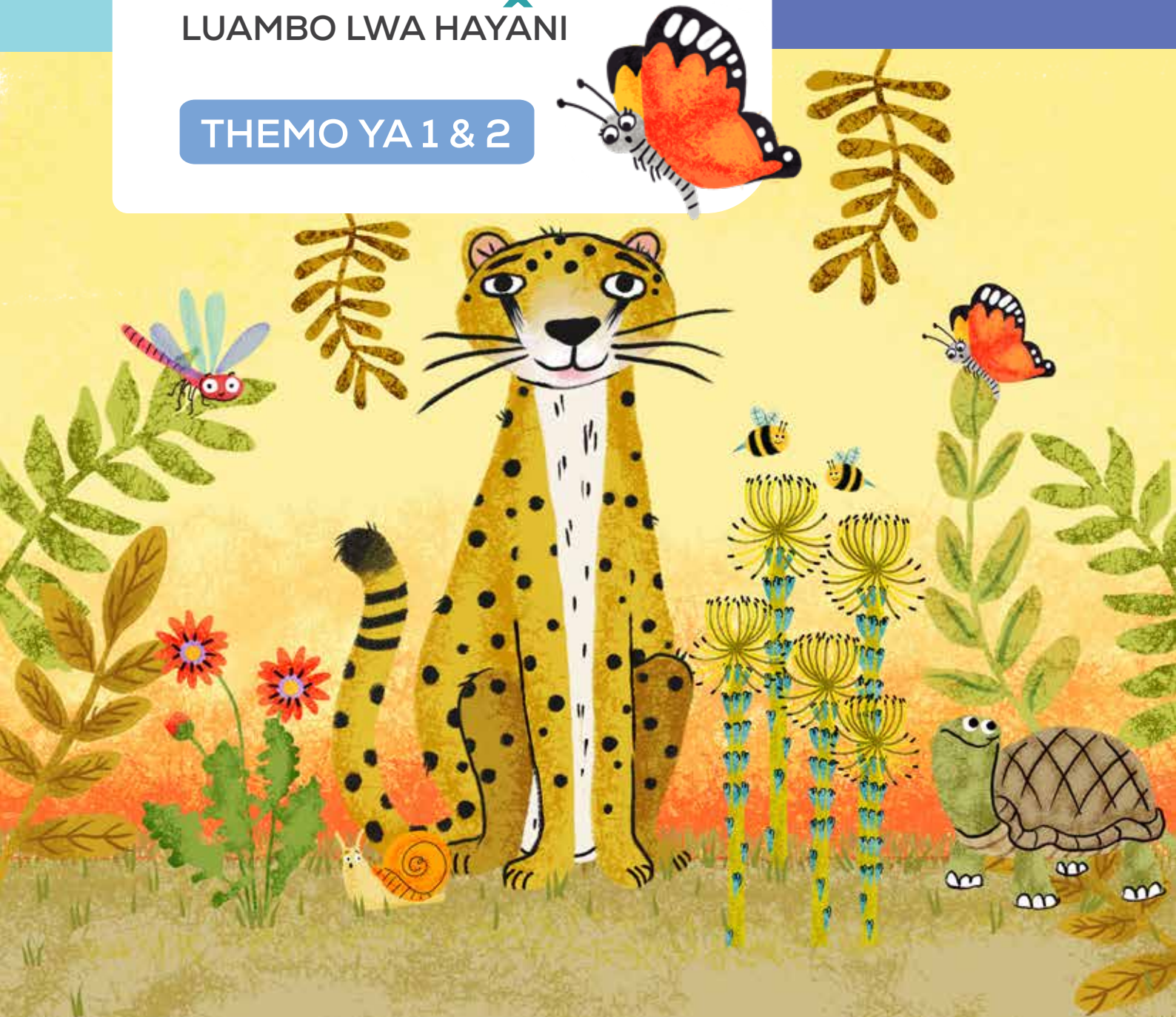
TSHIVENDA

LUAMBO LWA HAYANI

THEMO YA 1 & 2

GIREIDI YA

2

Pulane ya u Funza

GIREIDI YA 2 | THEMO YA 1 & 2

TSHIVENDA

Copyright © 2026 National Educational
Collaboration Trust (NECT)

This work is licensed under a Creative Commons
Attribution–NonCommercial–NoDerivatives 4.0
International License (CC BY-NC-ND 4.0).

Additional permissions beyond the scope of this license
may be available. For further information, please
contact the publisher at **materials@nect.org.za**.

First edition, 2026

THEMO YA 1 PULANE YA U FUNZA

U thetshelesa na u amba: Kha vha ðivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: U ðivhetshela ndivho**
2. **Kha vha vhudzise mbudzisothalutshedzi kha u tũtũla ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - No no vhuya na ðivhetshela ndivho kana tshipikwa? Arali zwo ralo, ndi ifhio?
 - Ni tama u ðivhetshela ndivho ifhio ñaŋwaha?
 - Ni vhona u nga ni nga ðipfha hani arali ni tshi nga kona u swikela ndivho yaŋu?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele nŋha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
Zwipikwa Ri vhea zwickwa Zwa sumba ndila Nga liga nga liga ðuvha nga ðuvha Ra ima nga pulane Ri tshi ya phanḁa, hu sina u ima Ri lora zwihulu ra swikela nŋha Ro khwaṭha vha vhoneu penya
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tũtũwedze vhagudi uri vha ñekane mihumbulo.
 - c. Kha vha tũtũshedze tũtũshedzo kana vha ñee phindulo nga ndila i tevhelaho: Raimi heyi i ri funza uri kha vhutshilo vhatu vha tea u vha na miloro ya zwithu zwavhuḁi zwine vha tũḁa u zwi swikela kha vhutshilo. Vhatu vha tea u tũḁa tshiŋwe na tshiŋwe tshine tsha nga vha swikisa kha zwipikwa zwavho.

Foniki: U linga hu si ha foma la ha ndivho ya fonimi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzule vho lugisa Bugu ya u linga vha n'wale notsi dza vhagudi nga muthihi nga muthihi.**

2. **Kha vha shumise khoudu i sa konḁi vha tshi rekhoda kushumele kwa vhagudi, sa tsumbo:**

1 = ha athu kona

2 = u a kona

3 = u a kona tshoṱhe

3. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha vha thetshelese.**

- a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya 'u vhandela maipfhi' (kha madungo).
- b. Kha vha shumise zwiliwa zwo fhambanaho kha u sumbedzela, sa tsumbo: mu-rambo; ma-vhele, vhu-rotho.

4. **Kha vha mone ni kilasi vha ri vhagudi vha:**

- a. Vhandelele madzina avho, sa tsumbo: Mu-ku-ndi
- b. Kha vha bule mubvumo wa u thoma wa madzina a vhagudi, sa tsumbo: Karabo i thoma nga /k/
- c. Kha vha zwi modeḽe (sumbedzele) kha vhana vha mbo ḁi nga u thoma nga vhagudi vha no konesa.

5. **Zwiṱalusi zwa tshikalo tsha vhukoni:**

1 = Mugudi u ṱoḁa thuso ya u khunyeledza mishumo vhuvhili hayo.

2 = Mugudi u khunyeledza mushumo muthihi nga eṱhe.

3 = Mugudi u khunyeledza mishumo vhuvhili hayo nga eṱhe.

Muñwalo: U linga hu si ha fomala ha u vhumba maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha humbele vhagudi vha ṅwale maḽedere a alifabethe nga maḽedere maṭuku.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha tshimbile na kilasi vha ṭhogomele u vhumbwa ha maḽedere ha mugudi muñwe na muñwe, luvhilo lwa u ṅwala, saizi ya maḽedere, na nz.
 - b. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kondelwa nga u vhumba maḽedere, khathihi na tshiitisi tsha uri ndi ngani vha tshi kondelwa.
 - c. Vha dovhe hafhu vha ṭhogomele vhagudi vha sa ḽivhi alifabethe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ḽivhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 1

1. **Kha vha ḽivhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Marie u *vhulunga tshelede*.
 - b. Kha vha ambe uri: Kha tshiṭori itshi ri ṭangana na musidzana a no pfhi Marie ane a vha na ndivho kana tshipikwa tsha u *vhulunga tshelede* ya u renga baisigira. Ri vhala zwinzhi nga ha zwithu zwo fhambanaho zwine Marie na khonani yawe Busi vha ita uri Marie a kone u renga baisigira.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḽivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Pfhumbudzo ya kilasi yothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ndowedzo
dza vhagudi
Penisela dza
vhagudi

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Musi tshifhinga tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi tshi thoma, kha vha topole na u gudisa vhatoli (dzimonitha) uri vha kone u netshedza:
 - Bugu dza u Vhala dza Thikho
 - Bugu dza ndowedzo dza vhagudi
2. Kha vha gudise vhagudi u vula Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ndowedzo kha siatari lo teaho.
3. Kha vha talutshedze uri u bva kha Vhege ya 2, nga tshifhinga tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila, vhagudi vha do shuma nga vhavhilihavhili u itela u fhedza mishumo kha Bugu ya u Vhala ya Thikho.

U vhala nga Vhavhili

1. Kha vha talutshedze uri u thoma kha Vhege ya 2 nga tshifhinga tsha GGR, vhagudi vha do shuma nga vhavhilihavhili vha tshi ita nyito.
2. Kha vha sumbedze vhagudi mishumo ya ndowendowe ya duvha.
3. Kha vha vha thuse u talula mishumo muṁwe na muṁwe, na u pfhesesa zwine zwa fanela u itwa.

U thoma sumbandila dza U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila

1. Kha vha gudise vhagudi nga ha sethe ya sumbandila ine ya shuma kha inwi na kha nyimele yaṁu.
2. Izwi zwi fanela u katela tsumbandila dzi ngaho:
 - a. Ni tshintshane u vhala na u thetshesela musi ni tshi shuma na phathinara yaṁu.
 - b. Kha vha shumise ipfhi lavho la nga ngomu / ipfhi la levele ya 1 / ipfhi la u hevhedza.
 - c. Ni songo fhela mbilu nahone ni thuse phathinara yaṁu.
 - d. Ni songo imisa tshanda kana u dina mudededzi musi vha tshi khou thetshesela uri vha vhale.
 - e. Arali ni tshi toda u ya thoiṭete, shumisani Thendelo ya U ya Thoiṭethe.
 - f. Arali ni tshi khou kundelwa, fhirelani kha nyito i no tevhela. Humbelani mugudisi uri vha ni thuse musi vhe na tshifhinga.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u t̃avhanya nahone vho fhumula vha dzi vhuedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u d̃idina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwe zwa itwa zwavhudi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila i shume zwavhudi, vhagudi vha tea u d̃ivha zwine zwa lavhelelwa khavho na ndila ine vha fanela u d̃ifara ngayo.

Maḡhelo a Duvha: U vhalela Nḡha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maḡwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwoṱhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa d̃ivhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṱhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha humbudze vhagudi thero.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.
- Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
- Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
- Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
- Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.

2. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Ndivho: Zwine na tama u ita kana u vha zwone, nahone no diimisela u zwi shumela.*
 - vhulunga: U vhea tshithu uri ni kone u tshi shumisa nga murahu/nga vhuya kana u shumisa tshelede yaṅu zwino.*
 - Tshelede: Zwine ra zwi shumisa kha u renga/badela zwithu.*
 - wana: U wana tshelede kana malamba nge na shuma kana na ita mushumo.*

3. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

Sethe yo
fhelelaho ya
garaṭa dza
Firizi (Gireidi
ya 1)

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetsheselele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha ite hezwi nga u tṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhone u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha tṭhogomele vhagudi vhane vha khou kongelwa.
 - d. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetsheshelesani zwavhuḍi' vhone vha bule mubvumo uyo.

Muñwalo: U linga hu si ha fomala ha u vhumba maledere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha humbele vhagudi vha ñwale maledere a alifabethe nga maledere danzi / mahulwane.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha thogomele u vhumbwa ha maledere ha mugudi muñwe na muñwe, luvhilo lwa u ñwala, saizi ya maledere, na nz.
 - b. Kha vha thogomele vhagudi vhane vha kondelwa nga u vhumba maledere, khathihi na tshiitisi tsha uri ndi ngani vha tshi kondelwa.
 - c. Vha dovhe hafhu vha thogomele vhagudi vha sa divhi alifabethe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari ja 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanda kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musu vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe thoho ya tshitori: *Marie u vhulunga tshelede.*
 - b. Kha vha talutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa thoho ya tshitori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshitori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari lijwe na lijwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Pfhumbudzo ya kilasi yothe

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ndowedzo
dza vhagudi
Penisela dza
vhagudi

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Musi tshifhinga tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi tshi thoma, kha vha topole na u gudisa vhatoli (dzimonitha) uri vha kone u netshedza:
 - Bugu dza u Vhala dza Thikho
 - Bugu dza ndowedzo dza vhagudi
2. Kha vha gudise vhagudi u vula Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ndowedzo kha siatari lo teaho.
3. Kha vha talutshedze uri u bva kha Vhege ya 2, nga tshifhinga tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila, vhagudi vha do shuma nga vhavhilihavhili u itela u fhedza mishumo kha Bugu ya u Vhala ya Thikho.

U vhala nga Vhavhili

1. Kha vha talutshedze uri u thoma kha Vhege ya 2 nga tshifhinga tsha GGR, vhagudi vha do shuma nga vhavhilihavhili vha tshi ita nyito.
2. Kha vha sumbedze vhagudi mishumo ya ndowendowe ya duvha.
3. Kha vha vha thuse u talula mushumo muñwe na muñwe, na u pfhesesa zwine zwa fanela u itwa.

U thoma sumbandila dza U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila

1. Kha vha gudise vhagudi nga ha sethe ya sumbandila ine ya shuma kha inwi na kha nyimele yañu.
2. Izwi zwi fanela u katela tsumbandila dzi ngaho:
 - a. Ni tshintshane u vhala na u thetshesela musi ni tshi shuma na phathinara yañu.
 - b. Kha vha shumise ipfhi lavho la nga ngomu / ipfhi la levele ya 1 / ipfhi la u hevhedza.
 - c. Ni songo fhela mbilu nahone ni thuse phathinara yañu.
 - d. Ni songo imisa tshanda kana u dina mudededzi musi vha tshi khou thetshesela uri vha vhale.
 - e. Arali ni tshi toda u ya thoiŋete, shumisani Thendelo ya U ya Thoiŋethe.
 - f. Arali ni tshi khou kundelwa, fhirelani kha nyito i no tevhela. Humbelani mugudisi uri vha ni thuse musi vhe na tshifhinga.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u t̃avhanya nahone vho fhumula vha dzi vhuedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u d̃idina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwe zwa itwa zwavhudi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila i shume zwavhudi, vhagudi vha tea u d̃ivha zwine zwa lavhelelwa khavho na ndila ine vha fanela u d̃ifara ngayo.

Maḡhelo a Duvha: U vhalela Nḡha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maḡwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwoṱhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa d̃ivhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṱhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *-lingedza: U ita nga nungo/maanda othe na musu zwithu zwi tshi khou konda.*
 - *-bvelela: U swikelela ndivho/tshipikwa tshau kana u ita zwavhudi zwinwe zwithu.*
 - *-bvela phanda (verb) mvelaphanda (noun): U ita zwinwe zwithu khwiṇe tshifhinga tshothe u tshi ita ndowendowe, nga zwituku nga zwituku.*
 - *Pfhufho: Tshiphuga kana tshithu tshine wa fhiwa nga u mushumo wa itwa zwavhudi.*
- b. Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi linwe na linwe.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 4.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Vhathu vha di vhetshela ndivho/zwipikwa zwine vha do shuma vho livha khwazwo uri vha zwi swikele.*
 - *U swikelela zwipikwa zwnzhi zwi toḁa u shuma wo difunga - a zwi sokou bvelela.*
 - *Ndivho/zwipikwa zwi ri thusa u vhona mvelaphanda na uri ri si nete!*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzothe.

4. Mbudziso:

- a. *Ndi ndivho ifhio/ tshipikwa tshifhio tshine vhana vha Gireidi 2 vha nga divhetshela?*
- b. *Ndi nga mini ri tshi divhetshela ndivho/zwipikwa?*
- c. *Ndi mini tshine na toḁa u tshi khwiṇisa uno ṅwedzi?*

Foniki: Muvhidzelo – Maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–10 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–10: bola, gaga, bebiwa, ḽaka, ḽeḽo, kule, lepalepa, ṱuwa, mavhivhi, tholiwa
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhaki havho nga penisela ya muvhala.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhaki havho nga ṅḽila yo teaho.
 - e. Kha vha ṱhogomele khaedu dza vhagudi.

Muñwalo: U linga hu si ha fomala ha muñwalo, u tou fombe na nungo dza u ñwala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḡana.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha ñwale mafhungo a tevhelaho kha bodo: Dzina langa ndi _____. Ndi na miñwaha ya _____.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole na u fhedzisa mafhungo kha bugu dzavho dza ṅowedzo.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha khou toḡa u vhona uri vha nga ñwala mafhungo nga ṅila yo teaho lungana nga minete miṱanu.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha thome u ñwala, vha songo ima u swikela vha tshi vha vhudza uri vha ime.
3. **Kha vha thogomele luvhilo lwa muñwalo wa vhagudi, u tou fombe na nungo dza u ñwala.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha thogomele vhagudi vhane vha kondelwa nga u tou fombe kha u nwala kana u sa vha na nungo dza u ñwala– vhane vha dzulela u u dzhia tshifhinga tsha u awela lunzhi.
 - b. Nga murahu ha minete ya 5, kha vha vhudze vhagudi vha ri 'imani.'
 - c. Kha vha vhudzise vhagudi uri vha vhale uri vho kona u ñwala mafhungo mavhili lungana.
 - d. Kha vha tuṱuwedze vhagudi – vha vha vhudze uri ñwaha uno, vhoṱhe vha ḡo vha kona u ñwala nga u ṱavhanya, na u ñwala nga ṅila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 3

1. Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.

- Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Marie u vhulunga tshelede*.
- Kha vha ambe uri: Kha tshiṭori itshi ri ṭangana na musidzana a no pfhi Marie ane a vha na ndivho kana tshipikwa tsha u vhulunga tshelede ya u renga baisigira. Ri vhala zwinzhi nga ha zwithu zwo fhambanaho zwine Marie na khonani yawe Busi vha ita uri Marie a kone u renga baisigira.

2. Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:

- Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
- Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
- Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
- Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
- Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Bonyani maṭo aṅu ni lingedze u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mafhungo a bvaho kha tshiṭori. Ni khou vhona mini?

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:
Ndi nga
divhetshela
ndivho!
Ndivho yanga
ndi...

1. **Kha vha divhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri do sedza kha: U shumisa tshigarukela mafheloni a fhungo, u sumbedza u takala kana u mangala.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ndo zwi ita! Ndo swikelela ndivho yanga!
 - c. Kha vha sumbe TKL: Fhungo li fhela nga tshigarukela, u sumbedza u takala kana u mangala.
2. **Kha vha divhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri do: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mavhili.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri do ola na u ñwala nga ha: Ndivho ine nda toda u i swikelela kha Gireidi ya 2.
3. **Kha vha talutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndivho nthihi ine nda vha nayo uno ñwaha ndi...
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Vha tshi khou shuma u swikelela ndivho yavho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Fhungo li fhela nga tshigarukela, u sumbedza u takala kana u mangala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: U shuma na Zwigwada

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ndowedzo
dza vhagudi

Penisela dza
vhagudi

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Kha vha ite maitele a rothini u itela u dzudza vhagudi nga vhavhilihavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ndowedzowe.
2. Kha vha vhudze kilasi uri vha do vha sumbedza zwine vha fanela u ita musi vha tshi vhidza tshigwada uri tshi vhale.

Zwigwada zwa u Vhala

1. Kha vha vhone uri vho dzudza vhagudi nga zwigwada zwa vhukoni vhu fanaho zwa U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
2. Kha vha vhudze vhagudi dzina la tshigwada tshavho. Nzhele: Vhagudi a vha kombetshedzwi u dzula kha zwigwada izwi.
3. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha divhe dzina la tshigwada tshavho – kha vha tambe mitambo ya u khwatḥisa hezwi. Sa tsumbo, kha vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha re kha tshigwada tsha Mbiḡi uri vha ime; vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha tshigwada tsha Ndau uri vha vhee zwanda zwavho kha ṭhoho, nz.

U vhidza Tshigwada tsha u Vhala

1. Kha vha humbudze vhagudi uri tshikhala tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi ngafhi.
2. Kha vha humbudze vhagudi uri vha de na Bugu dza u Vhala dza Thikho musi vha tshi da u vhala.
3. Kha vha humbudze vhagudi nga ha sumbandila: musi vha tshi vha vhidza, vha fanela u ṭavhanya u ya tshikhalani vho fhumula, a vha faneli u thithisa vhaṇwe vhagudi.
4. Kha vha vhidze tshigwada uri tshi dzule tshikhalani tsha u vhala.
5. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha na Bugu dza u vhala dza Thikho.
6. Kha vha vha ṭalutshedze uri musi vho no fhedza mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya ḡuvha, vha do thetshesela vhagudi vha tshi vhala zwi re kha dziṇwe bugu dza u vhala (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho/dzo Linganyiswaho dzi re hone).
7. Kha vha ite ndowedzowe ya u phakhela sethe ya bugu dza u vhala yo teaho, na u vhudza vhagudi uri vha vule bugu kha siaṭari lo khethiwaho.

8. Tshi tevhelaho, kha vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu dza u vhala, kana u vha phakhela uri vha tuwe nadzo mahayani. (Hezwi zwi bva kha mugudisi ene mune kha kha pholisi ya tshikolo).
9. Kha vha tendele kilasi yothe i vha nee vhupfhiwa nga ha kushumele kwavho.
10. Kha vha dovholole na tshigwada tshi tevhelaho.
11. Kha vha ite zwenezwi na zwigwada zwinzhi nga hune vha nga kona ngaho nga tshifhinga tshenetsho.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u tshanyanya nahone vho fhumula vha dzi vhuedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u didina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwe zwa itwa zwavhudi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila i shume zwavhudi, vhagudi vha tea u divha zwine zwa lavhelelwa khavho na ndila ine vha fanela u difara ngayo.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Manwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhatxa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Muvhidzelo – Mafhungo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale tḥoho, 'Muvhidzelo.'
 - b. Kha vha vhidzele mafhungo a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale:
 - O posa labi ḽa tou paṭa!
 - U tḥoḽa u tḥuwa o putela.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale mafhungo mavhili kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
 - f. Kha vha tḥogomele khaedu dza vhagudi.

Muṅwalo: U linga hu si ha fomaḽa ha vhunzani ha muṅwalo wo dziaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṅwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha ṅwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Zwine nda zwi takalela
 - Ndi takalela u tamba ____.
 - Ndi takalela u ḽa ____.
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole na u fhedzisa mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha shumise muṅwalo wavhuḽi, wa khwine nga vhudele.
3. **Kha vha tḥole vhunzani ha muṅwalo wo dziaho wa vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha tshimbile na kḽasi vha tshi tḥogomela vhagudi vhane vha khou kondelwa nga u ṅwala zwavhuḽi.
 - b. Kha vha ṅee thikhedzo malugana na nyimele, ya kufarele kwa penisela na kuṅwalele.
 - c. Kha vha tḥutuwedze vhagudi – vha vha vhudze uri ṅwaha uno, vhoṭhe vha ḽo vha kona u ṅwala nga u tḥavhanya, na u ṅwala nga ṅḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Marie u vhulunga tshelede*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Bonyani maṭo aṅu ni lingedze u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo nga ha mafhungo a bvaho kha tshiṭori. Ni khou vhona mini?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari 3 na 4 na 5 tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 3 na 4 marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:
Ndi nga
ḡivhetshela
ndivho!
Ndivho yanga
ndi...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ḡo ola na u ñwala nga ha: Ndo zwi ita! Ndo swikelela ndivho yanga!
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha ḡo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: vhala, ñwala, mbalo, khwinisa, u vha khwine kha, u ita vhukonani, nz.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho nḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yaṇu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Fhungo ḡi fhela nga tshigarukela, u sumbedza u takala kana u mangala.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: U shuma na Zwigwada

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ndowedzo
dza vhagudi

Penisela dza
vhagudi

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Ligan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Kha vha ite maitele a rothini u itela u dzudza vhagudi nga vhavhilivhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ndowedzowe.
2. Kha vha vhudze kilasi uri vha do vha sumbedza zwine vha fanela u ita musi vha tshi vhidza tshigwada uri tshi vhale.

Zwigwada zwa u Vhala

1. Kha vha vhone uri vho dzudza vhagudi nga zwigwada zwa vhukoni vhu fanaho zwa U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
2. Kha vha vhudze vhagudi dzina la tshigwada tshavho. Nzhele: Vhagudi a vha kombetshedzwi u dzula kha zwigwada izwi.
3. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha divhe dzina la tshigwada tshavho – kha vha tambe mitambo ya u khwatḥisa hezwi. Sa tsumbo, kha vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha re kha tshigwada tsha Mbiḍi uri vha ime; vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha tshigwada tsha Ndau uri vha vhee zwanda zwavho kha ṭhoho, nz.

U vhidza Tshigwada tsha u Vhala

1. Kha vha humbudze vhagudi uri tshikhala tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi ngafhi.
2. Kha vha humbudze vhagudi uri vha de na Bugu dza u Vhala dza Thikho musi vha tshi da u vhala.
3. Kha vha humbudze vhagudi nga ha sumbandila: musi vha tshi vha vhidza, vha fanela u ṭavhanya u ya tshikhalani vho fhumula, a vha faneli u thithisa vhaṇwe vhagudi.
4. Kha vha vhidze tshigwada uri tshi dzule tshikhalani tsha u vhala.
5. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha na Bugu dza u vhala dza Thikho.
6. Kha vha vha ṭalutshedze uri musi vho no fhedza mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya ḍuvha, vha do thetshesela vhagudi vha tshi vhala zwi re kha dziṇwe bugu dza u vhala (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho/dzo Linganyiswaho dzi re hone).
7. Kha vha ite ndowedzowe ya u phakhela sethe ya bugu dza u vhala yo teaho, na u vhudza vhagudi uri vha vule bugu kha siṭari lo khethiwaho.

8. Tshi tevhelaho, kha vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu dza u vhala, kana u vha phakhela uri vha tuwe nadzo mahayani. (Hezwi zwi bva kha mugudisi ene mune kha kha pholisi ya tshikolo).
9. Kha vha tendele kilasi yothe i vha nee vhupfhiwa nga ha kushumele kwavho.
10. Kha vha dovholole na tshigwada tshi tevhelaho.
11. Kha vha ite zwenezwi na zwigwada zwinzhi nga hune vha nga kona ngaho nga tshifhinga tshenetsho.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u tsvhanya nahone vho fhumula vha dzi vhuwedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u didina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwe zwa itwa zwavhudi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila i shume zwavhudi, vhagudi vha tea u divha zwine zwa lavhelelwa khavho na ndila ine vha fanela u difara ngayo.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Manwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: U linga hu si ha fomaḷa ha u khouda

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḷa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṭhoho ine ya ri, 'Zwoṭhe nga ha ṅhe.'
 - b. Kha vha ṅwale zwirangi zwa mafhungo a tevhelaho kha bodo:
Zwoṭhe nga ha ṅhe
Ndi pfhi...
Ndi dzula na...
Khonani dzanga ndi...
Ndi takalela u...
A thi takaleli u...
Mbekanyamushumo ya TV ine nda i funesa ndi...
Ndi takalela hezwi ngauri...
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole vha fhedzise.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha shume nga vhone vhane.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale maipfhi nga ṅḱila ine a pfhala ngayo – a zwi na ndavha arali vha ita vhukhaxhi.
3. **Kha vha ṭhogomele ṅḱivho ya foniki na vhuḱifulufheli ha vhagudi.**
 - a. Ndi vhagudi vha fhio vhane vha fhedza mafhungo nga u vhuḱifulufheli?
 - b. Ndi vhagudi vha fhio vhane vha shumisa ṅḱivho yavho ya foniki u khouda maipfhi manzhi nga ṅḱila yo teaho?
 - c. Ndi vhagudi vha fhio vhane vha kondelwa u khouda maipfhi?

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 3

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Marie u vhulunga tshelede*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: *Namusi ri ḑo ola na u ṅwala nga ha tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.*
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: *Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...*
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshanu: *Ndo takalela...*
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: *Neani muhumbulo wanu, ni songo kopolola tsumbo yanga.*
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahuh, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṛwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṛwala:
Ndi nga
ḡivhetshela
ndivho!
Ndivho yanga
ndi...

1. **Kha vha hambudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṛwala na ṭhoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḡo fhedza mushumo washu wa u ṛwala.
2. **Kha vha ḡivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani ḡinwe fhungo kha zwe na ṛwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṛwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṛwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni hambule u sedzulusa uri: Fhungo ḡi fhela nga tshigarukela, u sumbedza u takala kana u mangala.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṛwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṛwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṛwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: U shuma na Zwigwada

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza
ndowedzo
dza vhagudi

Penisela dza
vhagudi

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Ligan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
- Kha vha shumise tshifhinga itshi u gudisa vhagudi nga ha maitele na tsumbandila ya U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.

Nzudzanyo

1. Kha vha ite maitele a rothini u itela u dzudza vhagudi nga vhavhilihavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho na bugu dza ndowedzowe.
2. Kha vha vhudze kilasi uri vha do vha sumbedza zwine vha fanela u ita musi vha tshi vhidza tshigwada uri tshi vhale.

Zwigwada zwa u Vhala

1. Kha vha vhone uri vho dzudza vhagudi nga zwigwada zwa vhukoni vhu fanaho zwa U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila.
2. Kha vha vhudze vhagudi dzina la tshigwada tshavho. Nzhele: Vhagudi a vha kombetshedzwi u dzula kha zwigwada izwi.
3. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha divhe dzina la tshigwada tshavho – kha vha tambe mitambo ya u khwatḥisa hezwi. Sa tsumbo, kha vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha re kha tshigwada tsha Mbiḍi uri vha ime; vha vhudze vhagudi vhoṭhe vha tshigwada tsha Ndau uri vha vhee zwanda zwavho kha ṭhoho, nz.

U vhidza Tshigwada tsha u Vhala

1. Kha vha humbudze vhagudi uri tshikhala tsha U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila tshi ngafhi.
2. Kha vha humbudze vhagudi uri vha de na Bugu dza u Vhala dza Thikho musi vha tshi da u vhala.
3. Kha vha humbudze vhagudi nga ha sumbandila: musi vha tshi vha vhidza, vha fanela u ṭavhanya u ya tshikhalani vho fhumula, a vha faneli u thithisa vhaṇwe vhagudi.
4. Kha vha vhidze tshigwada uri tshi dzule tshikhalani tsha u vhala.
5. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha na Bugu dza u vhala dza Thikho.
6. Kha vha vha ṭalutshedze uri musi vho no fhedza mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya divha, vha do thetshesela vhagudi vha tshi vhala zwi re kha dziṇwe bugu dza u vhala (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho/dzo Linganyiswaho dzi re hone).
7. Kha vha ite ndowedzowe ya u phakhela sethe ya bugu dza u vhala yo teaho, na u vhudza vhagudi uri vha vule bugu kha siaṭari lo khethiwaho.

8. Tshi tevhelaho, kha vha ite ndowendowe ya u kuvhanganya bugu dza u vhala, kana u vha phakhela uri vha tuwe nadzo mahayani. (Hezwi zwi bva kha mugudisi ene mune kha kha pholisi ya tshikolo).
9. Kha vha tendele kilasi yothe i vha nee vhupfhiwa nga ha kushumele kwavho.
10. Kha vha dovholole na tshigwada tshi tevhelaho.
11. Kha vha ite zwenezwi na zwigwada zwinzhi nga hune vha nga kona ngaho nga tshifhinga tshenetsho.

U khunyeledza ngudo

1. Kha vha gudise vhagudi u vala Bugu ya u Vhala ya Thikho na bugu dza ndowendowe.
2. Kha vha gudise dzimonithara uri vha kuvhanganye bugu nga u tavhanya nahone vho fhumula vha dzi vhuedzedze kha shelufu yavho.
3. Kha vha livhuwe vhagudi kha u didina havho. Kha vha sumbedze zwithu zwi si gathi zwe zwa itwa zwavhudi.

Kha vha nweledze rothini na tsumbandila kha vhagudi

1. U itela uri U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila i shume zwavhudi, vhagudi vha tea u divha zwine zwa lavhelelwa khavho na ndila ine vha fanela u difara ngayo.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u ŋekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ɬodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u ŋekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - b. Namusi ndi ɔo ni vhudza nga ha...
 - c. U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - d. Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - e. Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - f. Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha ɖipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u ŋekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṱha, nga ipfhi ĩi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u ŋekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṱe fulufhelo ĩa mugudi muṅwe na muṅwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u ŋekedza u amba / oraġa na nga u ŋea vhupfhiwa havhuḽi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha ŋee kiġasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḽi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u ŋekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṅwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṱha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: a, b

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: a, b**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 1a 5.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhudi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha tlogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje ndila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Mala awe a khou luma.
 - Bale ha koni u buba.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshe mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tlogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 13

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Khuhu ntswa dza Thuli*.
 - b. Kha vha ambe uri: Kha tshiṭori itshi ri ṭangana na musidzana a no pfhi Thuli na makhulu wawe. Vha na khuhu ya phambo ya u naka i no pfhi Tshikeke, ine ya kudzela makumba ḑuvha liñwe na liñwe. Thuli na makhulu wawe vha ḑiphiṇa nga u la makumba aya lune vha humbula uri vha fuwe khuhu nnzhi u itela u ḑithomela kubindu kwavho.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḑivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 5.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha humbudze vhagudi thero.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 2.
- Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
- Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
- Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
- Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.

2. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Phambo: Khuhu ya tshisadzi i no kudzela makumba nahone i anzela u vha thukhu kha mukukulume, na u sa lilesa.*
 - Mukukulume: Khuhu ya tshilume i re na mithenga i no penya ine ya anzela u ita phosho i tshi lila nga matsheloni.*
 - Binduni: Fhethu hune vhathu vha rengisa hone zwithu kana vha disela vhathu tshumelo, sa vhengeleni kana salunini.*
 - Pulane: Maga a zwithu zwine na nga ita uri ni khunyeledze mushumo.*

3. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea

I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo

V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini

A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: e, l

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: e, l**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 6.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḏila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Elelwani ndi ene muḥuku kha mme awe.
 - A lila u vala maṭo.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḥalutshe mathomele, nḏila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḏowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḭlasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḥoḏa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḑivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḏila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḑuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḥavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhalā (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 15

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḡe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḡifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḡa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Khuhu ntswa dza Thuli*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḡo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 15 na 15.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 6.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 8.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṁwe na muṁwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṁwe na muṁwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - a. ____ o ita ṅdowendowe lunzhilunzhi...
 - b. Ndivho dza ____ ndi...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.

Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhone. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: i, m, f

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: i, m, f**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 7.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḷe ṇḱila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḱila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḏila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Imani o ima na Isani.
 - Fifi uri ene ha dahi fola.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḥalutshe mathomele, nḏila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḏowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḭlasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḥoḏa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḑivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḏila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḑuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḥavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhakhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 15

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Khuhu ntswa dza Thuli*
 - d. Kha vha ambe uri: Kha tshiṭori itshi ri ṭangana na musidzana a no pfhi Thuli na makhulu wawe. Vha na khuhu ya phambo ya u naka i no pfhi Tshikekea, ine ya kudzela makumba divha liṅwe na liṅwe. Thuli na makhulu wawe vha dhiphiṅa nga u la makumba aya lune vha humbula uri vha fuwe khuhu nnzhi u itela u dithomela kubindu kwavho.
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha modeḽe nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siatari
ḽa 4

Fureme ya u
n̄wala:

Nga
tshifhinga
tsha holodei
dza tshikolo
ndi ____, ____,
na ____.

1. **Kha vha ḽivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḽo sedza kha: U shumisa khoma u fhandekanya zwithu kha mutevhe. A ri dzhenisi khoma phanḽa ha tshithu tsha u fhedzisela. Ri dzhenisa ipfhi 'na'. Sa tsumbo: Ndi funa zwḽiwa zwa swigiri, dzitshipisi, khekhe na zwinwiwa zwi rotholaho.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ndi funesa uḽa maapula, mabanana, na maswiri.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
2. **Kha vha ḽivhadze mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḽo: Kha vha ole tshifanyiso vha n̄wale fhungo ḽithihi.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ḽo ola na u n̄wala nga ha: Zwe ra ita nga tshifhinga tsha holodei dza zwikolo.
3. **Kha vha ḽalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḽa, vha sa athu n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Nga tshifhinga tsha holodei dza zwikolo, ndo...
4. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Tshithu tshe na tshi ita nga holodei dza tshikolo.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u shumisa fureme ya u n̄wala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 7.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: o, h, u
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: o, h, u**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 9.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḽi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha tḽogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḽila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - O ri ha tḽoḽi uri i fariwe.
 - U nga si kone u si hu dalele.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḽalutshe mathomele, nḽila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḽowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḽasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḽoḽa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḽivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḽila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḽuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḽavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḽogomele uri vho ita vhukhaxhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 15

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Khuhu ntswa dza Thuli*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siatari
ja 4

Fureme ya u
ñwala:

Nga
tshifhinga
tsha holodei
dza tshikolo
ndi ____, ____,
na ____.

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: Zwe ra ita nga tshifhinga tsha holodei dza zwikolo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: U tamba, u eḡela, u thusa, u vhala
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siatari lo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yañu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 9.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Core Reader

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: hani, hola, voho, lula, dodela
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea:
U lilela delele.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 10.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 15

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Khuhu ntswa dza Thuli*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo nea manweledzo a tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi nea manweledzo a tshiṭori, ri tea u ri:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha mini
 - Zwe nda zwi takalela nga ha tshiṭori
 - Zwe nda zwi guda kha tshiṭori
 - b. Nga u tou pfhufhifhadza vha ambe phindulo dzavho dza mbudziso idzi.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga phindulo dzi re khagala dza tsumbo yaṇu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha manweledzo avho, vha songo kopa tsumbo yavho.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome phindulo dzavho nga heyi nḑila:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha...
 - Ndo takalela...
 - Ndo guda...
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha laedze vhagudi uri vha kovhelane manweledzo na phathinara yavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi kovhelana manweledzo avho, vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha kovhelane manweledzo avho na kilasi.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siatari
ja 4

Fureme ya u
ṅwala:

Nga
tshifhinga
tsha holodei
dza tshikolo
ndi ____, ____,
na ____.

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na thodea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri do fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha divhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tutuwedza: Engedzani zwidodombedzwa kha nyolo yaṅu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 10.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha ḏivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u ṯana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u ṯana thero: Ri a thusa**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso ṯhalutshedzi kha u ṯuṯula ṉdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - No no vhuya na thusa muṇwe muthu? No mu thusa nga mini?
 - Ni nga humbela hani thuso arali ni na thaidzo?
 - Ndi nga mini ni tshi nga humbela uyu muthu / avha vhathu thuso?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ṉdivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṯari la 12.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ṉtha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
A dzimana uḽa malombe mukosi a a phalalana.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṯuṯuwedze vhagudi uri vha ṇekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṯalutshedze ṯhalutshedzo kana vha ṇee phindulo nga ṉdila i tevhelaho: Murero hoyu u amba uri naho u tshi lwa na muṭa wa hau, ndi vhone vhane vha u thusa musi zwithu zwo vhifha. Vha ḏo u tikedza, vha u funa na nga zwifhinga zwi kondaho.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: d, ḡ

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: d, ḡ**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 14.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḡila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhudi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha tlogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje ndila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Dudu o ya u ka maḍi.
 - O ka maḍi a denga.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshe mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḍere, o ñwala saizi yone ya maḍere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toḍa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u t'avhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tlogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 27

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Vhudifungi huhulu ha Candice na Carla*.
- Kha vha ambe uri: Candice na Carla ndi murathu na mukomana. Candice u funesa u namela baisigira yawe nahone u khou tama uri a vhe tshipiḁa tsha vhudinyanyuli ha u namela baisigira. Nga duvha laawe la mabebo, Carla u newa baisigira ya mutada ya u naka. Kha itshi tshiṭori, ri vhala nga ha vhudinyanyuli hune a vha vhavhili vha vha naho. Fhedziha, vhudinyanyuli uhu ho vha ho fhambana na zwe vha vha vho lavhelela.
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha nee vhagudi na u talutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha talutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
- Kha vha talutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 14.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha humbudze vhagudi thero.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 12.
- Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
- Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
- Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
- Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.

2. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Lwendolunyanyuli: Lwendo lu no nyanyula lune khalwo muthu a edzisa zwithu zwiswa, na u diphina ngazwo.*
 - thengathenga: Musi hu na u dzinginyea u tshi ya ngei na ngei, zwi tshi nga tshithu tshi do wa.*
 - balantsa: U ima u sa wi.*
 - neta: U pfha wo neta nga maandā nahone u si tshee na nungo.*

3. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea

I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo

V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini

A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: g, k
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: g, k**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 1a 15.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḽi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha tḽogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḽila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Ndi ḽo gama nga mini zwino?
 - Ndi ka maḽi.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḽalutshe mathomele, nḽila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḽowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḽoḽa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḽivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḽila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḽuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḽavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḽogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 29

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Vhuḍifungi huhulu ha Candice na Carla.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 15.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *Vhulenda: U vha na vhuhwavho kha vhaṅwe nga u shumisa maipfhi na zwiito zwa vhulenda.*
 - *Thuso/pfhariso: u ita zwithu zwine zwa leludza mushumo kana thaidzo ya muṅwe.*
 - *-londa: U londa muṅwe na u vhona uri o takala nahone o tsireledzea.*
 - *-khuthadza: U ita uri vhathu vha pfhe vha khwiṅe musu vho sinyuwa kana vho vhaaisala nga u ḡsendedza tsini navho, u vha thetshelesa na u amba kana u amba zwithu zwa vhulenda.*
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 17.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Roṭhe, vhana na vhahulwane, ri a ṭoḡa thuso tshiṅwe tshifhinga.*
 - *Arali na nga thusa muṅwe muthu, zwi nga ita uri a pfhe o takala nahone a tshi funiwa.*
 - *Arali na nga thusa muṅwe muthu, na inwi ni ḡo pfha no takala, no ḡisa thuso nahone ni tshi ḡihudza ngazwo.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅdila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ṅdivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. Mbudziso:

- a. *Ni thuswa nga nnyi hayani kana tshikoloni? Vha ni thusa nga u ita mini?*
- b. *Arali khinani yaṅu yo sinyuwa, ni nga ita mini uri a pfhe a khwiṅe?*
- c. *Ndi nga mini zwi zwavhudi u shuma na vhaṅwe musu mushumo u tshi konḡa?*

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: p, r, s
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: p, r, s**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 1a 16.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḽi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha tḽogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḽila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Ni pose bola no sedza mapala, zwa sa ralo a ni nga kori.
 - Ro tḽuwa nae gerekeni ra rabela ro ḽiimisela.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḽalutshe mathomele, nḽila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḽowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḽasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḽoḽa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḽivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḽila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḽuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḽavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḽogomele uri vho ita vhukhaxhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 29

1. Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.

- Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vhuḍifungi huhulu ha Candice na Carla.*
- Kha vha ambe uri: *Candice na Carla ndi murathu na mukomana. Candice u funesa u namela baisigira yawe nahone u khou tama uri a vhe tshipiḽa tsha vhuḍinyanyuli ha u namela baisigira. Nga ḽuvha laawe la mabebo, Carla u newa baisigira ya mutada ya u naka. Kha itshi tshiṭori, ri vhala nga ha vhuḍinyanyuli hune a vha vhavhili vha vha naho. Fhedziha, vhuḍinyanyuli uhu ho vha ho fhambana na zwe vha vha vho lavhelela.*

2. Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:

- Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
- Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
- Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
- Kha vha sumbe ḽivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
- Mañheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
- Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala: Kha vha modeje nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
n̄wala:

Tshin̄we
tshifhinga ndi
toda thuso.

___ u n̄thusa
u...

1. **Kha vha divhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri do sedza kha: U shumisa ledere danzi / lihulwane mathomoni a dzina la muthu.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Dzina la khonani yanga ndi Thabo.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Ledere la u thoma kha dzina li thoma nga ledere danzi / lihulwane.
2. **Kha vha divhadze mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri do: Kha vha ole tshifanyiso vha n̄wale mafhungo mavhili.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri do ola na u n̄wala nga ha: Muthu ane a ri thusa.
3. **Kha vha talutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Tshin̄we tshifhinga ndi toda thuso ya...
4. **Kha vha modeje mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Muthu a tshi khou ni thusa.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme ya u n̄wala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Ledere la u thoma kha dzina li thoma nga ledere danzi / lihulwane.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 16.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: w, t, ṭ
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: w, t, ṭ**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṇa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ṭa 18.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṭa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeṭe nḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḡila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḏila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Wanga u tea u awela nyana.
 - Tḥuwani u a tota.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḥalutshe mathomele, nḏila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḏowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḥlasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḥedere, o ñwala saizi yone ya maḥedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḥoḏa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḑivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḏila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḑuvha ḥo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḥavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhaxhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 29

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vhuḍifungi huhulu ha Candice na Carla.*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbwedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ŋwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ŋwala:

Tshinwe
tshifhinga ndi
toda thuso.

___ u nthusa
u...

1. **Kha vha dovhe hafhu u givhadza mushumo wa u ŋwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri do ola na u ŋwala nga ha: Muthu ane a ri thusa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha maŋwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maŋto vha humbule uri vha do fhindula hani fureme/muhanga wa u ŋwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ŋwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: vhofha zwienda zwanga, u kuvha zwiambaro zwanga, u pfhuka tshitaraṭa
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ŋwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ŋwale mihumbulo yaṇu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Leḡere la u thoma kha dzina li thoma nga leḡere danzi / lihulwane.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ŋwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 18.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha ṛee tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṇwe na ṇwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṛee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṛekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ṅdowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siaṭari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: tutusa, gadelesa, wanala, kule, ḍola
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea:
Mulisa o lamba na u ḽa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 19.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḍo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhalu (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhalu

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 29

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhalu.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vhudifungi huhulu ha Candice na Carla*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo anetshela nga tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha ri: Irini ndi humbule – ndi tea u ni vhudza tshipiḑa tshine nda tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi anga.
 - c. Kha vha bonyolole maṭo vha vhudze vhagudi nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi avho.
 - d. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - e. Kha vha anetshela tshipiḑa itshi tsha tshiṭori nga mutevhe wo teaho.
 - f. Kha vha katele zwidodombedzwa zwa ndeme, u fana na madzina a vhabvumbwedzwa.
 - g. Kha vha ṭalutshedze uri ndi nga mini vha tshi takalela tshipiḑa itshi tsha tshiṭori.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Nḑani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha tshintshane u haseledza nga phindulo dzavho na phathinara dzavho nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou amba nga ha tshiṭori, kha vha tshimbile na kilasi vha ṅee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha anetshela kilasi tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala:
Tshiṅwe
tshifhinga ndi
ṭoda thuso.
____ u
nthusa u...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhodea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḡo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḡivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Kha vha ḡebule tshifanyiso tshavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Ḳedere Ḳa u thoma kha dzina Ḳi thoma nga Ḳedere danzi / Ḳihulwane.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 19.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Ora^{la}

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u da na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Ora^{la}.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele n^{tha} tshithu kana tshifanyiso tshe vha da natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - N^{amusi} ndi do ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiⁿwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kⁱlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzo^{the} u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou an^{da}adza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muⁿwe na muⁿwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo tea^{ho}
 - Kha vha ambe tshithu luthi^{hi} – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n^{tha}, nga ipfhi li pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthi^{hi} nga muthi^{hi} uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la}.**
 - a. Kha vha fha^{te} fulufhelo la mugudi muⁿwe na muⁿwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la} na nga u nea vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kⁱlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho u itela u khwiⁿisa u nekedza u amba / ora^{la}. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaⁿwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n^{tha} uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: v, x

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: v, x**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 1a 21.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhudi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha tlogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje ndila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - A vala o vala ha vuli.
 - Mmawe vha tea u bika uri i si xaxarese.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshe mathomele, ndila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tlogomele uri vho ita vhukhaki chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 41

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, Vho Timeo vha thusa muṭa wavho.
- Kha vha ambe uri: Vho Timeo na mufumakadzi wavho Vho Gloria na vhana vhavho vhavhili ndi ṭhundṭ Afrika Tshipembe. Hezwi zwi amba uri vho bva vhe shangoni ḽiṅwe vha ḽa vha dzula Afrika Tshipembe. Ri vhala nga ha musi muṭa woṭhe u tshi ṭangana na zwi sa takadzi vhege yoṭhe. Ri dovha hafhu ra vhala nga ha uri Vho Timeo vho thusa hani muṭa wavho, nge vha u thetshesela na u u tikedza.
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U ṭumanya
- Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 21.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha humbudze vhagudi thero.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 12.
- Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
- Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
- Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
- Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.

2. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Mushengedzi: Muthu ane a vhaisa, u shushedza, kana a amba maipfhi a no vhaisa vhañwe nga khole.*
 - sa londa: U sa londa vhañwe vhathu kana tshiñwe tshithu nga khole.*
 - Sema/kolela: U amba zwithu zwi si zwavhuḍi zwine zwa tḥavha vhuḍipfhi ha vhañwe vhathu.*
 - Tikedza: U thusa muñwe muthu nga u vha na vhulenda, u tshi mu thusa kha mishumo kana nga u mu tḥutuwedza.*

3. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liñwe na liñwe:

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiñwe tshithu arali zwi tshi konadzea

I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo

V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini

A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: y, z

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: y, z**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 22.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhatxe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḁi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha tḁogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḁe nḁila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Ndo ri Funi a renge yoyo yawe.
 - Ndo wa, hu a zazamela
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḁalutshe mathomele, nḁila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḁowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḁlasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḁedere, o ñwala saizi yone ya maḁedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḁoda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḁivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḁila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḁuvha ḁo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḁavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḁogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 43

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Vho Timeo vha thusa muṭa wavho*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 43 na 44.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 22.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṱha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwoṱhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṱhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 24.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - a. ____ vhona ...
 - b. Pfharelo, ____ ho amba...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelese.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshitori tshavho.

Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshitori, ri amba nga ha uri tshitori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhonny. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: *l, a, ii*

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: *l, a, ii***
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari *la* 23.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḽi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha tḽogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḽila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - ḽiiti ḽi sumbedza nyito ya zwine zwa khou itwa.
 - ḽiiti ḽi tshi isiwa kha vhunzhi ndi maiiti
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḽalutshe mathomele, nḽila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḽowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḽasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḽoḽa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḽivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḽila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḽuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḽavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḽogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 43

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vho Timeo vha thusa muṭa wavho*
 - d. Kha vha ambe uri: *Vho Timeo na mufumakadzi wavho Vho Gloria na vhana vhavho vhavhili ndi tḥundu Afrika Tshipembe. Hezwi zwi amba uri vho bva vhe shangoni liṅwe vha da vha dzula Afrika Tshipembe. Ri vhala nga ha musu muṭa woṭhe u tshi ṭangana na zwi sa takadzi vhege yoṭhe. Ri dovha hafhu ra vhala nga ha uri Vho Timeo vho thusa hani muṭa wavho, nge vha u thetshesela na u u tikedza.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musu vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muṅwe muthu ane na mu divha?

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siatari
ja 44

Fureme ya u
ñwala:

Ndi thusa
nga... hayani.

Ndi thusa
nga...
tshikoloni.

1. **Kha vha divhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri do sedza kha: U shumisa maiti (maipfhi a sumbedzaho nyito) kha tshifhinga tsha zwino u ñwala nga ha tshinwe tshithu tsho iteaho namusi.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ndi thusa vhagudiswa vhanga tshikoloni.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.
2. **Kha vha divhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri do: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mavhili.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri do ola na u ñwala nga ha: Zwine ra ita u thusa hayani na tshikoloni.
3. **Kha vha talutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi thusa hayani na tshikoloni. Ndi thusa u... tshikoloni na nga u... hayani.
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Ni tshi khou thusa muthu tshikoloni.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 23.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: ee, oo,
uu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: ee, oo, uu**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 25.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḽi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha tḽogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḽila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Ee! maḽi a tou thwee!
 - Na donngi i a lila i ri oo!
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḽalutshe mathomele, nḽila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḽowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḽoḽa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḽivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḽila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḽuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḽavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḽogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 43

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vho Timeo vha thusa muṭa wavho.*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muñwe muthu ane na mu ḍivha?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siatari
ja 44

Fureme ya u
ñwala:

Ndi thusa
nga... hayani.

Ndi thusa
nga...
tshikoloni.

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: Zwine ra ita u thusa hayani na tshikoloni.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: u bika, u kunakisa, u kuvha, u swiela, u dzudzanya, u netshedza bugu, nz.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siatari jo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yañu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 25.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: vhurala, ṅwale, xaxara, zazamela, rumela
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea:
Muroho u a tatisa maṇo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 26.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 43

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vho Timeo vha thusa muṭa wavho*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa mañwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muñwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendeke kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha nee mugudi muñwe na muñwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi nḑa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa mañwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha nee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siṭari
ḷa 44

Fureme ya u
ṅwala:

Ndi thusa
nga... hayani.

Ndi thusa
nga...
tshikoloni.

1. **Kha vha hambudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḍo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḍivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani ḷiṅwe fhungo kha zwe na ṅwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni hambule u sedzulusa uri: ḷiiti, kana ipfhi ḷi sumbedzaho nyito, ḷi sumbedza uri nyito i khou itea.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 26.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha divhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero:** *Mivhili yashu*
2. **Kha vha vhudzise mbudziso thalutshedzi kha u tuta ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - *Muvhili wanu u kona u ita zwithu zwifhio zwo fhelela zwothe?*
 - *Ni nga ita mini ni tshi thogomela muvhili wanu?*
 - *Ni nga ita mini arali muhwe muthu a tshi nga lingedza u ni vhaisa nga ndila ifhio na ifhio?*
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 28.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. *Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.*
 - b. *Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
A hu aluwi muthu hu aluwa mbilu.*
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. *Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?*
 - b. *Kha vha tuta wedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.*
 - c. *Kha vha talutshedze thalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: Muthu a nga vha na muvhili muhulu, fhedzi a vha na muhumbulo kana zwiito zwo nga zwa vhana.*

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: ṅ, nn
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: ṅ, nn**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 1a 30.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo: Kha vha fhate vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhudi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha tshogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeje ndila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Nne ndi lesa nama.
 - Namusi ndo newa nama nda nga ndi sa fara ñaledzi nga u takala.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha talutshe mathomele, ndila ya kuñwalele na zwickhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maledere, o ñwala saizi yone ya maledere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha toda thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha divhe luvhilo lwa u ñwala nga ndila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tsvhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tshogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari 55

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhalala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Ndamulelo u pfha a songo dzudzanyea.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Kha itshi tshiṭori ri ṭangana na murathu na mukomana, Vhulenda na Ndamulelo. Vhulenda u vhudza murathu wawe uri malume/ khotsimunene/ khotsimuhulu wavho vha ita zwithu zwine zwa ita uri a pfhe a songo ḑigeḑa. Tshiṭtorini itshi ri vhalala nga ha musi a tshi thusa murathu wawe uri a tsireledze muvhili wawe.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḑivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U vhudzisa mbudziso / u ḑivhudzisa.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 30.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha humbudze vhagudi thero.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 28.
- Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
- Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
- Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
- Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.

2. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - digeḁa: U pfha wo takala na u vhofoholowa u fana na musu wo dzula kha dzidulo tsha vhuphovhephovhe.
 - sa digeḁa: U sa pfha wo takala na u vhofoholowa u fana na musu wo dzula kha dzidulo tshi no gogona.
 - thengathenga: Musu hu na u dzinginyea u tshi ya ngei na ngei, zwi tshi nga tshithu tshi do wa.
 - Fhasi ha/ nga fhasi: U vha nga fhasi kana u vha fhasi ha tshiḁwe tshithu.

3. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liḁwe na liḁwe:

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiḁwe tshithu arali zwi tshi konadzea

I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo

V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini

A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: nṅ, ṅ

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: nṅ, ṅ**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 31.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḏila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Ri ḑo renga bugu nḥa dzanga.
 - Nḏi a ñuñuna arali mugudisi a ri ndi tambe.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḥalutshe mathomele, nḏila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḑowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḭlasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḑḑa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḑivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḑila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḑuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḥavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhakhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 57

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Ndamulelo u pfha a songo dzudzanyea.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 1iṇwe na 1iṇwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 31.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - U sa shaya nungo: U sa vha na maanda manzhi. Muvhili waṅu u pfha wo neta kana u a kundelwa u ita zwithu zwi no konḁa.*
 - U vha na nungo: U vha na maanda kha muvhili a u kona u takula zwithu, u gidima kana u tamba u sa ṭavhanyi u neta.*
 - Mutakalo: Musi muvhili waṅu u tshi dipfha zwavhuḁi ndi ngauri ni ḁa zwavhuḁi, ni eḁela lwo linganelaho, na itesa nyonyoloso.*
 - U sa vha mutakalo: Musi muvhili waṅu u sa dipfhi zwavhudi nga mulandu wa zwiliwa zwi si na pfhuxi, u sa eḁela lwo linganelaho kana sa sudzuluwi lwo linganelaho.*
- Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi ḁiṅwe na ḁiṅwe.

2. U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḁa 33.
- Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - Mivhili yashu i ri thusa u ita tshiṅwe na tshiṅwe - u gidima, u fhufha, u tamba, na u guda!*
 - Zwine ra ita zwi ṭuṭuwedza zwine mivhili yashu ya vha zwone. Sa tsumbo zwine ra ḁa na uri ri eḁela tshifhinga tshingafhani zwi na vhukwamani na uri mivhili yashu yo khwaṭha nga ṅḁilade.*
 - Thetshesani zwine na dipfhiswa zwone tshifhinga tshoṭhe, ni ambe ni ri "hai" arali muḁwe a tshi ita uri ni pfhe ni songo dzulisea/ ḁigedḁa. Ni humbele thuso arali ni tshi pfha ni khomboni.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅḁila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ṅdivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholole maitete aya na mbudziso dzoṭhe.

4. Mbudziso:

- Ri nga ita mini uri mivhili yashu i vhe na mutakalo?*
- Ndi mini tshine tsha ita uri mivhili yashu i si vhe na mutakalo wavhuḁi?*
- Ri nga ita mini zwa u tsiredza mivhili yashu khathihi na uri ri pfhe ro tsireledzea?*

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: nñ, ny
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: nñ, ny**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 32.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhathe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḏila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Ḳi a rasa, ndi a borea musi li kati na u nḥoḥa
 - U bika nga nyala zwi a bora.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḥalutshe mathomele, nḏila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḏowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na ḱilasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḥoḏa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḡivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḏila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḡuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḥavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhaxhi vhungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 57

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshitori: *Ndamulelo u pfha a songo dzudzanyea*
 - d. Kha vha ambe uri: *Kha itshi tshitori ri tangana na murathu na mukomana, Vhulenda na Ndamulelo. Vhulenda u vhudza murathu wawe uri malume/ khotsimunene/ khotsimuhulu wavho vha ita zwithu zwine zwa ita uri a pfhe a songo dgeda. Tshittorini itshi ri vhala nga ha musi a tshi thusa murathu wawe uri a tsireledze muvhili wawe.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ntha siatari linwe na linwe la tshitori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshitori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yotlhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwitirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U vhudzisa mbudziso / u divhudzisa
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Zwi a takadza u divhudzisa nga ha mafhungo na u divhudzisa mbudziso. Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na tshitori itshi?

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:

Mivhili i ya
aluwa na u
shanduka.

Ndi
lutshetshe,
muvhili
wanga wo
vha u...

Zwino muvhili
wanga u...

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa maiti (maipfhi a sumbedzaho nyito) kha tshifhinga tsho fhiraho u ñwala nga ha tshithu tsho no iteaho.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ñwaha wo fhiraho ndo vha ndi kha
 - c. Gireidi ya 1.
 - d. Kha vha sumbe TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ðo: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ðo ola na u ñwala nga ha: Ndi lutshetshe, muvhili wanga wo vha u mutuku vhukuma u fhira zwino.
3. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ngila ye mivhili yashu ya aluwa na u shanduka ngayo.
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Tshifanyiso tshanu ni tshe ñwana.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ngila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 32.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha vusuludze mibvumo yo funzwaho kha Gireidi ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa dza
Firizi: nny, ng,
mm

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vusuludze mibvumo i tevhelaho: nny, ng, mm**
 - a. Kha vha bule mubvumo wa u thoma x3.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana u shumisa mubvumo uyo.
2. **Kha vha dovholole nga u shumisa mibvumo yoṭhe.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 34.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḽila.

Muñwalo: Kha vha fhate vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḏana.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḏila ya u ñwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Ndi nnyi a no ḑo u bika na nḡe?
 - Mmboneni uri o netiswa nga u tamba bola mudavhini.
 - a. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha tḥalutshe mathomele, nḏila ya kuñwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ñwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḑowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḡlasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ñwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḑa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḑivhe luvhilo lwa u ñwala nga nḏila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḑuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ñwala nga u tḥavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ñwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 57

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ndamulelo u pfha a songo dzudzanyea*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U vhudzisa mbudziso / u ḍivhudzisa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Zwi a takadza u ḍivhudzisa nga ha mafhungo na u ḍivhudzisa mbudziso. Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṇwe na liṇwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:

Mivhili i ya
aluwa na u
shanduka.

Ndi
lutshetshe,
muvhili
wanga wo
vha u...

Zwino muvhili
wanga u...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: Nðila ye mivhili yashu ya aluwa na u shanduka ngayo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: muṭuku, muhulwane, i si na nungo, yo khwaṭhaho, mulapfhu, muṭuku, vhuphuvhephuvhe, dziaho, nz.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho nḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yaṇu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Ḳiiti, kana ipfhi Ḳi sumbedzaho nyito, Ḳi sumbedza uri nyito i khou itea.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 34.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḓa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: tsimu, vhutsi, shavhani, bvisa, fhisa
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea:
Luvhuse ndi lwa zwa u ṅwala ngazwo.
 - e. Ha lu ukhutheli kule.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 35.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 57

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ndamulelo u pfha a songo dzudzanyea*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ola na u ṅwala nga ha tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshanu: Ndo takalela...
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Neani muhumbulo wanu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahu, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala:

Mivhili i ya
aluwa na u
shanduka.

Ndi
lutshetshe,
muvhili
wanga wo
vha u...

Zwino muvhili
wanga u...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḑo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḑivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Kha vha ḑebule tshifanyiso tshavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Ḳiiti, kana ipfhi Ḳi sumbedzaho nyito, Ḳi sumbedza uri nyito i khou itea.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 35.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Ora^{la}

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u da na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Ora^{la}.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele n^{tha} tshithu kana tshifanyiso tshe vha da natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - N^{amusi} ndi do ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiⁿwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kⁱlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzo^{the} u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou an^{da}za vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muⁿwe na muⁿwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo tea^{ho}
 - Kha vha ambe tshithu luthi^{hi} – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n^{tha}, nga ipfhi li pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthi^{hi} nga muthi^{hi} uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la}.**
 - a. Kha vha fha^{te} fulufhelo la mugudi muⁿwe na muⁿwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la} na nga u nea vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kⁱlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho u itela u khwiⁿisa u nekedza u amba / ora^{la}. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaⁿwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n^{tha} uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṭanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: fh
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: fh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: fhaṭuwani
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: fh-a-ṭ-u-w-a-n-i
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: fhano
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari 37.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṅḽila ya u vhumba: fh**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ṅḽila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ṅḽila ya u ṅwala: Fh
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku fh
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Fh
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 67

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Ḑuvha li sa takadzi la Lingani.*
- Kha vha ambe uri: *Lingani u dzula o ḑitakalela, e na mutakalo wavhuḑi, u swikela liṅwe ḑuvha mugudisi wawe vha tshi amba maipfhi e a ita uri a si tsha takalela mbumbo yawe. Lingani u vhudza mme awe vhe vha mbo ḑi mu gudisa uri a hu na muthu o teaho u amba zwo vhifhaho nga mbumbo yau.*
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḑivha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
- Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 37.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha humbudze vhagudi thero.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 28.
- Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
- Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
- Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
- Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.

2. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Tshileme: U lemela ha muthu kana ha tshithu.*
 - Shona/ -na thoni: U pfha u tshi shona kana u vha na mazhuluzhulu musi vhathu vho u sedza.*
 - Amba nga/-amba nga ha: U bula muhumbulo wau malugana na muthu, tshifanyiso kana zwi re muhumbuloni wau.*
 - Nga vhulenda/ nga thonifho: U vha na vhuthu kha vhañwe vhathu; u sumbedza uri u a vhavhalela vhudivfhi havho.*

3. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liñwe na liñwe:

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiñwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: pfh**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: pfhi
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: pfh-i
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: pfhamoni
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 38.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: pfh, pphananyisa**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṅwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 69

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha dzule fhasi kha metha.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḁifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṅa tshisenga; u vhea zwanda kha zwirumbi zwavho; u thetshelesa nga vhuronwane; u aravha musu vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Duvha ḽi sa takadzi ḽa Lingani.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽinwe na ḽinwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 38.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari ja 40.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṁwe na muṁwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha nee mubvumbedzwa muṁwe na muṁwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - a. Lwo vha lu lwa u thoma...
 - b. Namusi lo vha li duvha lihulu...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhone. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṅu.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/padukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: kh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mubvumo muswa: kh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: khakhu
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: kh-a-kh-u
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: Khekhe
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 39.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhingani tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṇḽila ya u vhumba: kh**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṇwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṇwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṇwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ṇḽila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ṇḽila ya u ṇwala: Kh
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṇwala kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṇwale: rou ya ḽedere ḽituku kh
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṇwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Kh
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 69

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Duvha li sa takadzi la Lingani*
 - d. Kha vha ambe uri: *Lingani u dzula o ditakalela, e na mutakalo wavhuḍi, u swikela liṅwe duvha mugudisi wawe vha tshi amba maipfhi e a ita uri a si tsha takalela mbumbo yawe. Lingani u vhudza mme awe vhe vha mbo di mu gudisa uri a hu na muthu o teaho u amba zwo vhfahaho nga mbumbo yau.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siatari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siatari
ja 8

Fureme ya u
ñwala:

Tshikoloni
ndi ambara
yunifomo
yanga.

Hayani ndi
ambara...

Ndi funesa u
ambara...

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ño sedza kha: U shumisa maiti (maipfhi a sumbedzaho nyito) kha tshifhinga tsha zwino u ñwala nga ha tshinwe tshithu tsho iteaho ñamusi.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ndi ambara zwienda hayani na tshikoloni.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ño: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ño ola na u ñwala nga ha: Zwiambaro zwine ra zwi ambara tshikoloni na hayani.
3. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi ambara... musu ndi tshikoloni na... musu ndi hayani.
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Inwi no ambara zwiambaro zwa mushumo na musu no ambara zwiambaro zwa hayani.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ñdila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 39.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: *nkh***
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: nkhanedza
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: *nkh-a-n-e-d-z-a*
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: nkhanela
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 41.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modele mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modele ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: nkhanedzeni, nkholela**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṅwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune nomboro iṅwe na iṅwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muṅwe na muṅwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 69

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Duvha li sa takadzi la Lingani*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbudzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siatari
ja 8

Fureme ya u
ñwala:

Tshikoloni
ndi ambara
yunifomo
yanga.

Hayani ndi
ambara...

Ndi funesa u
ambara...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: Zwiambaro zwine ra zwi ambara tshikoloni na hayani.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maño vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: vhurukhu, dzhesi, rokho, zwiambaro zwa u edela, tshikhipha, vhurukhu vhupfhufhi, nz.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siatari jo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yanu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i khou itea.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 41.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: fulufhelo, fha, pfhamoni, pfhuvha, khii
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Khaye hezwi zwi amba zwinzhi.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽinwe na ḽinwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhaxhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhaxhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 42.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽinwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṇwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 69

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Duvha li sa takadzi la Lingani.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ḑiitela magumo ashu o fhambanaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga nḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha vha ri: Hmm, ndo humbula magumo o fhambanaho a tshiṭori.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi muhumbulo wavho wa magumo o fhambanaho.
 - d. Kha vha lingedze u humbula nga ha magumo a songo ḑowealeho – tshithu tshine vhagudi vha nga si tshi humbule.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha ri: Bonyani maṭo ni humbule nga ha magumo a songo ḑowealeho kha tshiṭori. Ni songo kopa muhumbulo wanga, ndi khou ni humbela uri ni shumise muhumbulo waṅu.
 - b. Kha vha ri: Bonyololani maṭo ni kovhelane magumo na phathinara yaṅu.
 - c. Musi vhagudi vha kati na u amba nga ha mihumbulo yavho, kha vha tshimbile na kilasi u nea thikhedzo ine ya ṭodea.
 - d. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane na kilasi magumo avho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muñwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṛwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siṭari
ḷa 8

Fureme ya u
ṛwala:

Tshikoloni
ndi ambara
yunifomo
yanga.

Hayani ndi
ambara...

Ndi funesa u
ambara...

1. **Kha vha hambudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṛwala na ṭhoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṽamusi ri ḍo fhedza mushumo washu wa u ṛwala.
2. **Kha vha ḍivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani zwidodombedzwa kha nyolo yaṇu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṇwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṇwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni hambule u sedzulusa uri: Ḳiiti, kana ipfhi ḷi sumbedzaho nyito, ḷi sumbedza uri nyito i khou itea.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṇwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṇwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṇwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 42.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha dīvhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero:** *Ri tandulula zwi sa ṭalutshedzei*
2. **Kha vha vhudzise mbudziso ṭhalutshedzi kha u ṭuṭula ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - *No no vhuya na tandulula zwithu zwi sa ṭalutshedzei kana tshibulebule? Arali zwo ralo, no zwi tandulula hani?*
 - *Ri tshi tandulula zwi sa ṭalutshedzei, ri sedza vhusevheḁi. Ni nga kona u elekanya nga vhusevheḁi ho fhambanaho?*
 - *Vhathu vhane vha tandulula zwi sa ṭalutshedzei kana madandetande vha pfhi vhasedzulusi/mafogisi. Musedzulusi makone u vhonala nga mini?*
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 44.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele n̄tha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhezela vhone musi vha tshi khou vhala:
“Nga vhusedzi, u humbula zwavhuḁi na usa ṇala ṇḁilani ri tandulula zwi sa tandululei.” A hu dīvhei muṇwali
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi uri vha ṇekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṭalutshedze ṭhalutshedzo kana vha ṇee phindulo nga ṇḁila i tevhelaho:
Khothesheni heyi i ri funza uri musi ri na thaidzo ino konḁa u i tandulula, ri tea u sa ṭavhanya u fhindula. Ri humbule nga vhuronwane uri ri nga i tandululisa hani.

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṭanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṭa ya
Firizi: ph
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: ph**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: phaphamiswa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: ph-a-ph-a-m-i-sw-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: phosho
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 46.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṅḽila ya u vhumba: ph**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ṅḽila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ṅḽila ya u ṅwala: Ph
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku ph
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Ph
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 81

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Dayari ya Lugisani ya tshiphiri*.
 - b. Kha vha ambe uri: *Lugisani na khonani yawe Anna vha takadzwa nga zwithu zwi sa ṭalutshedzei kana zwibulebule. Musi Lugisani a tshi humbulela uri hu na muthu ane a khou vhala dayari yawe, avha vhasidzana vhavhili vha ḑiimisela u wana uri uyu muthu ndi nnyi. Ri vhala nga zwoṭhe zwe vha ita uri vha tandulule tshibulebule itshi.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha nee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U ṭumanya
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 46.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha humbudze vhagudi thero.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 44.
- Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
- Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
- Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
- Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.

2. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Zwi sa talutshedzei/ tshibulebule: Tshithu tshi sa divhei kha vhathu kana tshi sa talutshedzei tshine wa toda u divhesa nga hatsho.*
 - Tandulula: U wana phindulo kana u tandulula thaidzo.*
 - Lusevheḑi: Mafhungomatsivhudzi matuku ane a u thusa u wana phindulo ya tshithu.*
 - Dayari: Bugu ya muthu ene mune ine wa nwala zwe zwa itea kha iwe duvha lothe.*

3. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: phw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: phwaralala
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: phw-a-r-a-l-a-l-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: phwo
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 47.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modele mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modele ndila ya u shuma mishumo yotthe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: pfhi, phwa**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṅwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 83

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha dzule fhasi kha metha.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḁifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṅa tshisenga; u vhea zwanda kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musu vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Dayari ya Lugisani ya tshiphiri*.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽinwe na ḽinwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 47.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Muwanulisi/fogisi: Ndi muthu ane a ṭoda lusevhedi uri a wanuluse zwo iteaho.
 - Vhuṭanzi: Zwithu kana mbuno dzine dza thusa u wana phindulo, sa tsumbo, he lwayo lwa kanda hone kana luṅwalo/noutu.
 - Muhumbulelwa: Ndi muthu ane ra humbulela uri a nga vha o ita tshiṅwe tshithu. Ri tea u sedzulusa u vhona arali i ngoho.
 - -zwima/ ṭoda: U sedza tshithu kana muthu nga vhuronwane.
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari la 49.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - Vhusedzulusi/vhufogisi ndi mushumo wo khetheaho kana budo liṅe vhathu vha thusa u tandulula zwi sa tandululei/zwibulebule. Fhedzi, muṅwe na muṅwe a nga vha musedzulusi/fogisi - nga u todesa u divha na u wana lusevhedi nga u vhudzisa mbudziso!
 - Vhasedzulusi/vhafogisi vha shumisa maluvhi, maṭo na ṅdevhe u wana phindulo ya zwi sa tandululei/zwibulebule. Vha tea u dzhiela nzhele na u humbula nga vhuronwane.
 - Vhasedzulusi vha vhudzisa mbudziso nnzhinnzhi sa: “Nnyi?” “Mini?” “Ngafhi?” “Ngani?”

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ṅdila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ṅdivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholele maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. Mbudziso:

- a. Ni nga ita mini arali no xedza tshithu tsha ndeme?
- b. Ndi nga mini vhathu vha tshi ṭoda u tandulula zwi sa tandululei/zwibulebule?
- c. Ni nga humbula nga ha zwi sa tandululei/zwibulebule zwine na ṭoda u zwi tandulula?

Foniki: Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṱanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Garaṱa ya
Firizi: th

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: th**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṱa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṱanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: thathelani.
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: th-a-th-e-l-a-n-i
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṱanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: thavhani
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṱari la 48.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṇḽila ya u vhumba: th**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṇwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṇwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṇwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ṇḽila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ṇḽila ya u ṇwala: Th
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṇwala kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṇwale: rou ya ḽedere ḽituku th
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṇwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Th
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 83

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Dayari ya Lugisani ya tshiphiri.*
 - d. Kha vha ambe uri: *Lugisani na khonani yawe Anna vha takadzwa nga zwithu zwi sa ṭalutshedzei kana zwibulebule. Musi Lugisani a tshi humbulela uri hu na muthu ane a khou vhala dayari yawe, avha vhasidzana vhavhili vha ḡiimisela u wana uri uyu muthu ndi nnyi. Ri vhala nga zwoṭhe zwe vha ita uri vha tandulule tshibulebule itshi.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḡivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muṅwe muthu ane na mu ḡivha?

U ñwala: Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:

___ o vha o
dzumbama...

___ o mu
wana!

Lusevhedi lwu
khou ri ___,
___, na ___.

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ðo sedza kha: U shumisa khoma u fhandekanya zwithu kha mutevhe. A ri dzhenisi khoma phanḁa ha tshithu tsha u fhedzisela. Ri dzhenisa ipfhi 'na'. Sa tsumbo: Ndi funa zwiliwa zwa swigiri, dzitshipisi, khekhe na zwinwiwa zwi rotholaho.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Sizwe a toḁa khonani yawe fhasi ha ṱafula, kha khabodo, na murahu ha muri.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ðo: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ðo ola na u ñwala nga ha: Tshiṱori tsha vhana vhavhili vha tshi khou tamba mudzumbamo.
3. **Kha vha ṱalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḁa, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Muñwe wa vhana kha tshiṱori tshanga o dzumbama...
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Vhana vhavhili vha tshi khou tamba mudzumbamo.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 48.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha divhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: thw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: nthwa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: n-th-w-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: thwashamedza
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuŋa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 50.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: thwee, thwii**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṅwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṱaluse hune nomboro iṅwe na iṅwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muṅwe na muṅwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 83

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Dayari ya Lugisani ya tshiphiri*.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ṭumanya
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ni nga ṭumanya mafhungo a tshiṭori itshi? Zwithu zwi ngaho izwi zwo no vhuya zwa itea kha inwi kana kha muñwe muthu ane na mu ḽivha?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḽa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ñwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ñwala:

___ o vha o
dzumbama...

___ o mu
wana!

Lusevhedi lwu
khou ri ___,
___, na ___.

1. **Kha vha dovhe hafhu u ñvhadza mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ðo ola na u ñwala nga ha: Tshiṭori tsha vhana vhavhili vha tshi khou tamba mudzumbamo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha ðo fhindula hani fureme/muhanga wa u ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ñwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: ngomu, murahu, fhasi, kha, khabodo, tshirundu, muri, mmbete, khetheni, nz.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ñwala kha bugu dzavho ndowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ñwale mihumbulo yaṇu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ñwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 50.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: phasa, phala, phwa, thatha, thomani
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O nthwa kha ṭhoho nda lila.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 51.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 83

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Dayari ya Lugisani ya tshiphiri*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri khou ya u ita nyito ya u pfhesesa zwo ṅwaliwaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ṅwale mbudziso kha bodo.
 - b. Kha vha vhalele mbudziso iṅwe na iṅwe ṅṭha.
 - c. Kha vha ṭalutshedze uri mbudziso i khou ṭoda phinduloḽe.
 - d. Sa tsumbo: Anna o vha o ambara mini? Phindulo i tea u ri vhudza nga ha zwiambaro zwa Anna.
 - e. Sa tsumbo: Ni vhona u nga Anna o vha o tea u ita mini? Phindulo a i ho kha mañwalwa. – vhagudi vha tea u ṅea mihumbulo yavho.
 - f. Kha vha sumbedze vhagudi uri fhasi ha mbudziso iṅwe na iṅwe hu na zwirangi zwa fhungo. Kha vha ṭalutshedze uri vha tea u shumisa hezwi u vha thusa u ṅwala phindulo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ṅdowedzo vha ṅwale ḽuvha na ṭhoho: Kupfhesesele.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise 'zwirangi zwa mafhungo' fhasi ha mbudziso iṅwe na iṅwe na u ṅwala phindulo ya mbudziso iṅwe na iṅwe kha bugu dzavho.
 - c. Kha vha laedze vhagudi uri vha shumise ṅdivho yavho ya foniki u ṅwala maipfhi vha sa a ḽivhi. Vha tea u amba nga u ongolowa vha ṅwale fhasi mibvumo ine vha i pfha.

U pfhesesa zwo ṅwalwaho

1. **Lugisani o ṅwala lini dayari yawe ya tshiphiri?**
Lugisani o ṅwala dayari yawe ya tshiphiri...
2. **Ndi lusevheḽi lufhio lwa u thoma lwe vhasidzana vha lu wana?**
Lusevheḽi lwa u thoma lwe vhasidzana vha lu wana lwo vha...
3. **Ndi lusevheḽi lufhio lwa vhuvhili lwe vhasidzana vha lu wana?**
Lusevheḽi lwa vhuvhili lwe vhasidzana vha lu wana lwo vha...
4. **Ndi nga mini Lugisani o ṅṅedza fuḽauri fhasi?**
Ndi Lugisani o ṅṅedza hashu fuḽauri fhasi ngauri...

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Fureme ya u
ṅwala:

___ o vha o
dzumbama...

___ o mu
wana!

Lusevhedi lwu
khou ri ___,
___, na ___.

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na tḥodea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṽamusi ri ḍo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḍivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tṭuṭuwedza: Kha vha lebuḽe tshifanyiso tshavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 51.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - Namusi ndi ḡo ni vhudza nga ha...
 - U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha ḡipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṱha, nga ipfhi ḽi pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaḡo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṱe fulufhelo ḽa mugudi muṱwe na muṱwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / oraġa na nga u nea vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kilasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u nekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṱwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṱha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki: U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Themo ya 1
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou konḑelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḑi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 53.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere maṭuku oṭhe o funzwaho kha Themo ya 1.**
 - a. Kha vha ṛwale ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽiṭuku kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale rou ya ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere maṭuku nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṇee thikhedzo sa zwine ya ṭodeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṇḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi:

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 93

1. **Kha vha ḡivhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḡo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Mudzumbamo*.
 - b. Kha vha ambe uri: *Mpho na khonani dzawe vha tamba mutambo u no pfhi mudzumbamo. Kha mutambo uyu, ṛwana muthihi u tea u wana he vhañwe vhana vhoṭhe vha dzumbama hone. Mpho u dzumbama nga ndila ye a wana he a dzumba hone tsha vha tshibulebule kha khonani dzawe. Kha itshi tshiṭori ri vhala nga ha kutandululelwe kwa itshi tshibulebule.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḡivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṛdivho ṛdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṛee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḡo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Linga-
nyiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 53.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha humbudze vhagudi thero.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 44.
- Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
- Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
- Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
- Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.

2. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - Dzumbama: U ya huṅwe fhethu kana wa vhea tshithu fhethu hune vhaṅwe vhatu vha sa do tshi wana kana u tshi vhona.*
 - Toḍa: U toḍa tshithu tsho xelaho kana muthu o xelaho kana zwo dzumbiwaho.*
 - Xelaho: A tshi vhone he tsha tea u vha tsho vhewa hone, tsho ngalangala (sa thoyi ine ni sa kone u i wana).*
 - Banda/ -vhuvha: U gwadama nga magona wo banda fhasi.*

3. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki: Kha vha khethekanye maipfhi u ya nga mĩta ya mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha ñwale mibvumo ya u thoma kana ya u fhedzisela ya maipfhi kha khoḽomu kha bodo nga ñdila i tevhelaho:

phu-	-asha	than-	-isa

- Kha vha vhalele vhagudi 'muṭa wa mubvumo' muñwe na muñwe.
- Kha vha humbele vhagudi nga muthihi nga muthihi, vha humbele ipfhi ḽi welaho kana ḽi re fhasi ha kha muṭa uyo.
- Musi mugudi a tshi khou amba ipfhi ḽo, kha vha vha humbele vha ambe uri ipfhi ḽo ḽi wela kha muṭa ufhiio vha ñwale ipfhi ḽo kha khoḽomu nga ñdila i tevhelaho:

phu-	-asha	than-	-isa
phuga	kwasha	thanga	fhisa
phukha	pwasha	thangi	tikisa
phuphana	shasha	thanya	kwinisa

- Arali mugudi a khakha, vha mu khakhulule.

2. Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṭari ḽa 54.
- Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muñwe na muñwe.
- Kha vha modeḽe ñdila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ñdila.

Muñwalo: Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere danzi / mahulwane oṭhe o funzwaho kha Themo ya 1.**
 - a. Kha vha ṅwale ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa danzi / ḽihulwane kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale rou ya ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe kha bugu dzavho dza ṅdowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṅwe na ḽiṅwe nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere danzi / mahulwane nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṅwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṅee thikhedzo sa zwine ya ṭodeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumbe maḽedere nga ṅḽila yo teaho.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 95

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhothe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe tshoho ya tshiṭori: *Mudzumbamo*
 - b. Kha vha tḁlutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa tshoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siatari lijṁwe na lijṁwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi tumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 54.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 56.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṁwe na muṁwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṁwe na muṁwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - a. Lo vhuya la swika...
 - b. ____ vha ndi sa zwi tendi...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelese.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshitori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshitori, ri amba nga ha uri tshitori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo anu.

Foniki: U shumisa mibvumo kha maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha modele u shumisa mibvumo kha ipfhi li tevhelaho: shenga**
 - a. Kha vha riwale ipfhi kha bodo.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi uri hu itea mini arali vha bvisa mubvumo / sh/. Vha sala na: -enga
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi uri hu itea mini arali vha engedza mubvumo /vh/. Vha ita ipfhi liswa: vhenga
2. **Kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho uri vha shumise maipfhi: thuba, ngoho.**
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 55.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modele mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modele ndila ya u shuma mishumo yotthe yo riwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: U kopolola mafhungo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uja na tsha monde.
 - b. Kha vha thogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha ñwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Nyolo yawe yo nakesa.
 - U gudisa thama yawe u ola.
 - Vhanwe vha a mu nyalela vhukoni hawe.
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - b. Vha tea u kopolola nga ndila yavhudi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.
3. **Kha vha sedze vhukoni ha vhagudi ha u kopolola mafhungo.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha thogomele vhagudi vhane vha khou kondelwa:
 - U kopolola phetheni nga ndila yo teaho
 - U vhumba maledere na maipfhi nga ndila yo teaho, yavhudi nga vhudele
 - U fhedza fhungo nga tshifhinga tsho avhelwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 95

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mudzumbamo*
 - d. Kha vha ambe uri: *Mpho na khonani dzawe vha tamba mutambo u no pfhi mudzumbamo. Kha mutambo uyu, ṛwana muthihi u tea u wana he vhañwe vhana vhoṭhe vha dzumbama hone. Mpho u dzumbama nga ndila ye a wana he a dzumba hone tsha vha tshibulebule kha khonani dzawe. Kha itshi tshiṭori ri vhala nga ha kutandululelwe kwa itshi tshibulebule.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḍivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṱha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḍivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U ñwala: Kha vha modeje nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siatari
ja 48

Fureme ya u
ñwala:

Tshifuwo
tshanga ndi
____, ____, na
_____.

Tshi ri...

Ni nga
humbulela
tshipuka
tshanga?

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ño sedza kha: U shumisa tshiga tsha tshivhudzisi mafheloni a mbudziso.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Ni a takalela u tandulula zwithu zwi sa ñalutshedzei?
 - c. Kha vha sumbe TKL: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ño: Kha vha ole tshifanyiso vha ñwale mafhungo mararu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ño ola na u ñwala nga ha: Lusevheñi nga ha tshipuka, hu songo ambiwa uri ndi tshifhio. U bva afho, ri nga vhalela phathinara mafhungo ashu uri vha kone u humbulela uri ndi tshipuka tshifhio.
3. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraja, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi khou humbula nga tshipuka tshine tsha vha..., ... na... Tshi ri...
4. **Kha vha modeje mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Tshifanyiso tsha tshipuka tshanu.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ñdila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 55.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: U shumisa mibvumo kha maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri namusi vha do shuma na phathinara yavho u shumisa maipfhi.**
 - a. Kha vha n̄wale mibvumo i tevhelaho kha bodo: kopela, fhahula, nyonga
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha kopololele maipfhi kha bugu dzavho dza ndowedzo, ipfhi lithihi kha rou.
2. **Kha vha humbudze vhagudi uri vha nga shumisa hani mibvumo kha maipfhi nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhale ipfhi la u thoma.
 - b. Kha vha bvise mubvumo muthihi.
 - c. Kha vha engedze muṇwe mubvumo.
 - d. Kha vha n̄wale ipfhi liswa tsini na ipfhi la kale.
 - e. Kha vha vhale ipfhi liswa.
3. **Kha vha sedze vhukoni ha vhagudi ha u shumisa maipfhi.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze musi vhagudi vha tshi khou shumisa maipfhi.
 - b. Kha vha netshedze thikhedzo sa zwine zwa toḁeisa zwone.
 - c. Kha vha thogomele vhagudi vhane vha khou kondelwa nga u ita mushumo uyu.
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 57.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yoṱhe yo n̄waliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo: U kopolola mafhungo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Linga

1. Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.

- Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
- Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.

2. Kha vha ñwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:

- Shandukani u a dzhena tshikolo.
 - U shela mulenzhe kha mitambo.
 - U wana o shingidzhela mabiko.
- Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - Vha tea u kopolola nga ndila yavhudi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.

3. Kha vha sedze vhukoni ha vhagudi ha u kopolola mafhungo.

- Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou kondelwa:
 - U kopolola phetheni nga ndila yo teaho
 - U vhumba maḽedere na maipfhi nga ndila yo teaho, yavhudi nga vhudele
 - U fhedza fhungo nga tshifhinga tsho avhelwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 95

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mudzumbamo*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modela tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ṅwala: Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siaṭari
ḷa 48

Fureme ya u
ṅwala:

Tshifuwo
tshanga ndi
____, ____, na
_____.

Tshi ri...
Ni nga
humbulela
tshipuka
tshanga?

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza mushumo wa u ṅwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ḡo ola na u ṅwala nga ha: Lusevheḡi nga ha tshipuka, hu songo ambiwa uri ndi tshifhio. U bva afho, ri nga vhalela phathinara mafhungo ashu uri vha kone u humbulela uri ndi tshipuka tshifhio.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha ḡo fhindula hani fureme/muhanga wa u ṅwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ṅwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: vhukuse, vhuphuvhephuvhe, mitalo, zwithoma, khulwane, i ofhisaho, khombo, vhukonani, buraweni, tshena, u vhomba, neigh, miaau, purr, cheep, nz.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siaṭari ḷo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ṅwale mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Mbudziso i fhela nga tshiga tsha tshivhudzisi.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ṅwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 57.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Muhanga wa
therisano:

Muhumbulo
muhulwane
wa tshiṭori
itshi ndi...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

Ndi vhona
u nga zwo
khakhea /
zwo luga
musi...
ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki: Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: mmbete, phaphana, khokhola, dzhuta, nzwii
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: A hu vhi na tsatsaladzo kha khonani.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 58.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 95

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu ha u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Mudzumbamo*.
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Nāmusi ri ḑo ola na u ṅwala nga ha tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshaṅu: Ndo takalela...
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Nēani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahuhu, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅdowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala: Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE, siṭari
ḵa 48

Fureme ya u
ṅwala:

Tshifuwo
tshanga ndi
____, ____ , na
_____.

Tshi ri...

Ni nga
humbulela
tshipuka
tshanga?

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhoḵea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḵo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḵivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na ḵilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani zwidodombedzwa kha nyolo yaṅu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Fhungo ḵi fhela nga tshithoma.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na ḵilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/
dzo Lingan-
yiswaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḍivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 58.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḍuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḍe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḍa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḍa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi t̄hanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi t̄hanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi t̄hanu fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Kha vha modeje u anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ñwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi kilasi i sa athu thoma, kha vha dzudzanye bodo ya ngudo iyi.**
 - a. Kha vha nange mushumo muthihi wa u ñwala wa themo ino. Kha vha ole na u ñwala tsumbo yavho ya mushumo kha bodo.
 - b. Kha vha ite vhukhaki musu vha tshi shumisa TKL kha mañwalwa a themo ino, sa tsumbo: Ledere la u thoma la fhungo li songo vha lederedanzi / lihulwane.
2. **Kha vha divhadze u anḡadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: ino vhege ri ḡo bvisa tshipiḡa tsha mañwalwa ashu a themo ino.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḡadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḡi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhale na u ḡiphina ngawo.
 - c. Kha vha sumbedze mvetamveto yavho kha bodo. Kha vha ḡalutshedze uri hoyu ndi mushumo wa u ñwala we vha nanga uri vha kone u anḡadza.
3. **Kha vha modeje u anḡadza kha bodo.**
 - a. Kha vha ole hafhu vha ñwale mañwalwa avho kha bodo. Kha vha ite hezwi nga vhuronwane vha dovhe vha engedze zwiñwe zwidombedzwa.
 - b. Kha vha vhalele nḡha mañwalwa a mvetamveto yavho.
 - c. Kha vha sumbedze vhukhaki he vha ita musu vha tshi shumisa TKL. Kha vha ri: Ndo khakha. Ledere la u thoma la fhungo a si lederedanzi / lihulwane. Ndi nga khakhulula hezwi musu ndi tshi anḡadza.
 - d. Kha vha ñwalulule fhungo zwavhuḡi.
 - e. Kha vha sumbedze he vha khakhulula hone TKL: Ledere la u thoma la fhungo ndi lederedanzi / lihulwane.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u anḽadza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ṅwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḽila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṭari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza rathi dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo l̄ipfhufhi l̄ithihi sa tsumbo vha l̄i n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. L̄i thoma nga l̄ed̄eredanzi?
 - b. L̄i fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza rathi dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza rathi fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha hambula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi vha sa athuya kilasini, kha vha ite, kha bammbiri, mvetamveto ya mushumo une vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha kopolole tshifanyiso tshavho na mañwalwa ane vha ðo anḡadza kha bammbiri ḡo u itela u sumbedza vhagudi.
 - b. Vha ite vhungoho ha u vhlunga mvetamveto yavho ine vha ðo anḡadza uri vha kone u i shumisa kha ngudo ya u ñekedza.
2. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u elekanya nga zwe vha ñwala zwi no bva kha themo ino.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u vhalwa mañwalwa avho a themo ino.
 - b. Kha vha vhudzise: Ndi mushumo ufho wa u ñwala we na u takalelesa kha themo ino?
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane mushumo wavho wa u ñwala une vha u funesa wa themo ino.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha nange tshipiḡa tsha mañwalwa ane vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudzise: Ndi tshipiḡa tshifho tsha zwe na ñwala tshine na ðo anḡadza tsha vhalwa nga vhañwe kha themo ino?
 - b. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u nanga mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vhudze phathinara dzavho nga ha mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u anḡadza kha bammbiri ḡi songo baindiwaho, u itela uri mushumo wavho u ṡaniwe.**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi anḡadza, a ri ñwali buguni dzashu sa nga misi. Ri ñwala kha bammbiri ḡi songo baindiwaho, u itela uri zwi leluwe u ñekana mishumo yashu.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tsumbo yavho ya mushumo wa u anḡadza kha bammbiri.
 - c. Kha vha phakhele mabambiri a songo baindiwaho (a lwoswo) a u anḡadza khao.
5. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u thoma u anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino thomani u anḡadza mushumo wa vhoiwe. Ni ñwale mushumo wavhuḡi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musi ni tshi kovhela vhañwe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha hambula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza sumbe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo l̄ipfhufhi l̄ithihi sa tsumbo vha l̄i n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. L̄i thoma nga l̄ed̄eredanzi?
 - b. L̄i fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza sumbe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza sumbe fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Vhagudi vha anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḡa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ðivhadze hafhu u anḡadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ñamusi ri ḡo fhedzisa u anḡadza tshipiḡa tsha zwe ra ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḡadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḡi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhole na u ḡiphina ngawo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha bvele phanḡa na u anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Zwino bvelani phanḡa na u anḡadza mushumo wa vhoiwe wa mulovha. Ni elelwe u ita mushumo wavhuḡi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musu ni tshi kovhela vhañwe.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u nanga na u anḡadza tshipiḡa tsha mañwalwa avho.

U vhalu (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḡa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanḡa na zwa ngudo yo fhiraho.

U n̄wala: Vhagudi vha an̄dadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U n̄walela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa n̄dila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.

- Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
- Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
- Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.

2. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).

- Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
- Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
- Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
- Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
- Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza malo dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza malo dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza malo fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo: Kha vha modele u ñekedza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. Kha vha ñivhadze u ñetshedza kha vhagudi.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḡo ñetshedza zwe ra ñwala na zwe ra anḡadza.
- Kha vha ri: Musi ri tshi ñetshedza zwe ra ñwala, ri ñekana na vhañwe. Ri ambela nṱha zwi tshi pfhala uri na vhañwe vha zwi pfhe.
- Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhañwe tshifanyiso tshashu.
- Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhañwe vha tshi khou ñekedza, ri thetshesela nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṱhe na u vha vhandela zwanda musi vho no fhedza.

2. Kha vha modele nḡila ya u ñetshedza kha kilasi.

- Kha vha imisele nṱha mvetamveto yavho yo anḡadzwaho uri muñwe na muñwe a i vhone.
- Kha vha ṱaluse tshifanyiso tshavho nga u ṱavhanya vha dovhe vha vhale zwe vha ñwala. Kha vha modele u ambela nṱha nahone zwi tshi pfhala uri muñwe na muñwe a zwi pfhe.
- Kha vha vhudze vhagudi vha vha vhandele zwanda musi vha tshi fhedza.

3. Kha vha tshimbile na kilasi vha sumbedze muñwe na muñwe tshifanyiso tshavho.

4. Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ḡilugisela u ñetshedza.

- Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Humbulani nga ha fhungo ḡa u ṱalusa tshifanyiso tshanu nahone ni ḡiḡowedze u vhala zwe na ñwala.

5. Kha vha ñee vhagudi minete i si gathi ya u humbula na u vhala.

6. Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u ñetshedza kha phathinara yavho.

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṱalutshedze tshifanyiso tshavho na u vhalela phathinara dzavho zwe vha ñwala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U ṅwala: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhatā divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Ḳitambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri ḡo tamba 'Ḳitambwa kana U ola'.
 - b. Ri ḡo nanga mugudi ane a 'ḡo tamba'.
 - c. Uyu mugudi u ḡa phanḡa ha kḡlasi nḡe nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita Ḳitambwa Ḳa Ḳi ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi Ḳi kha bodo.
 - e. Vhanṱwe vhoṭhe kḡlasini vha tea u imisa zwandḡa vha tshi humbulela Ḳi ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khon tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no ḡo tamba. U ya phanḡa ha kḡlasi nḡe nda mu hevhedza ipfhi nḡevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a ḡe a tambe, mutambo u thome.**

Foniki: U ṅwala maṅwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. Kha vha ṅwale kha bodo fonimi dza ṭahe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḡiphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha khou ṅwala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi ṅwale kha bodo (Kana vha ṅwale maipfhi arali zwi sa konadzei u ṅwala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo ṅwalwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḡeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza ṭahe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u ṅwala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅekane bugu dzavho vha ṭole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele nṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha ṅwale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza ṭahe fhedzi.
11. Kha vha khoḡe vhagudi vhoṭhe nge vha ḡidina.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ḁivhadze hafhu u ṅetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ni elelwe uri ino vhege ri ḁo ṅetshedza zwe ra ṅwala na zwe ra aṅḁadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ṅetshedza zwe ra ṅwala, ri ṅekana na vhaṅwe. Ri ṭalutshedza nyolo dzashu na u vhalala zwe ra ṅwala. Ri ambela ṅṅha zwi tshi pfhala uri muṅwe na muṅwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kilasi u sumbedza vhaṅwe tshifanyiso tshashu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhaṅwe vha tshi khou ṅekedza, ri thetshesela nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṅhe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha ṅetshedze kha kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanda ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḁa na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanḁa ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḁe phanḁa ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḁila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṭari ḁa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṭole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḁaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṱha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṱori zwoṱhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṱori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṱa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṱhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilivhavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yotthe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwa.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhatā divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilihavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki: Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ña phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ñe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U n̄wala: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
an̄adza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha n̄ekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha n̄ekedza.
 - b. Kha vha n̄ee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u t̄alusa tshifanyiso tshawe na u vhalazwe a n̄wala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhalazwe zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhalazwe Thikho.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari la u thoma.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha t̄ole arali vha tshi kona u vhalazwe mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhidze vhagudi uri vha sielisane u vhalazwe hafhu maipfhi na mañwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhalazwe zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i d̄aho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ṽa
u tambisa,
pṽasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wuṽu, phasṽa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṽwe na tshiṽwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṽwe na tshiṽwe tshi elekanye nga ipfhi ṽine vha nga ṽwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ṽlo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṽwe na muṽwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muṽwalo: Vhagudi vha isa phanḡa na u ṽetshedza zwo ṽwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḡa na u ṽetshedza zwo ṽwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḡa na u vhidza vhagudi uri vha ṽekedze kṽasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanḡa ha kṽasi vha ṽekedza.
 - b. Kha vha ṽee mugudi muṽwe na muṽwe minete ya 1–2 u ṽalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṽwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṽetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kṽasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muṽwe na muṽwe we a ṽetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanḡa ha kṽasi vha ṽetshedze.**

U vhalwa (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwa a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U nwalwa: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwa a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya ḡivhaipfhi: Dzina kana ḡiiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
A hu ṭoḡei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ḡivhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha ṅee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana ḡiiti'.
 - b. Ndi ḡo bula ipfhi.
 - c. Arali ḡi dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali ḡi ḡiiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ḡo shuma nga phere (vhavhilivhavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ḡo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi ḡa amba.
 - f. Ndi ḡo vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ḡi thoma.**

Foniki: Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Vumba ḡa
u tambisa,
ṗasithisini,
zwithivho zwa
maboḡelo,
wuḡu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi elekanye nga ipfhi ḡine vha nga ṅwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ḡo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a muṅwe na muṅwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

U vhalā (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḁa na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanḁa ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalā zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwandā mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḁe phanḁa ha kilasi vha ṅetshedze.**

U ṅwala: Vhagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWISHU-
MISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḁa na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanḁa ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalā zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwandā mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḁe phanḁa ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWISHU-
MISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWISHU-
MISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

THEMO YA 2 PULANE YA U FUNZA

U thetshelesa na u amba: Kha vha divhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u tana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u tana thero: Ri pfha**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso tshalutshedzi kha u tuta ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - Vhudipfhi ndi mini?
 - Hu itea mini muvhulini wanu musi ni tshi pfha ni na mazhuluzhulu kana no sinyuwa?
 - Ni nga thusa hani khonani ine ya vha i songo takala?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ndivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 62.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ntha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
U fhela mbilu.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha tuta wedze vhagudi uri vha nekane mihumbulo.
 - c. Kha vha tshalutshedze tshalutshedzo kana vha nee phindulo nga ndila i tevhelaho: U sa kona u kongelela muṁwe kana u sa kona u lindela.

Foniki U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Themo ya 1
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou kongelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḍi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 64.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe nḍila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo Kha vha fhate vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhuḏi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u ita u nga ri khou tamba piano.
 - b. Kha vha tḥogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ṅwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Amakhabe la abolile
 - Besiphethe amaphepha amathathu.
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha tḥalutshe mathomele, ṅḽila ya kuṅwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḽasi vha sedze uri mugudi muṅwe na muṅwe: u vhumba hani maḽedere, o ṅwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḥoḽa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḽivhe luvhilo lwa u ṅwala nga ṅḽila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho.
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u tḥavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maṅwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḥogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 115

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri do vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Takalani tshiteidzhini*.
- Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha muṅwe mutukana a no pfhi Takalani ane a tama u vha mutambi wa tshiteidzhini. U dzulela u ita dziodishini dza litambwa la tshikolo nahone u pfha o takala na u vha na mazhuluzhulu nga tshifhinga tshithihi. Nga murahu ha u shumesa na ndowendowe nnzhinzi, u ya a tamba phanda ha tshikolo tshoṭhe. Naho a tshi pfha o tshuwa musi a tshi thoma, u fhedza a tshi difulufhela na u dihudza musi a tshi fhedza. Itshi tshiṭori ri sumbedza uri u sa ofha na u ita ndowendowe zwi nga ri thusa uri miloro yashu i wedze.*
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha nee vhagudi na u talutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha talutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri do guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
- Kha vha talutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 64.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 62.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *tshiṭeidzhi: fhethu ho imelaho nṭha hune vhathu vha ita matambwa/ matano khayō.*
 - *-tamba/ -ṭana: U tamba litambwa, u imba kana u tshina u tshi itela vhaṇwe vhathu.*
 - *odishini/ndingo: U edzisa na vhona arali ni tshi nga tamba kha litambwa kana kha ṭano la vhutsila.*
 - *vhaṭaleli/vhathetshelesi: Tshigwada tsha vhathu vho ṭalelaho litambwa/ṭano.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṇwe na liṇwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṇwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 1

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Themo ya 1
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u tavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha thogomele vhagudi vhane vha khou kongelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḍi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 65.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe nḍila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe nḽila ya u ṅwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Ri ḽo renga bugu ṅṅa dzanga.
 - U bika nga nyala zwi a bora.
 - a. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭalutshe mathomele, nḽila ya kuṅwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḽasi vha sedze uri mugudi muñwe na muñwe: u vhumba hani maḽedere, o ṅwala saizi yone ya maḽedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha ṭoḽa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḽivhe luvhilo lwa u ṅwala nga nḽila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḽuvha ḽo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ṅwala nga u ṭavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze mañwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ṅwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha ṭhogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 117

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḡe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḡifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḡa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Takalani tshiṭeidzhini*.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḡo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 117we na 117we.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 65.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - mbonalo ya tshifhatuwo: Ndila ine tshifhatuwo tshanu tsha sumbedza vhudipfhi hanu ngayo musu ni tshi pfha tshiinwe tshithu.
 - -kanakana: Musu ni na vhudipfhi huvhili ho fhambanaho nga tshifhinga tshithihi.
 - ḍaḍa: Musu ni si na vhuṭanzi uri hu khou bvelela mini kana uri ni tea u ita mini. Muhumbulo u vha wo ṭanganana.
 - nyanyuwo: Ndila ine na ita ngayo kana u ḍipfha ngayo musu hu tshi itea tshiinwe tshithu. Sa tsumbo, ni nga aravha musu ni tshi wela fhasi nga u lila.
- b. Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liinwe na liinwe.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 66.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - Vhathu vhoṭhe vha na vhudipfhi. Tshiinwe tshifhinga ri pfha ro takala kana ro nyanyulea. Tshiinwe tshifhinga ri pfha ri na mazhuluzhulu. Tshiinwe tshifhinga ri pfha ro ṭungufhala. Vhudipfhi vhu tshila na vhathu.
 - Musu ri tshi aluwa, ri guda u ṭalukanya na u bula vhudipfhi hashu. Ri dovha ra guda u langa vhudipfhi hashu.
 - Ri dovha hafhu ra zwi divha uri u vha khonani ya vhukuma zwi amba u kona u ṭalukanya na u nyanyulwa nga vhudipfhi ha vhaṇwe vhathu. Ri a thusa khonani dzashu arali vha tshi khou lemela.

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhaṭe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzoṭhe.

4. **Mbudziso:**

- Ni vhona u nga vhana vha re kha tshifanyiso itshi vha khou dipfha hani? Ni zwi divha nga mini?*
- Ndi dzifhio nyanyuwo dza tshifhatuwo na muvhili dzine na dzi vhona kha tshifanyiso itshi?*
- Ni vhona u nga ndi nga mini avha vhana vhe na vhudipfhi ho fhambanaho?*

Foniki Kha vha tambe mutambo wa ndivho ya mibvumo: Mubvumo ndi... Ndi khou todou...

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshesele**
- Kha vha sumbedzele mutambo uyu nga ndila i tevhelaho:**
 - Muthu ane a khou tamba u amba uri: Mubvumo ndi P, ndi khopopu toda MADZINA A VHASIDZANA
 - Vhagudi vha a imisa zwanda arali vha tshi nga humbula nga dzina la musidzana li re na P.
 - Muthu ane a khou tamba u sumba muthu muñwe na muñwe a vha tendela uri vha bule madzina lavho. A vho ngo tea u dovholola dzina lo no bulwaho.
 - Muthu wa vhatanu ane a bula dzina nga ngona ndi ene a no tamba.
 - Muthu muswa ane a khou tamba zwino u bula uri: Mubvumo ndi M, ndi khou toda MADZINA A ZWILIWA.
 - Mutambo u ya phanda ngaurali .
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 67.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotthe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha fhatxe vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhudi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha tḁogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḁe nḁila ya u ḁwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Nnyambeni uri u ḁo bika na nḁe.
 - Fhatuwani ni fhatuse na lifhasi.
 - a. Musi vha tshi khou ḁwala, kha vha tḁalutshe mathomele, nḁila ya kuḁwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ḁwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḁowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kilasi vha sedze uri mugudi muḁwe na muḁwe: u vhumba hani maḁedere, o ḁwala saizi yone ya maḁedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḁoḁa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḁivhe luvhilo lwa u ḁwala nga nḁila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḁuvha ḁo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ḁwala nga u tḁavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maḁwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ḁwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḁogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 117

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Takalani tshiteidzhini.*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha muñwe mutukana a no pfhi Takalani ane a tama u vha mutambi wa tshiteidzhini. U dzulela u ita dziodishini dza litambwa la tshikolo nahone u pfha o takala na u vha na mazhuluzhulu nga tshifhinga tshithihi. Nga murahu ha u shumesa na ndowendowe nnzhinzi, u ya a tamba phanda ha tshikolo tshothe. Naho a tshi pfha o tshuwa musi a tshi thoma, u fhedza a tshi difulufhela na u dihudza musi a tshi fhedza. Itshi tshiṭori ri sumbedza uri u sa ofha na u ita ndowendowe zwi nga ri thusa uri miloro yashu i wedze.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari linwe na linwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yotthe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala Kha vha modeḽe nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
n̄wala:

Ndo pfha ndo
tshuwa musi...

Ndo pfha
ndo tshuwa
ngauri...

Ndo zwi
sumbedza
nga...

Ngauralo,
n̄e...

Zwo thusa
ngauri...

1. **Kha vha ḡivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḡo sedza kha: U shumisa maiti (maipfhi a sumbedzaho nyito) kha tshifhinga tsho fhiraho u n̄wala nga ha tshithu tsho no iteaho.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: O gidimela hayani ngauri o pfha o tshuwa.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Ḳiiti, kana ipfhi Ḳi sumbedzaho nyito, Ḳi sumbedza uri nyito i kha ḡi ḡo itea.
2. **Kha vha ḡivhadze mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḡo: Olani tshifanyiso ni n̄wale mafhungo a linganhaho maṭanu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ḡo ola na u n̄wala nga ha: Tshifhinga tshe wa pfha u tshi ofha.
3. **Kha vha ṭalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa OraḲa, vha sa athu n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndo pfha ndo tshuwa musi...
4. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Inwi muṇe, ni tshi vhone no tshuwa.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḡila ya u shumisa fureme ya u n̄wala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Ḳiiti, kana ipfhi Ḳi sumbedzaho nyito, Ḳi sumbedza uri nyito i kha ḡi ḡo itea.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 67.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki Kha vha tambe mutambo wa ndivho ya mibvumo: Mubvumo ndi... Ndi khou toḏou...

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese**
2. **Kha vha sumbedzele mutambo uyu nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Muthu ane a khou tamba u amba uri: Mubvumo ndi P, ndi khopopu toḏa MADZINA A VHASIDZANA.
 - b. Vhagudi vha a imisa zwanda arali vha tshi nga humbula nga dzina la musidzana li re na P.
 - c. Muthu ane a khou tamba u sumba muthu muṅwe na muṅwe a vha tendela uri vha bule madzina lavho. A vho ngo tea u dovholola dzina lo no bulwaho.
 - d. Muthu wa vhuṭanu ane a bula dzina nga ngona ndi ene a no tamba.
 - e. Muthu muswa ane a khou tamba zwino u bula uri: Mubvumo ndi M, ndi khou toḏa MADZINA A ZWILIWA.
 - f. Mutambo u ya phanda ngaurali
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 68.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe ndila ya u shuma mishumo yotḥe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha fhate vhukoni ha muñwalo u elelaho zwavhudi kha vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha tḁogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḁe nḁila ya u ḁwala/mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Ndo pfha nga mme anga.
 - Khaye hezwi zwi amba zwinzhi.
 - a. Musi vha tshi khou ḁwala, kha vha tḁalutshe mathomele, nḁila ya kuḁwalele na zwikhala vhukati ha maipfhi.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi vha ḁwale fhungo / mafhungo kha bugu dzavho dza nḁowedzo.
 - c. Kha vha tshimbile na kḁlasi vha sedze uri mugudi muḁwe na muḁwe: u vhumba hani maḁedere, o ḁwala saizi yone ya maḁedere na uri tshikhala vhukati ha maipfhi o tevhedza tshone.
 - d. Kha vha tikedze vhagudi vhane vha tḁḁa thuso.
3. **Kha vha ite uri vhagudi vha ḁivhe luvhilo lwa u ḁwala nga nḁila yo teaho.**
 - a. Musi vhunzhi ha vhagudi vho no fhedza, kha vha vhudze uri 'imani.'
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha elelwe uri vha ngafhi ho sedzwa vhukoni havho. Naa vho fhedza mushumo munzhi u fhira we vha u ita ḁuvha ḁo fhiraho kana mulovha?
 - c. Arali vha songo fhedza, kha vha vha vhudze uri vha lingedze u ḁwala nga u tḁavhanya matshelo.
 - d. Kha vha dovhe hafhu vha ite uri vhagudi vha vhambedze maḁwalwa avho na e vhone (mugudisi) vha ḁwala kha bodo.
 - e. Kha vha vha humbele uri vha tḁogomele uri vho ita vhukhaxhi chungafhani.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 117

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Takalani tshiṭeidzhini*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
n̄wala:

Ndo pfha ndo
tshuwa musi...

Ndo pfha
ndo tshuwa
ngauri...

Ndo zwi
sumbedza
nga...

Ngauralo,
n̄e...

Zwo thusa
ngauri...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Itjho: Ni humbule uri ino vhege ri ḡo ola na u n̄wala nga ha: Tshifhinga tshe wa pfha u tshi ofha.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha ḡo fhindula hani fureme/muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u n̄wala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: swiswi, e eṭhe, vhusiku, phosho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u n̄wala kha bugu dzavho nḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni n̄wale mihumbulo yaṇu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Ḳiiti, kana ipfhi Ḳi sumbedzaho nyito, Ḳi sumbedza uri nyito i kha ḡi ḡo itea.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u n̄wala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 68.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha nee tshigwada tshiṭwe na tshiṭwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha nee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: beba, makoko, vuwa, ngano, phapha
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Ndi na vhuḽipfhi ho fhambanaho.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphandḽa.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 69.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṛwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 117

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Takalani tshiṭeidzhini*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Nāmusi ri ḑo ola na u ṅwala nga ha tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshaṅu: Ndo takalela...
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Nēani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahu, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
ṅwala:

Ndo pfha ndo
tshuwa musi...

Ndo pfha
ndo tshuwa
ngauri...

Ndo zwi
sumbedza
nga...

Ngauralo,
ṅe...

Zwo thusa
ngauri...

1. **Kha vha hambudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na tḥodea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṽamusi ri ḍo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḍivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tḥutuwedza: Engedzani iṅwe lebuḽu kha tshifanyiso tshaṅu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni hambule u sedzulusa uri: Liiti, kana ipfhi li sumbedzaho nyito, li sumbedza uri nyito i kha ḍi ḍo itea.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḁila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
ṇetshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḁivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṇḁowendḁowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḁa 69.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḁuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḁe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḁa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭḁḁa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Orala.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - b. Namusi ndi do ni vhudza nga ha...
 - c. U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - d. Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - e. Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - f. Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha dipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini?
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi?
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele ntha, nga ipfhi li pfhalaho.
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / orala.**
 - a. Kha vha fhathe fulufhelo la mugudi munwe na munwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / orala na nga u nea vhupfhiwa havhudi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kilasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhudi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u nekedza u amba / orala. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhanwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe ntha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḏukanya na u ṭanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizi: ṭh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḏivhadze mubvumo muswa: ṭh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḏukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: ṭhaṭha
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḏukanya ipfhi u ya nga mibvumo: ṭh-a-ṭh-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ṭhuvha
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 71.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: ṭh.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṛwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṛwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṛwala: Ṭh.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṛwala kha bugu dzavho dza ngowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale: rou ya ḽedere ḽituku ṭh
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Ṭh
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 129

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Bantu o ṭungufhala*.
- Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Maemu na khonani yawe Orisumbedza. Orisumbedza khou pfha o ṭungufhala ngauri makhulu wawe vho lovha. Maemu u khou tama u thusa. U lingedza uri Orisumbedza a pfhe e khwine, fhedzi zwi sa shume. Ndi fhaḽaha Maemu a tshi wana uri arali muthu o ṭungufhala, ha ṭodi u uri a hangwe zwe zwa mu ṭungufhadza. Itshi tshiṭori tshi ri thusa u pfhesesa u vha khonani dzi no tikedza ane a khou lilela muthu o lovhaho.*
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
- Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 71.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 62.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *-kanukisa/ -takadza: Tshithu tshi no ita uri muthu a ri "Yoo!" ngauri ndi tshavhudi kana tshi a mangadza.*
 - *-si ho: A ni ho musi no tea u vha hone.*
 - *bula: U amba tshiinwe tshithu.*
 - *tungufhala: Vhudiipfhi hu no vhavha nga maanda musi muthu ane na mu funa a si tshee ho kana musi ho bvelela tshithu tshi vhaisa nga maanda.*
3. **Kha vha shumise zwiirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi linwe na linwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswinwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki Kha vha dīvhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dīvhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: nṱh**
 - a. Kha vha ṛwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: ladzanṱhama
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: l-a-dz-a-nṱh-a-m-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṛwe na muṛwe, vha u ṛwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṛwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: nṱha
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 72.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṛwe na muṛwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṛwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: ṭhanga, ṭhogomela**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṛwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune nomboro iṛwe na iṛwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muṛwe na muṛwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 131

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha dzule fhasi kha metha.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḁifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanda kha zwirumbi zwavho; u thetshelesa nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Bantu o ṭungufhala*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 72.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga nḽila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 73.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Musi Vho ____ vha tshi dzhena kilasini nga matsheloni ayo...
 - Vhagudi vha kilasi ya ____ vha nga si do vuwa vho hangwa duvha la musi...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga nḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshitori tshavho.

Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshitori, ri amba nga ha uri tshitori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhonny. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṅu.

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/padukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizi: sh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mubvumo muswa: sh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: shasha.
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: sh-a-sh-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: shuma
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 74.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yotṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhingani tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: sh.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṅwala: Sh.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku sh
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Sh
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 131

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Bantu o tungufhala*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Maemu na khonani yawe Orisumbedza. Orisumbedza khou pfha o tungufhala ngauri makhulu wawe vho lovha. Maemu u khou tama u thusa. U lingedza uri Orisumbedza a pfhe e khwine, fhedzi zwi sa shume. Ndi fhaṭaha Maemu a tshi wana uri arali muthu o tungufhala, ha ṭoḍi u uri a hangwe zwe zwa mu tungufhadza. Itshi tshiṭori tshi ri thusa u pfhesesa u vha khonani dzi no tikedza ane a khou lilela muthu o lovhaho.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḍivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṇwe na liṇwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḍivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala Kha vha modeḽe nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siatari
ḽa: 76

Fureme ya u
n̄wala:

Bisi i khou ya...

Muthu
muthihi u
pfha...ngauri...

Muḽwe
muthu u
pfha...ngauri...

Muthu wa
vhuraru u
pfha...ngauri...

Vhathu vha
re bisini vha
pfha..., ... na....

1. **Kha vha ḽivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḽo sedza kha: U shumisa khoma u fhandekanya zwithu kha mutevhe. A ri dzhenisi khoma phanḽa ha tshithu tsha u fhedzisela. Ri dzhenisa ipfhi 'na'. Sa tsumbo: Ndi funa zwḽiwa zwa swigiri, dzitshipisi, khekhe na zwinwiwa zwi rotholaho.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Ri ḽivha vhuḽipfhi ho fhambanaho, sa, u takala, u ṽungufhala na u sinyuwa.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
2. **Kha vha ḽivhadze mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḽo: Olani tshifanyiso ni n̄wale mafhungo a linganaho maṽanu.
 - b. Kha vha ambe uri: Olani zwifhatuwo kha mafasiṽere a bisi ni khaḽare bisi. Ni kone u n̄wala pharagirafu nga ha tshifanyiso tshanu.
3. **Kha vha ṽalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḽa, vha sa athu n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi vhona u nga bisi i khou ṽuwa...na vhathu vha re ngomu vha pfha...
4. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Olani tshifanyiso tsha zwifhatuwo kha mafasiṽere a bisi.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u shumisa fureme ya u n̄wala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 74.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitale ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki Kha vha ḡivhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḡivhadze mvanganyo/muṭanganyo muswa: shw**
 - a. Kha vha ṁwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / ṭanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṁḡila ya u fhandekanya / paḡukanya na u vanganya / ṭanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: litedzashwa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḡukanya ipfhi u ya nga mibvumo: l-i-t-e-dz-a-sh-w-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṁwe na muṁwe, vha u ṁwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṁwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: shwishwa
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṁa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḡa 75.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḡa mushumo muṁwe na muṁwe.
 - c. Kha vha modeḡe ṁḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ṃḡila.

Muṁwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muṁwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṁwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muṁwalo:** *shonzha, shushedza*
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṁwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṁwala, kha vha ṭaluse hune nomboro iṁwe na iṁwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muṁwe na muṁwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U ṅwala Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siaṭari
ḵa: 76

Fureme ya u
ṅwala:

Bisi i khou ya...

Muthu
muthihi u
pfha...ngauri...

Muṅwe
muthu u
pfha...ngauri...

Muthu wa
vhuraru u
pfha...ngauri...

Vhathu vha
re bisini vha
pfha..., ... na....

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza mushumo wa u ṅwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Olani zwifhatuwo kha mafasiṭere a bisi ni khalare bisi. Ni kone u ṅwala pharagirafu nga ha tshifanyiso tshaṅu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha ḡo fhindula hani fureme/muhanga wa u ṅwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ṅwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: u takala, u takalesa, u tshuwa, u sa takala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siaṭari ḵo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ṅwale mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ṅwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 75.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nḽha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṽori zwoṽhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṽori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṽa ḽivhaipfhi yavho, ṅdivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṽhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha ṛee tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṛee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṛekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: ṭhogomela, ṭhuvha, nṭhakhemedza, ṭhanga, shonisani
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Vho i shavhedza nga maḽi.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṇwe na ḽiṇwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 76.
 - b. Kha vha vhalele nṭha ḽiṇwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṇwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 131

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Bantu o tungufhala*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo ṅea manweledzo a tshiṭori.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi ṅea manweledzo a tshiṭori, ri tea u ri:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha mini
 - Zwe nda zwi takalela nga ha tshiṭori
 - Zwe nda zwi guda kha tshiṭori
 - b. Nga u tou pfhufhifhadza vha ambe phindulo dzavho dza mbudziso idzi.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga phindulo dzi re khagala dza tsumbo yaṅu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha manweledzo avho, vha songo kopa tsumbo yavho.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome phindulo dzavho nga heyi ṅila:
 - Tshiṭori tshi amba nga ha...
 - Ndo takalela...
 - Ndo guda...
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha laedze vhagudi uri vha kovhelane manweledzo na phathinara yavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi kovhelana manweledzo avho, vha tshimbile na kilasi vha ṅee thikhedzo ine ya ṭodea.
 - e. Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha 1–2 uri vha kovhelane manweledzo avho na kilasi.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siatari
Ja: 76

Fureme ya u
ṅwala:

Bisi i khou ya...

Muthu
muthihi u
pfha...ngauri...

Muṅwe
muthu u
pfha...ngauri...

Muthu wa
vhuraru u
pfha...ngauri...

Vhathu vha
re bisini vha
pfha..., ... na....

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na tḥoḏea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḑo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḑivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tṭuṭuwedza: Engedzani zwidodombedzwa kha tshifanyiso tshaṅu.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Khoma dzi shumiswa u fhandekanya zwithu kha mutevhe.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 76.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha ḏivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u ṯana thero
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u ṯana thero:** *Ri shumisa thekhinoḽodzhi*
2. **Kha vha vhudzise mbudzisoṭhalutshedzi kha u ṯuṯula nḽivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - *Thekhinoḽodzhi ndi mini?*
 - *Ni shumisa tshaka dzifhio dza thekhinoḽodzhi hayani kana tshikoloni?*
 - *Khomphyutha yo fhambana ngafhi na bugu?*
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza nḽivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṯari ḽa 78.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele nṯha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala
I khou pwasha maboḽelo.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṯuṯuwedze vhagudi uri vha ṉekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṯalutshedze ṯhalutshedzo kana vha ṉee phindulo nga nḽila i tevhelaho: Founu a i pfhali zwavhuḽi nga nṯhani ha netiweke i si yavhuḽi.

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṱanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṱa ya
Firizi: vh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: vh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṱa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṱanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: vhavha
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: vh-a-vh-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṱanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ḑuvha
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṱari ṱa 80.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṱa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeṱe nḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: vh.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṅwala: Vh.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku vh
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Vh
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 143

1. Kha vha divhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhalala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Andani u shumisa Inthanete.*
- Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Andani, ane a khou ṭoḽou ḽalusela zwiṭiroberi zwawe nga eṭhe. A ḽivhi uri zwiṭiroberi zwi aluswa hani, zwino u u humbela vhathu uri vha mu thuse. Musi a sa wani thuso, mukomana wawe a mu eletshedza uri a shumise Inthanethe. Andani a ṭala kha inthanethe uri a vhone arali a tshi nga kona u wana mafhungo a u tsivhudza ane a khou a ṭoḽa. Tshiṭori itshi tshi sumbedza kushumisele kwa thekholodzhi kha u guda zwithu zwiswa.*
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U wana na u elelwa zwidombedzwa
- Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 80.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 78.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - -tala/ -setsha: U toda mafhungo kha inthanete nge wa thaipha maipfhi kha founu, thabulethe kana khomphyutha.
 - dura: Musi tshithu tshi na mutengo wa nthesa.
 - Inthanete: Sisiteme ya lifhasi lothe i no tumanya dzifounu na dzikhomphyutha u itela uri vhathu vha wane mafhungo na u amba na vhanwe.
 - data: Zwine ra renga u itela uri ri kone u shumisa Inthanete kha founu. Zwi ni tendela u talela dzividio, u rumela milaedza, na u tala kha inthanete.
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi linwe na linwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswinwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki Kha vha dīvhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dīvhadze muvanganyo/mutanganyo muswa: pw**
 - a. Kha vha n̄wale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi n̄ila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela muvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: nyapwa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: n-y-a-p-w-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u n̄wale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: nyeapwa
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 81.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje n̄ila ya u shuma mishumo yot̄he yo n̄waliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhan̄wengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa N̄ila.

Muñwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: *vhale, ndivho***
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ñwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 145

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha dzule fhasi kha metha.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḁifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanda kha zwirumbi zwavho; u thetshelesa nga vhuronwane; u aravha musu vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Andani u shumisa Inthanete*.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽinwe na ḽinwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 81.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:

- *thekhinoḽodzhi*: Thekhinoḽodzhi ndi tshithu tshine vhathu vha tshi shumisa u vha thusa u ita zwithu nga ṅḽila i leluwesaho, u fana na pfhunzo, u amba na vhaṅwe, kana u tandulula thaidzo.
- *tshishumiswa (thulusi)*: Tshishumiswa ndi tshithu tshine ra tshi shumisa kha u ri thusa u ita mushumo. Sa tsumbo, penisela ndi tshishumiswa tsha u ṅwala, ngeno lephthopho i tshishumiswa tsha u thaipha.
- *U kilika*: U kilika zwi amba u puṭedza kana u ndondomedza bathoni i re kha mausu, tshikirini, kana tshishumiswa uri hu bvelele nyito, u fana na u vula mutambo kana mulaedza.
- *vhufhura (sikeme)*: Vhufhura ndi musi muṅwe muthu a tshi zwifha a tshi lingedza u tswa tshelede yaṅu kana mafhungovhuṅe aṅu.

b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ṅdivho ṅdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

a. Kha vha vhudze vhaḡudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḽa 82.

b. Kha vha vhudze vhaḡudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:

- *Thekhinoḽodzhi ndi tshishumiswa (thulusi) tshiṅwe na tshiṅwe tshine thusa vhathu u ita zwithu nga ṅḽila i leluwesaho. A si founu na khomphyutha fhedzi. Penisela, radio na bodo ya tshoko na zwone ndi zwa thekhinoḽodzhi nga uri zwi ri thusa u ṅwala, u thetshelesa, u guda na u ṅekana mafhungo.*
- *Thekhinoḽodzhi i shanduka na tshifhinga. Vhathu vha a tumbula zwishumiswa zwiswa zwa u ita zwithu nga u ṭavhanya nahone zwi tshi leluwa. Sa tsumbo, luṅwalo ndi ṅḽila ya u rumela muṅwe muthu mulaedza. Ni ṅwala luṅwalo kha bammbiri lwa rumelwa nga poswo. Luṅwalo lu nga dzhia maḡuvha manzhi uri lu swike he lwa rumelwa hone. Imeḽi i nga dzhia mithethe i si gathi u swika. Naho ri na imeḽi musalauno, hu na vhathu vhane vha kha ḡi takalela u ṅwala maṅwalo.*
- *Ri tea u ṭhogomela musi ri tshi shumisa Inthanethe. A si zwoṭhe zwine ra zwi vhona kha inthanethe zwine zwa vha ngoho. Miṅwe ya milaedza i lingedza u fhura vhathu. A ro ngo tea u sokou kilika kha ḽinki dzi no bva kha vhathu vhane ri sa vha divhe, nahone, tshifhinga tshoṭhe, ri tea u vhudzisa vhathu vhahulwane vhane ra vha fulufhela arali ri si na vhuṭanzi.*

3. **Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.**

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - Kha vha fhathe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
 - Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzothe.

4. **Mbudziso:**

- a. *Zwishumiswa zwi re kha tshamonde zwi fhambana hani na zwi re kha tshaua?*
- b. *Ni vhona u nga vhathu vho vha vha tshi davhidzana na u guda hani nga tshifhinga tsha zwishumiswa zwa kale? Zwishumiswa zwiswa zwi ita hani uri zwithu zwi tsvhanye kana zwi leluwe?*
- c. *Ni vhona u nga vhathu vha do shumisa thekhinolodzhi ifhio tshifhingani tshi daho?*

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṱanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṱa ya
Firizi: zh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: zh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṱa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṱanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: zhamba.
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: zh-a-m-b-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṱanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: zhazha
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṱari ṽa 83.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeṽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeṽe nḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: zh.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṅwala: Zh.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku zh
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Zh
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 145

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Andani u shumisa Inthanete.*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Andani, ane a khou ṭodou dialusela zwiṭiroberi zwawe nga ethe. A divhi uri zwiṭiroberi zwi aluswa hani, zwino u u humbela vhathu uri vha mu thuse. Musi a sa wani thuso, mukomana wawe a mu eletshedza uri a shumise Inthanethe. Andani a ṭala kha inthanethe uri a vhone arali a tshi nga kona u wana mafhungo a u tsivhudza ane a khou a ṭoda. Tshiṭori itshi tshi sumbedza kushumisele kwa thekholodzhi kha u guda zwithu zwiswa.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U wana na u elelwa zwidodombedzwa
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Zwiṅwe zwiṭori zwi na zwidodombedzwa zwinzhi! Ni lingedza hani u zwi humbula?

U ŋwala Kha vha modeḽe nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
ŋwala:

Liṅwe ḽuvha,
ndo ṭoda
thuso...

Ndo
shumisa...

Tsha u thoma,
ndi...

U bva afho...

Ndo kona u...

Ndo pfha...

1. **Kha vha ḽivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḽo sedza kha: U shumisa maṭaluli u ṭalula vhathu, fhethu kana zwithu kha maṅwalo ashu. Maṭaluli a ri ṅea mafhungo o engedzeaho nga ha uri tshithu tshi ngafhi.
 - b. Kha vha ŋwale fhungo kha bodo: Mmbwa. Mmbwa ya vhukuse, ya buraweni.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Maṭaluli a shumiswa u ṭalula vhathu, fhethu na zwithu.
2. **Kha vha ḽivhadze mushumo wa u ŋwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḽo: Olani tshifanyiso ni ŋwale mafhungo a linganaho maṭanu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ḽo ola na u ŋwala nga ha: Tshifhinga tshe thekinoḽodzhi ya ni thusa.
3. **Kha vha ṭalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḽa, vha sa athu ŋwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Elelwani uri thekinoḽodzhi ndi tshishumiswa tshiṅwe na tshiṅwe tshine vhathu vha tshi bveledza u itela u leludza vhutshilo. Ndi shumisa...ngauri...
4. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Tshifanyiso tshanu ni tshi khou shumisa thekinoḽodzhi ye ya vhuya ya ni thusa.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ṅḽila ya u shumisa fureme ya u ŋwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Maṭaluli a shumiswa u ṭalula vhathu, fhethu na zwithu.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 83.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki Kha vha ḡivhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḡivhadze mvanganyo/muṭanganyo muswa: nzḡ**
 - a. Kha vha ṅwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / ṭanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṅḡila ya u fhandekanya / paḡukanya na u vanganya / ṭanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: nzḡhemu
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḡukanya ipfhi u ya nga mibvumo: nzḡ-e-m-u
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: munzhedzi
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṁa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḡa 84.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḡa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḡe ṅḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḡila.

Muṁwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muṁwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṁwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muṁwalo:** *zhazha, mazhana*
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṁwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṁwala, kha vha ṱaluse hune nomboro iṁwe na iṁwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muṁwe na muṁwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṁwalwa,
siaṭari 1a 145

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḡe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḡifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Andani u shumisa Inthanete*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U wana na u elelwa zwidodombedzwa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Zwiṁwe zwiṭori zwi na zwidodombedzwa zwinzhi! Ni lingedza hani u zwi humbula?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ṁḡila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṁṭha siaṭari 1iṁwe na 1iṁwe 1a tshiṭori, nga u tou elela na nga ṁḡila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 1a marangaphanda u itela u mode1a tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ṁḡila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kiḡasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
n̄wala:

L̄n̄we d̄uvha,
ndo t̄oda
thuso...

Ndo
shumisa...

Tsha u thoma,
ndi...

U bva afho...

Ndo kona u...

Ndo pfha...

1. **Kha vha dovhe hafhu u d̄ivhadza mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri d̄o ola na u n̄wala nga ha: Tshifhinga tshe thekino lodzhi ya ni thusa.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha d̄o fhindula hani fureme/muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u n̄wala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: khamera, luṭingo, khaḽukhuḽeitha, printha
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u n̄wala kha bugu dzavho n̄dowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni n̄wale mihumbulo yaṇu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Maṭaluli a shumiswa u ṭalula vhathu, fhethu na zwithu.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u n̄wala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 84.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha ṛee tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṇwe na ṇwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṛee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṛekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: vhala, ndivho, pwasha, pwashea, zhakiwa
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Munzhedzi u khou lila.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphandḽa.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 85.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhalu (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhalu

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 145

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhalu.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Andani u shumisa Inthanete*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri khou ya u ita nyito ya u pfhesesa zwo ñwaliwaho kha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṇḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ñwale mbudziso kha bodo.
 - b. Kha vha vhalele mbudziso iñwe na iñwe ṇṭha.
 - c. Kha vha ṭalutshedze uri mbudziso i khou ṭoda phinduloḽe.
 - d. Sa tsumbo: Anna o vha o ambara mini? Phindulo i tea u ri vhudza nga ha zwiambaro zwa Anna.
 - e. Sa tsumbo: Ni vhona u nga Anna o vha o tea u ita mini? Phindulo a i ho kha mañwalwa. – vhagudi vha tea u ṇea mihumbulo yavho.
 - f. Kha vha sumbedze vhagudi uri fhasi ha mbudziso iñwe na iñwe hu na zwirangi zwa fhungo. Kha vha ṭalutshedze uri vha tea u shumisa hezwi u vha thusa u ñwala phindulo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule bugu dzavho dza ṇḽowedzo vha ñwale ḽuvha na ṭhoho: Kupfhesesele.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shumise 'zwirangi zwa mafhungo' fhasi ha mbudziso iñwe na iñwe na u ñwala phindulo ya mbudziso iñwe na iñwe kha bugu dzavho.
 - c. Kha vha laedze vhagudi uri vha shumise ṇḽivho yavho ya foniki u ñwala maipfhi vha sa a ḽivhi. Vha tea u amba nga u ongolowa vha ñwale fhasi mibvumo ine vha i pfha.

U pfhesesa zwo ñwalwaho

1. **Ndi mbeu ifhio ye Andani a vha a tshi khou ṭoda u renga?**
 - a. Mbeu ya mafhuri
 - b. Mbeu ya siṭiroberi (phindulo yone)
 - c. Mbeu ya kheroti
2. **Mme a Zandile vho mu vhudza mini nga ha zwimela?**
 - a. Zwimela zwoṭhe zwi ṭoda maḽi manzhi.
 - b. Zwimela zwoṭhe zwi ṭoda tshithu tshithihi.
 - c. Zwimela zwoṭhe zwi ṭoda zwithu zwo fhambanaho (phindulo yone)
3. **Zandile o dzhena hani kha inthanethe?**
 - a. Nga founu na data (phindulo yone)
 - b. Nga khomphyutha.
 - c. Nga founu na WiFi.

U ṅwala Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
ṅwala:

Liṅwe ḍuvha,
ndo ṭoda
thuso...

Ndo
shumisa...

Tsha u thoma,
ndi...

U bva afho...

Ndo kona u...

Ndo pfha...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhoxea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḍo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḍivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani liṭaluli kha fhungo laṅu liṅwe na liṅwe.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Maṭaluli a shumiswa u ṭalula vhathu, fhethu na zwithu.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḁila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
ṇetshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḁivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṇdowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 85.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḁuvha.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sumbe nyito dzo fhambanaho.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḁe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḁa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḁa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u da na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Orala.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele ntha tshithu kana tshifanyiso tshe vha da natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - Namusi ndi do ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwinwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise klasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzothe u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou andadza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri munwe na munwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele ntha, nga ipfhi li pfhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / orala.**
 - a. Kha vha fhate fulufhelo la mugudi munwe na munwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / orala na nga u nea vhupfhiwa havhudi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee klasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhudi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u nekedza u amba / orala. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhanwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe ntha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṭanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizi: dz

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: dz**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: dzunde
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: dz-u-u-n-d-e
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: dzina
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḽa 87.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: dz.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṅwala: Dz.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku dz
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Dz
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 157

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Thanya u shumisa zwikirini.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha musidzana a no pfhi Kya ane a funesa u shumisa founi kha u ṭalela vidio, mitambo na u haseledza. Duvha loṭhe, vha muṭa wa hawe vhoṭhe vha ita zwithu vhoṭhe, sa u amba nga uri vho ṭwa hani, u tamba vhoṭhe nṅḽa, na u baka mabisikitsi. Fhedzi Kyla ene u ṭwa a tshi khou shumisa founu duvha loṭhe lune a vho ṭahela. Magumoni a tshiṭori, Kyla u a humbula nga zwiito zwe a ḽinangela zwone. Itshi tshiṭori tshi ri thusa u elekanya nga ha tshifhinga tshine ra ṭwa ro ṭolalela zwikirini vhudzuloni ha u ṭwa na vhathu.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha nḽivho nḽivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U monithara Kupfhesesele.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 87.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 78.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *tshikirini: tshipiḁa tsha bande tsha founu kana khomphyutha, kana TV hune na vhona hone zwifanyiso na maipfhi.*
 - *zwondolola: U lavhelesa tshithu tshifhinga tshilapfhu u sa shavhisi maṭo.*
 - *-dzhenā/ dzhenelela: U shela mulenzhe kha zwithu u na vhaṅwe.*
 - *kufhinga/ tshikhathi: Tshifhinga tshiṭuku tshi re na ndeme kana tshi re na mushumo.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki Kha vha dīvhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dīvhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: ndz**
 - a. Kha vha n̄wale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: ndzikunise
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: n-dz-i-k-u-n-i-s-e
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u n̄wale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ndzima
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 88.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yotḽe yo n̄waliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhan̄wengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: dzolokwe, tshimbidzana**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṅwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 159

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha dzule fhasi kha metha.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḁifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṅa tshisenga; u vhea zwanda kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musu vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Thanya u shumisa zwikirini*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽinwe na ḽinwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 88.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 89.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - ____ na ____ vho vha vho lavhelesa founu, he khathihi fhedzi...
 - Zwo thoma musi...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho.

Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhone. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṇu.

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḍukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizi: dzh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dīvhadze mubvumo muswa: dzh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / paḍukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: dzhegeni.
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḍukanya ipfhi u ya nga mibvumo: dzh-e-n-g-e-n-i
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṇwe na muṇwe, vha u ṇwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṇwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: dzhia
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 90.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṇwe na muṇwe.
 - c. Kha vha modeḷe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṇwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: dzh.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṅwala: Dzh.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku dzh
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Dzh
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 159

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Thanya u shumisa zwikirini*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha musidzana a no pfhi Kya ane a funesa u shumisa founi kha u ṭalela vidio, mitambo na u haseledza. Duvha loṭhe, vha muṭa wa hawe vhoṭhe vha ita zwithu vhoṭhe, sa u amba nga uri vho ṭwa hani, u tamba vhoṭhe nnda, na u baka mabisikitsi. Fhedzi Kyla ene u ṭwa a tshi khou shumisa founu duvha loṭhe lune a vho ṭahela. Magumoni a tshiṭori, Kyla u a humbula nga zwiito zwe a ḍinangela zwone. Itshi tshiṭori tshi ri thusa u elekanya nga ha tshifhinga tshine ra ṭwa ro ṭolalela zwikirini vhudzuloni ha u ṭwa na vhathu.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḍivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḍivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U monithara Kupfhesesele.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: No no vhuya na pfha no xela musi ri tshi khou vhala tshiṭori nga mulandu wa uri no xeelwa nga ndunzhendunzhe ya zwine zwa khou itea?

U űwala Kha vha modeġe nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siaġari
ġa: 88

Fureme ya u
űwala:

Ha...

Ndo ya
bitshini na...

Bitshini ndo...

Ndo vhona /
ndo wana...

Ndo pfha...

Ndo takalela
/ vha ndi
sa takaleli
bitshini
ngauri...

1. **Kha vha ġivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ġo sedza kha: U ita vhungoho uri ipfhi ġi sumbedzaho nyito (ġiiti) ġi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ġefhungo).
 - b. Kha vha űwale fhungo kha bodo: Ndi pfha ndo takala. U pfha o ġungufhala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Ipfhi ġi sumbedzaho nyito (ġiiti) ġi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ġefhungo).
2. **Kha vha ġivhadze mushumo wa u űwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ġo: űwalelani khonani yašu vhurifhi vhu re na mafhungo a lingana ho u vha maġanu.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ġo ola na u űwala nga ha: Itani u nga no ya bitshini. űwalani garaġa ya u vhudza khonani yašu zwe na zwi vhona bitshini.
3. **Kha vha ġalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraġa, vha sa athu űwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Musi ndi bitshini, ndo vhona....
4. **Kha vha modeġe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nġila ya u shumisa fureme ya u űwala.
 - b. Kha vha sumbe TKL: Ipfhi ġi sumbedzaho nyito (ġiiti) ġi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ġefhungo).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 90.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki Kha vha ḡivhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḡivhadze mvanganyo/muṭanganyo muswa: ndzh**
 - a. Kha vha ṅwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / ṭanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṅḡila ya u fhandekanya / paḡukanya na u vanganya / ṭanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: ndzhomba
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḡukanya ipfhi u ya nga mibvumo: n-dzh-o-m-b-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ndzhaka
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṁa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḡa 91.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḡa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḡe ṅḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḡila.

Muñwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: dzhegeni, ḁidzhiela**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṅwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro iṅwe na iṅwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muṅwe na muṅwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 159

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ɔe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Thanya u shumisa zwikirini*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U monithara Kupfhesesele.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: No no vhuya na pfha no xela musi ri tshi khou vhala tshiṭori nga mulandu wa uri no xeelwa nga ndunzhendunzhe ya zwine zwa khou itea?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari 1iṅwe na 1iṅwe 1a tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 1a marangaphanda u itela u mode1a tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ṅwala Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siaṭari
ḷa: 88

Fureme ya u
ṅwala:

Ha...

Ndo ya
bitshini na...

Bitshini ndo...

Ndo vhona /
ndo wana...

Ndo pfha...

Ndo takalela
/ vha ndi
sa takaleli
bitshini
ngauri...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza mushumo wa u ṅwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ḡo ola na u ṅwala nga ha: Itani u nga no ya bitshini. Ṃwalani garaṭa ya u vhudza khonani yaṅu zwe na zwi vhona bitshini.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha ḡo fhindula hani fureme/muhanga wa u ṅwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ṅwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: khovhe, ḡambatshekwa, khumba, doḷfini.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siaṭari ḷo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ṅwale mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Ipfi ḷi sumbedzaho nyito (ḷiiti) ḷi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ḡefhungo).
4. **Kha vha tshimbile na kiḷasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ṅwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 91.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha ṅee tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḏo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṅee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḑo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḽa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: dzidzivhala, dziḽa, ndzikunise, ndzumbama, dzhenelela
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O ndzhavhulela bola.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphandḽa.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 92.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 159

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Thanya u shumisa zwikirini*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: Namusi ri ḑo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeje mushumo nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa maṅwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muṅwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dendeke kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kilasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kilasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kilasi ṅḑa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa maṅwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṅee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siatari
ḵa: 88

Fureme ya u
ṅwala:

Ha...

Ndo ya
bitshini na...

Bitshini ndo...

Ndo vhona /
ndo wana...

Ndo pfha...

Ndo takalela
/ vha ndi
sa takaleli
bitshini
ngauri...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhōḵea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḵo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḵivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na ḵilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani ḵiṭaluli kha fhungo ḵaṇu ḵiṇwe na ḵiṇwe.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Ipphi ḵi sumbedzaho nyito (ḵiiti) ḵi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ṇefhungo).
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na ḵilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḁila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
ṇetshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḁivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṇdowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 92.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḁuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḁe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḁa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḁa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha ḏivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u ṯana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u ṯana thero:** *Ri tevhela ndaela*
2. **Kha vha vhudzise mbudziso ṯhalutshedzi kha u ṯuṯula ṉdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - *Ndi nga mini u thetshesela ndaela nga vhuronwane zwi na ndeme?*
 - *Ndi zwifhio zwine zwa ni thusa u elelwa maga musi ndaela dzo ḏalesa?*
 - *Hu nga bvelela mini arali ri sa tevhedzi ndaela?*
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ṉdivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṯari la 94.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ṉha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala.

Tzwitzwitzwi doli;
Mutshavhona dada!
Mutshavhona! Mutshavona!
Khaladzi anga;
Mutshavhona dada!
Vhuswa u si i le;
Mutshavhona dada!
Vho longa muri;
Mutshavhona dada!
Muri mutswuku
Mutshavhona dada!

Izwo ndo zwipfha Mutshavhona
Mutshavhona! Mutshavhona!.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṯuṯuwedze vhagudi uri vha ṉekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṯalutshedze ṯhalutshedzo kana vha ṉee phindulo nga ṉdila i tevhelaho: Khaladzi o thetshesela a dovha tevhela tsivhudzo ya uri a songo la vhuswa ngauri ho vha ho shelwa phoizeni tswuku. O mu thetshesela nahone a si i le.

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṭanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizi: tz

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: tz**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: kutzimu
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: k-u-tz-i-m-u
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: mutzenene
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 96.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: tz.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṅwala: Tz.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku tz
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Tz
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa 173

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Ni tsireledzee Ndamulelo.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha muṅwe musidzana a no pfhi Ndamulelo ane mme awe vha mu vhudza uri a tsireledzee tshifhinga tshotṭhe nga u sa ya fhethu hu no ofhisa. Nga murahu, muhura wavho a ruma Ndamulelo vhengeleni ḽi re tsini na tshipoto (shebini, thavene). Ndamulelo, a ya vhengeleni, fhedzi a si tevhele ndayo dza mme awe dza u ḑitsireledza. Musi e ṇḑilani, a pfha o tshuwa a thoma u pfhesesa uri ṇḑi nga mini mme awe vho ita uri hu vhe na ndayo idzi dza u ḑitsireledza. Itshi tshiṭori tshi ri thusa u pfhesesa uri ṇḑi nga mini ndayo kana milayo i na ndeme.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ṇḑivho ṇḑivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U vhudzisa mbudziso / u divhudzisa
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 96.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 94.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *luḽila: lupatepate kana ndila tsekene.*
 - *lusekene: A lwo ngo atama; ndi lusekene matungo othe.*
 - *tsivhudza: U eletshedza muthu nga ha khombo ine ya nga vha hone u itela uri a thogomele.*
 - *khombo: Tshithu tshine tsha nga u vhaisa.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki Kha vha ñivhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ñivhadze mvanganyo/mutanganyo muswa: tzw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: latzwapu.
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: l-a-tz-w-a-p-u
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: tzwinya.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 97.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modele mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modele ndila ya u shuma mishumo yotthe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: mutzenene, kutzimbi**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṅwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 175

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha dzule fhasi kha metha.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḁifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṅa tshisenga; u vhea zwanda kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musu vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Ni tsireledzee Ndamulelo.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽinwe na ḽinwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 97.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *ndaela: Milayo kana ndaedzo/ndaedzamabudo dzi no ni vhudza uri ni ite mini kana kuitele kwa zwithu.*
 - *-tsireledzea: U pilelwa kha khombo kana u vhaiswa.*
 - *-lingea: U pfha ni tshi nga ni nga ita tshiñwe tshithu, naho ni tshi zwi divha uri a no ngo tea u tshi ita.*
 - *nyofho: Vhupfhi hune na vha naho musi ni tshi humbula uri hu na tshithu tshine tsha nga ni vhaisa kana tshi no ofhisa.*
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liñwe na liñwe.

2. U fhaṭa kha nḡivho nḡivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 98.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Ndaela dzi anzela u newa hu u itela u thusa, u sumba nḡila na u ri tsireledza. Ndaela dzi nga bva kha vhabebi, vhagudisi, vhaundi, kana vhañwe vhaaluwa vha no fulufhedzea. Naho vhana vha si nga si pfhesese tshifhinga tshothe uri ndi nga mini vha tshi newa ndaela dza u ita tshiñwe tshithu, zwi na ndeme u talukanya uri ndaela dzi na ndivho.*
 - *Musi ri tshi tevhela ndaela, ri anzela u tinya vhukhakhi, u vhaisala kana thaidzo dzi songo teaho. Arali ra sa dzi tevhedza, ri tangana na mvelelo mmbi dze ra vha ri tshi nga vha ri songo tangana nadzo.*
 - *U tevhedza ndaela a zwi leluwi tshifhinga tshothe. Ri tea u diḡowedza u dilanga na u dzhia tsheo. Zwi a konḡa u ita hezwi tshiñwe tshifhinga – u fana na musi ri sa koni u lindela kana ri tshi kombetshedzwa nga khonani dzashu.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga nḡila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

- Kha vha fhathe ndivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
- Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzothe.

4. **Mbudziso:**

- Ndi milayo ifhio na ndaela dzifhio zwine na zwi tevhedza duvha lijwe na lijwe?*
- Hu nga bvelela mini arali ri sa tevhedzi milayo na ndaela?*
- Ni nga kona u elelwa nga zwa tshifhinga tshe na pfhuka mulayo kana tshe na si tevhedze ndaela? Ho bvelela mini?*

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/padukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizi: tzh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha divhadze mubvumo muswa: tzh**
 - Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshelese vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
- Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - Kha vha ambe ipfhi: tzhema.
 - Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: tsh-e-m-a
 - Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: tshitzhili
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 99.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yotṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: tzh.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṅwala: Tzh.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku tzh
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Tzh
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siatari la 175

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ni tsireledzee Ndamulelo*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha muñwe musidzana a no pfhi Ndamulelo ane mme awe vha mu vhudza uri a tsireledzee tshifhinga tshothe nga u sa ya fhethu hu no ofhisa. Nga murahu, muhura wavho a ruma Ndamulelo vhengeleni li re tsini na tshipoto (shebini, thavene). Ndamulelo, a ya vhengeleni, fhedzi a si tevhele ndayo dza mme awe dza u ditsireledza. Musi e ndilani, a pfha o tshuwa a thoma u pfhesesa uri ndi nga mini mme awe vho ita uri hu vhe na ndayo idzi dza u ditsireledza. Itshi tshiṭori tshi ri thusa u pfhesesa uri ndi nga mini ndayo kana milayo i na ndeme.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siatari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha talutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi tangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U vhudzisa mbudziso / u divhudzisa
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Zwi a takadza u divhudzisa nga ha mafhungo na u divhudzisa mbudziso. Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na tshiṭori itshi?

U ñwala Kha vha modeḽe nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
ñwala:

Ndi funa u
tamba...

Ndi tamba
na...

Tshipikwa
tsha
mutambo
ndi...

Mulayo
muthihi ndi...

Muñwe
mulayo ndi...

Milayo i ita uri
zwi takadze
ngauri...

1. **Kha vha ñivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ño sedza kha: U ita vhungoho ha uri ri ñwala pharagirafu dzo livhiswaho kha muhumbulo muthihi muhulwane. Mafhungo oṭhe a re kha pharagirafu a fanela u vha a tshi amba nga ha muhumbulo muthihi.
 - b. Kha vha ñwale fhungo kha bodo: Mafhungo a re kha pharagirafu o livhiswa kha muhumbulo muthihi muhulwane.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Phara nga ha khomphyutha: Ndi na khomphyutha hayani. I kha desike yanga. Ndi shumisa khomphyutha yanga u ita mushumo na u tamba mitambo.
2. **Kha vha ñivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ño: Olani tshifanyiso ni ñwale pharagirafu mbili pfhufhi dza mafhungo mararu kha inwe na inwe.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ño ola na u ñwala nga ha: Mutambo une na tamba une na tevhela milayo.
3. **Kha vha ñalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḽa, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi funa u tamba....
4. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Inwi, ni tshi khou tamba mutambo.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Mafhungo a re kha pharagirafu o livhiswa kha muhumbulo muthihi muhulwane.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 99.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki Kha vha ḡivhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḡivhadze mvanganyo/muṭanganyo muswa: ntzh**
 - a. Kha vha ṁwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / ṭanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṁḡila ya u fhandekanya / paḡukanya na u vanganya / ṭanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: penintzhi
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḡukanya ipfhi u ya nga mibvumo: p-e-n-i-n-tzh-i
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṁwe na muṁwe, vha u ṁwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṁwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ntzhipeledza
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṁa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḡa 100.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḡa mushumo muṁwe na muṁwe.
 - c. Kha vha modeḡe ṁḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ṃḡila.

Muṁwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muṁwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muṁwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muṁwalo:** *mutzhila, tzhemelela*
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ṁwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṁwala, kha vha ṭaluse hune nomboro iṁwe na iṁwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muṁwe na muṁwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 175

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ni tsireledzee Ndamulelo*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U vhudzisa mbudziso / u ḍivhudzisa
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Zwi a takadza u ḍivhudzisa nga ha mafhungo na u ḍivhudzisa mbudziso. Ndi mbudziso dzifhio dzine na vha nadzo malugana na tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṅha siaṭari 1a na 1b na tshiṭori, nga u tou elela na nga ṅila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 1a marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ṅila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ṁwala Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
ṁwala:

Ndi funa u
tamba...

Ndi tamba
na...

Tshipikwa
tsha
mutambo
ndi...

Mulayo
muthihi ndi...

Muṁwe
mulayo ndi...

Milayo i ita uri
zwi takadze
ngauri...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza mushumo wa u ṁwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ḡo ola na u ṁwala nga ha: Mutambo une na tamba une na tevhela milayo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha maṁwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṁo vha humbule uri vha ḡo fhindula hani fureme/muhanga wa u ṁwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ṁwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: bola ya milenzhe, thege, mudzumbamo, khonani.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u ṁwala kha bugu dzavho nḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ṁwale mihumbulo yaṁu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Mafhungo a re kha pharagirafu o livhiswa kha muhumbulo muthihi muhulwane.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ṁwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 100.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅdivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha ṛee tshigwada tshiṛwe na tshiṛwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṛwe na ṛwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṛwe na muṛwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso ṛwe na ṛwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṛee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṛekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: tzebatzema, kutzimbi, luritzwi, tzipula, mutzhemo
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: O ntzhipa mukulo mulovha.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 101.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 175

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Ni tsireledzee Ndamulelo*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: *Namusi ri ḑo ola na u ṅwala nga ha tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.*
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṅḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha ri: *Tshipiḑa tshine nda tshi funesa kha tshiṭori ndi musi...*
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - d. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa konḑi kha bodo. Musi vha tshi khou ola, kha vha ṭalutshedze zwine vha khou ola.
 - e. Engedzani mafhungo 1–2 nga ha tshifanyiso tshaṅu: *Ndo takalela...*
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: *Ṽeani muhumbulo waṅu, ni songo kopolola tsumbo yanga.*
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha haseledze nga phindulo dzavho na phathinara dzavho.
 - d. Nga murahuh, kha vha laedze vhagudi u ola tshipiḑa itshi tsha tshiṭori kha bugu dzavho dza u ṅḑowedzo.
 - e. Kha vha thuse vhagudi u engedza fhungo kana mafhungo 1–2 kha tshifanyiso tshavho.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
ṅwala:

Ndi funa u
tamba...

Ndi tamba
na...

Tshipikwa
tsha
mutambo
ndi...

Mulayo
muthihi ndi...

Muṅwe
mulayo ndi...

Milayo i ita uri
zwi takadze
ngauri...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na tḥoḽea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḽo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḽivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tṭuṭuwedza: Engedzani ḽiṅwe fhungo kha zwe na ṅwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Mafhungo a re kha pharagirafu o livhiswa kha muhumbulo muthihi muhulwane.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḁila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
ṇetshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḁivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṇḁowendḁowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḁa 101.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḁuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḁe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḁa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭḁḁa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Ora^{la}

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Vhagudi vho
nangiwaho
vha tea
u da na
tshithu kana
tshifanyiso
tsha nyito ya
'Sumbedzani
ni ambe'

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Ora^{la}.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Sumbedzani ni ambe**
 - a. Kha vha imisele n^{tha}ha tshithu kana tshifanyiso tshe vha da natsho u itela u ri sumbedza.
 - b. Kha vha ri vhudze nga ha tshithu tshenetsho kana tshifanyiso. Kha vha ambe uri:
 - N^{am}usi ndi do ni vhudza nga ha...
 - Ndi... (muelo, muvhala, tshileme, vhuvha, na zwiⁿwevho.)
 - I shumiswa u...
 - Ndi a tshi takalela ngauri...
 - c. Nga murahu, kha vha vhudzise kⁱlasi: Naa hu na mbudziso?
 - d. Arali hu na ane a vha na mbudziso, kha vha lingedze nga nungo dzo^{te}he u i fhindula.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou an^{da}adza vha humbule u:
 - U fara tshithu kana tshifanyiso tshavho uri muⁿwe na muⁿwe a tshi vhone
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo tea^{ho}
 - Kha vha ambe tshithu luthi^{hi} – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele n^{tha}ha, nga ipfhi li pfhalaho.
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaho nga muthi^{hi} nga muthi^{hi} uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la}.**
 - a. Kha vha fha^{te} fulufhelo la mugudi muⁿwe na muⁿwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / ora^{la} na nga u nea vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kⁱlasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhu^{di} ha mvelelo dzavho u itela u khwiⁿisa u nekedza u amba / ora^{la}. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaⁿwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe n^{tha}ha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/paḑukanya na u ṭanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizi: ts

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḑivhadze mubvumo muswa: ts**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi nḑila ya u fhandekanya / paḑukanya na u ṭanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: tsitsa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḑukanya ipfhi u ya nga mibvumo: ts-i-ts-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhakhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: tshi
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari 103.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe nḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḑila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: ts.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṅwala: Ts.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku ts
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane Ts
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha divhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 187

1. **Kha vha divhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Vuwani na mulonga wa mulambo.*
 - b. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha muṅwe mutukana a no pfhi Vuwani ane a pfhana na u pfhana na u vuwisa uri ene u muhali nahone ha ofhi tshithu. Khonani dzawe dza mu ṭunga uri a pfhuke mulonga wa mulambo wo xaho we nga murahu wa fhedza wo no vha kudambo. Nga murahu ha mvula khulu, kudambo wa ḽala kwa vha mulambo wa maandḽa. Musi Vuwani a tshi lingedza u wela hafhu, a suvha a kumbiwa nga maḽi. Magumoni a tshiṭori ri pfha nga we zwa bvelela kha Vuwani, na pfhunzo ine ra i wana kha zwe a ṭangana nazwo.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi divha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Maṅwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 103.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 94.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *mulonga: Thumbu ya mulambo kana fhasifhasi ha mulambo.*
 - *u vha na tshivhindi: Ha ofhi nahone o diimisela u ita zwithu zwine zwa ofhisa.*
 - *tunga: Musi muñwe muthu a tshi ni itela khaedu ya uri ni ite zwithu ni tshi sumbedza u sa ofha, kana zwithu zwi si zwavhuḁi kana zwi no ofhisa.*
 - *thavhela: Maḁi a no khou bva nga zwituku a thoma u elela sa kudambo.*
3. **Kha vha shumise zwitirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liñwe na liñwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswinwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki Kha vha ñivhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ñivhadze muvanganyo/mutanganyo muswa: tsw**
 - a. Kha vha ñwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / tanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho muvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u vanganya / tanganya maipfhi ane a katela muvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: tswukisa
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshelese nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: tsw-u-k-i-s-a
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muñwe na muñwe, vha u ñwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muñwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaxhi.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: tswuku
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 104.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
 - c. Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotthe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo: ntsa, tsimu**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ñwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 189

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha dzule fhasi kha metha.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḁifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanda kha zwirumbi zwavho; u thetshelesa nga vhuronwane; u aravha musu vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga nḁila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Vuwani na mulonga wa mulambo.*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḁo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari ḽinwe na ḽinwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 104.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelisa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari la 105.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha nee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Musi zwi tshi thoma, vhana vho tevhedza ndaela nga vhuronwane. Fhedzi nga murahu...
 - Vhana vha sokou ima heneffho, vho lavhelesa vhudzila vhuvhili, vha sa divhi uri...
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha nee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa 'thanda ya u amba kana tombo' kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelise.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?

- Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?
- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshiṭori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshiṭori, ri amba nga ha uri tshiṭori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbudzwa ndi vhone. Tshifhinga tshi daho, lingdzani u katela enea mafhungo kha mafhungo aṅu.

Foniki Kha vha gudise mubvumo muswa, vha kone u fhandekanya/padukanya na u tanganya/vanganya

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizi: tsh

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha divhadze mubvumo muswa: tsh**
 - a. Kha vha bule mubvumo uyu luraru.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi Garaṭa ya Firizi vha vhale mubvumo luraru.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele vha dovholole uyu mubvumo hafhu.
 - d. Kha vha humbele vhagudi vha ambe maipfhi ane a thoma nga / kana u shumisa mubvumo wonoyo.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u fhandekanya / padukanya na u tanganya / vanganya vha tshi shumisa mubvumo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: tshikol.
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / padukanya ipfhi u ya nga mibvumo: tsh-i-k-o-l-o
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṅwe na muṅwe, vha u ṅwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṅwe mugudi uri a vanganye / tanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: tshanga
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 106.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ndila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo Kha vha gudise u vhumbwa ha maḽedere

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u putekanya bammbiri ra dovha ra ḽi onyolosa.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u vhumba: tsh.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi uri vha ṅwala hani ḽedere kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha ṭaluse hune nomboro inwe na inwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha ṅwale rou ṭhukhu ya maḽedere, vha tshi khou modeḽa kana u sumbedza ndila ya u sia tshikhala tsha munwe muthihi vhukati ha maḽedere.
 - d. Kha vha dovholole maitele aya vha tshi khou modeḽa ndila ya u ṅwala: *Tsh.*
3. **Kha vha vhudze vhagudi u ṅwala kha bugu dzavho dza ṅḽowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere ḽituku *tsh*
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale: rou ya ḽedere danzi / ḽihulwane *Tsh*
 - c. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 189

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vuwani na mulonga wa mulambo*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha muñwe mutukana a no pfhi Vuwani ane a pfhana na u pfhana na u vuwisa uri ene u muhali nahone ha ofhi tshithu. Khonani dzawe dza mu tunga uri a pfhuke mulonga wa mulambo wo xaho we nga murahu wa fhedza wo no vha kudambo. Nga murahu ha mvula khulu, kudambo wa dala kwa vha mulambo wa maandā. Musi Vuwani a tshi lingedza u wela hafhu, a suvha a kumbiwa nga maḍi. Magumoni a tshiṭori ri pfha nga we zwa bvelela kha Vuwani, na pfhunzo ine ra i wana kha zwa a tanga nazwo.*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḍivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha tḥalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḍivhamaipfhi musi vha tshi tanga ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?

U n̄wala Kha vha modeḽe nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siaṭari
ḵa: 80

Fureme ya u
n̄wala:

Ḳin̄we ḍuvha...

Tsha u
thoma...

Tshi
tevhelaho...

U bva afho...

Tsha u
fhedzisela...

Mafheleloni...

1. **Kha vha ḍivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḍo sedza kha: U ita vhungoho uri ipfhi ḵi sumbedzaho nyito (ḵiiti) ḵi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ḵefhungo).
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: U pandamedza mmbwa. Vha pandamedza mmbwa.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Ipfi ḵi sumbedzaho nyito (ḵiiti) ḵi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ḵefhungo).
2. **Kha vha ḍivhadze mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḍo: N̄walani tshiṭori tshi re na mafhungo a no hovhelela rathi.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ḍo ola na u n̄wala nga ha: Nomborani zwifanyiso izwi nga mutevhe wo teaho. N̄walani tshiṭori nga ha zwifanyiso.
3. **Kha vha ṭalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḵa, vha sa athu n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi ḍo vhumba tshiṭori nga ha zwine zwa khou itea kha tshifanyiso, sa: Ḳin̄we ḍuvha....
4. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi n̄ḵila ya u shumisa fureme ya u n̄wala.
 - b. Kha vha sumbe TKL: Ipfi ḵi sumbedzaho nyito (ḵiiti) ḵi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ḵefhungo).

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 106.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki Kha vha ḡivhadze mvangano ntswa ya themba

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha ḡivhadze mvanganyo/muṭanganyo muswa: ntsh**
 - a. Kha vha ṁwale fonimi nga nthihi nga nthihi kha bodo vha dovhe vha i vhale.
 - b. Tshi tevhelaho, kha vha humbele mugudiswa uri a vanganye / ṭanganyise mibvumo mivhili.
 - c. Kha vha humbele vhagudi uri vha ambe maipfhi ane a thoma nga kana a shumisaho mvanganyo uyu.
2. **Kha vha sumbedze vhagudi ṁḡila ya u fhandekanya / paḡukanya na u vanganya / ṭanganya maipfhi ane a katela mvanganyo uyu.**
 - a. Kha vha ambe ipfhi: ntshivheni
 - b. Kha vha humbele mugudi muthihi a thetshesele nga vhuronwane uri a kone u fhandekanya / paḡukanya ipfhi u ya nga mibvumo: n-tsh-i-vh-e-n-i
 - c. Musi mugudi a tshi amba mubvumo muṁwe na muṁwe, vha u ṁwale kha bodo.
 - d. Tshi tevhelaho, kha vha vhidze muṁwe mugudi uri a vanganye / ṭanganyisa mibvumo u itela u vhala ipfhi.
 - e. Kha vha khakhulule vhagudi arali vho ita vhukhaki.
 - f. Kha vha dovholole hafhu nga ipfhi: ntshumele
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṁa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḡa 107.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḡa mushumo muṁwe na muṁwe.
 - c. Kha vha modeḡe ṁḡila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṁwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḡo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṁwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṁḡila.

Muñwalo Kha vha kope maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḁana.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe Muñwalo:** *tshali, tshede*
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḁila ya u ñwala maipfhi kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ñwala, kha vha ṱaluse hune nomboro iñwe na iñwe ya thoma hone, hune ya livha hone na hune ya fhela hone.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole maipfhi kha bugu dzavho dza nḁowedzo.**
 - a. Kha vha tshimbile na kiḽasi vha tshi sedza mugudiswa muñwe na muñwe: vha sedze u vhumbwa ha maḽedere na zwikhala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 189

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vuwani na mulonga wa mulambo*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muṅwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbudzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ṅila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṅha siaṭari liṅwe na liṅwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ṅila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ṅila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siat̄ari
ḵa: 80

Fureme ya u
n̄wala:

Ḷin̄we ḵuvha...

Tsha u
thoma...

Tshi
tevhelaho...

U bva afho...

Tsha u
fhedzisela...

Mafheleloni...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḵivhadza mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ḵo ola na u n̄wala nga ha: Nomborani zwifanyiso izwi nga mutevhe wo teaho. N̄walani tsh̄itori nga ha zwifanyiso.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha mañwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maḵo vha humbule uri vha ḵo fhindula hani fureme/muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u n̄wala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: mmbwa, u pandamedza, u gidima, u farwa.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siat̄ari ḵo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni n̄wale mihumbulo yaḵu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Ḷpfhi Ḷi sumbedzaho nyito (Ḷiiti) Ḷi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ḵefhungo).
4. **Kha vha tshimbile na ḵilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u n̄wala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 107.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅdivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
musi...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha ṛee tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso inwe na inwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṛee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṛekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: tsaleli, tsitsiwa, leletswevhe, tswela, tshanga
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Ndo mu vhidza uri a ḽe a ntshumele.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 108.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṛwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musu vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṛwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṛwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuh u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 189

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuh u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Vuwani na mulonga wa mulambo*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri: *Namusi ri ḑo ḑiitela magumo ashu o fhambanaho kha tshiṭori.*
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṇḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonye maṭo vha ḑiite u nga vha khou humbula.
 - b. Kha vha bonyolole maṭo vha vha ri: *Hmm, ndo humbula magumo o fhambanaho a tshiṭori.*
 - c. Kha vha vhudze vhagudi muhumbulo wavho wa magumo o fhambanaho.
 - d. Kha vha lingedze u humbula nga ha magumo a songo ḑowealeho – tshithu tshine vhagudi vha nga si tshi humbule.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha ri: *Bonyani maṭo ni humbule nga ha magumo a songo ḑowealeho kha tshiṭori. Ni songo kopa muhumbulo wanga, ndi khou ni humbela uri ni shumise muhumbulo waṇu.*
 - b. Kha vha ri: *Bonyololani maṭo ni kovhelane magumo na phathinara yaṇu.*
 - c. *Musi vhagudi vha kati na u amba nga ha mihumbulo yavho, kha vha tshimbile na kilasi u ṇea thikhedzo ine ya ṭodea.*
 - d. *Mafheloni a ngudo, kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane na kilasi magumo avho.*
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṇwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kilasi.

U ṅwala Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siaṭari
ḵa: 80

Fureme ya u
ṅwala:

Ḷiṅwe ḍuvha...

Tsha u
thoma...

Tshi
tevhelaho...

U bva afho...

Tsha u
fhedzisela...

Mafheleloni...

1. **Kha vha hambudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na ṭhoḍea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḍo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḍivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kḷasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani Ḷiṅwe fhungo kha zwe na ṅwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni hambule u sedzulusa uri: Ipfi Ḷi sumbedzaho nyito (Ḷiiti) Ḷi tshimbilelana na muthu ane a khou zwi ita (ḡefhungo).
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kḷasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḁila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
ṇetshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḁivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṇḁowendḁowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḁa 108.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḁuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḁe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḁa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭḁḁa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha ḏivhadze thero

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwifanyiso na
zwithu zwa
vhukuma zwa
u ṯana thero

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha lugisele u ṯana thero: Ri na vhutsila**
2. **Kha vha vhudzise mbudziso ṯhalutshedzi kha u ṯuṯula ṉdivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - U vha na maanovhusiki zwi amba mini?
 - Hu itea mini musi ni tshi lingedza tshiñwe tshithu tshiswa tshi sa fani na zwiñwe?
 - Ndi lini hune na pfha ni na maanovhusiki manzhi?
3. **Kha vha ite mapa wa muhumbulo vha tshi shumisa mbudziso idzi na phindulo dza vhagudi.**
4. **Kha vha engedze nga phindulo dzavho kha mapa wa muhumbulo u itela u engedza ṉdivho ya vhagudi.**
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siaṯari ja 110.**
6. **Kha vha vhudze vhagudi vha sumbe kha zwipfhumisa luambo zwa thero.**
 - a. Kha vha vhalele ṉtha zwipfhumisaluambo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vhale navho, kana vha tou tevhedzela vhone musi vha tshi khou vhala:
I rema nga luñwe mbevhana mulindi wa vhuya wa ḏala.
7. **Kha vha rere na vhagudi nga ha zwipfhumisaluambo.**
 - a. Kha vha vhudzise uri: Ni nga mmbudza uri izwi zwi amba mini? / Ni nga kona u wana phindulo?
 - b. Kha vha ṯuṯuwedze vhagudi uri vha ṉekane mihumbulo.
 - c. Kha vha ṯalutshedze ṯhalutshedzo kana vha ṉee phindulo nga ṉila i tevhelaho:
Ri thoma nga zwiṱuku zwine ra vha nazwo ra fhedza ro no vha na zwinzhi.

Foniki Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizis

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka. *d***
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya inṱwe ya fonimi dzi tevhelaho: *d, w, n*
 - b. Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṱhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *d*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *d + w***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṱhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: *pondwa, thondwana*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari 112.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṱhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo U fhaṭa vhukoni ha u gandisa.

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ndi zwa ndeme khavho u fhaṭa vhukoni ha muñwalo.**
 - a. Kha vha vha ṭalutshedze uri hezwi zwi amba u ñwala.
 - Nga vhuronwane hu si na vhukhakhi.
 - Nga luvhilo lwa vhuḍi, hu si nga u ongolowesa.
 - Nga vhudele, u itela uri muñwalo wavho u kone u vhalea.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha humbule mbuno na u linga u khwinisa muñwalo wavho kha ngudo iñwe na iñwe.**
3. **Kha vha modeḽe kuñwalele kwa mafhungo nga ndila yo teaho.**
 - a. Kha vha ñwale mafhungo o ṅetshedzwaho kha bodo ya u ṅwalela.
 - b. Musi vha tshi ñwala, kha vha ṭalutshedze mbuno dza ndeme nga ha u vhumbwa ha maḽedere, mupeḽeto, zwikhala vhukati ha maipfhi na vhuhulwane ha zwine zwa khou ñwaliwa.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo u bva kha bodo ya u ṅwalela.
 - d. Musi vhagudi vha tshi ñwala, kha vha mone na kilasi u itela u ṅetshedza thikhedzo sa zwine zwa ṭodea.
 - e. Mafhungo:
 - Ndamulelo o lidza ndwevha luraru.
 - Ndwindwi o vha e hone a tshi khou thusa.
 - Uri o vha a tshi khou ri vhidza uri ri ḽe mudavhini.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ñivhadze tshiṭori

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la
maranga-
phanda 203

1. Kha vha ñivhadze tshiṭori.

- Kha vha ri: Ino vhege ri ḑo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Bulatsho ya u ola*.
- Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Vhuṭali, ane a vhona phosiṭara kilasini yawe, ya mu takadza nga maandā. Musi a tshi swika hayani, a tama u ola nga pennde fhedzi a kundwa u wana bulatsho ya u pennda. A bva a ya u tamba, a mbo ḑi wana tombo, ṭari na tshithivho tsha boḑelo. Nga murahu ha tshilalelo a ḑelwa nga muhumbulo – a shumisa izwi zwithu zwe a zwi wana ngei nḑa, kha u ola. Nga matshelo, a ya tshikoloni na tshifanyiso tshe a ola (nyolo) tshine a tshi funesa a tshi fha mugudisi wawe. Itshi tshiṭori tshi ri sumbedza zwine zwa nga bvelela rali ri tshi shumisa maanovhusiki ashu.*
- Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḑivha nga itshi tshiṭori?
- Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.

2. U fhaṭa kha ḑivho ḑivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- Kha vha ḥee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
- Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
- Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?

3. Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.

- Kha vha ri, vhege ino ri ḑo guda u: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
- Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 112.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitale ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 110.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *burasho ya u ola nga pennde: Thulusi ya o ola nga pennde.*
 - *mutсила: Muthu a no ita zwa vhutsila, sa nyolo kana zwifanyiso zwo tou olwaho.*
 - *nyolo: Tshifanyiso tsho olwaho nga pennde.*
 - *phositara: Tshifanyiso tshihulwane tsho gandiswaho kana luswayo zwo vhewaho kha luvhondo u itela u nea vhathu mafhungo.*
3. **Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṅwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizis

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: *d***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: *d*
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: *d + w***
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: *tendwa*, *tshimbundwa*
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: *gandwa, ndau***
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḑa 113.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḑa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḑe ṅḑila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḑila.

Muñwalo U fhaṭa vhukoni ha u gandisa.

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ndi zwa ndeme khavho u fhaṭa vhukoni ha muñwalo.**
 - a. Kha vha vha ṭalutshedze uri hezwi zwi amba u ñwala.
 - Nga vhuronwane hu si na vhukhaki.
 - Nga luvhilo lwa vhuḍi, hu si nga u ongolowesa.
 - Nga vhudele, u itela uri muñwalo wavho u kone u vhalea.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha humbule mbuno na u linga u khwinisa muñwalo wavho kha ngudo iñwe na iñwe.**
3. **Kha vha modeḽe kuñwalele kwa mafhungo nga ndila yo teaho.**
 - a. Kha vha ñwale mafhungo o ṅetshedzwaho kha bodo ya u ṅwalela.
 - b. Musi vha tshi ñwala, kha vha ṭalutshedze mbuno dza ndeme nga ha u vhumbwa ha maḽedere, mupeḽo, zwikhala vhukati ha maipfhi na vhuhulwane ha zwine zwa khou ñwaliwa.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo u bva kha bodo ya u ṅwalela.
 - d. Musi vhagudi vha tshi ñwala, kha vha mone na kilasi u itela u ṅetshedza thikhedzo sa zwine zwa ṭodea.
 - e. Mafhungo:
 - Ndwevha yo ri u lila, a gidimela mudavhini.
 - Mme a Ndwindwi vho bika tshimbundwa.
 - U nga si kundwe u tshi ḽa, tshi khou ḽifhesa.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 205

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhalala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhalala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḁa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhalala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Bulatsho ya u ola*.
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi do vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari liñwe na liñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 113.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi na u rera nga thero ya tshifanyiso

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaraṭatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.

- a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - *vhusiki/vhusimi: U shumisa muhumbulo waṅu kha u ita tshithu tshiswa kana u ita zwithu nga ndila yaṅu ni noṭhe.*
 - *maanovhusiki: Vhukoni ha u delwa nga mihumbulo miswa na u sika kana u ita zwithu nga ndila yaṅu ni noṭhe.*
 - *ḍiitisa: U ita kana u elekanya uri tshithu ndi tsha vhukuma ngeno tshi si tsha vhukuma.*
 - *-kholekhole: U shumisa ngelekanyo kha u tamba kana u humbula nga zwithu zwi sa tshili/zwi si zwa vhukuma.*
- b. Kha vha shumise zwiṭirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṅwe na liṅwe.

2. U fhaṭa kha ndivho ndivho ine mugudi a vha o no vha nayo.

- a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 114.
- b. Kha vha vhudze vhagudi mafhungo a tevhelaho nga ha tshifanyiso:
 - *Vhusiki zwi amba u humbula zwi sa fani na zwa vhaṅwe. Vhusiki zwi nga kwama u shumisa ngelekanyo dzashu, u elekanya nga mihumbulo miswa, na u tandulula thaidzo nga ndila dzo fhambanaho.*
 - *Musi vhathu vha tshi khou ita zwa vhutsila, vhathu vha nga ḍinangela zwithu zwo fhambanaho. A hu na vhutsila ha vhukuma kana ho khakheaho. U vha na vhusiki zwi amba u ita zwithu nga ndila yaṅu yo khetheaho.*
 - *Ri nga vha na vhusiki na musiri tshi khou tamba. Sa tsumbo, ri nga ita zwa kholekhole nge ra humbulela uri tshithu ndi tsha vhukuma ngeno tshi si tsha vhukuma. Ri nga vha na vhusiki nge ra humbulela uri bogisi ndi goloi kana li vhe khaunthara vhengeleni.*

3. Kha vha rere nga thero ya tshifanyiso.

- a. Kha vha shumise mbudziso dzi tevhelaho u itela u rera nga tshifanyiso nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha vhudzise mbudziso ya u thoma.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha rere nga mbudziso na phathinara dzavho.
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi nga muthihi nga muthihi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

- Kha vha fhathe ngivho ine vhagudi vha vha vho no vha nayo nga u lulamisa u sa pfhesesana na nga u kovhelana mafhungo a elanaho na thero.
- Kha vha dovholole maitele aya na mbudziso dzothe.

4. **Mbudziso:**

- Phuleithi ya bammbiri yeneyo nthihi yo shanduka hani ya bva zwithu zwo fhambanaho?*
- Ni vhona u nga ndi nga mini nwana muñwe na muñwe o nanga muhumbulo u sa fani na miñwe?*
- Inwi ni nga shandula phuleithi yañu ya bammbiri ya vha mini, nahone ngani?*

Foniki Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizis

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

- Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo ita ndovhololo ya mibvumo i re na vhushaka. k**
 - Kha vha sumbedze vhagudi garaṭa ya firizi ya iñwe ya fonimi dzi tevhelaho: *k, w, n*
 - Kha vha humbele vhagudi u vhala mubvumo muñwe na muñwe.
 - Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale ṭhoho buguni dzavho: Vhushaka ha mubvumo: *k*
- Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: $k + w$**
 - Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musu vha tshi khou ṅwala: *kwea, nkwanja*
 - Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
- Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**
 - Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 115.
 - Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muñwe na muñwe.
 - Kha vha modeḽe ṅdila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ngila.

Muñwalo U fhaṭa vhukoni ha u gandisa.

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ndi zwa ndeme khavho u fhaṭa vhukoni ha muñwalo.**
 - a. Kha vha vha ṭalutshedze uri hezwi zwi amba u ṅwala.
 - Nga vhuronwane hu si na vhukhakhi.
 - Nga luvhilo lwa vhuḍi, hu si nga u ongolowesa.
 - Nga vhudele, u itela uri muñwalo wavho u kone u vhalea.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha humbule mbuno na u linga u khwinisa muñwalo wavho kha ngudo iñwe na iñwe.**
3. **Kha vha modeḽe kuñwalele kwa mafhungo nga ṅḽila yo teaho.**
 - a. Kha vha ṅwale mafhungo o ṅetshedzwaho kha bodo ya u ṅwalela.
 - b. Musi vha tshi ṅwala, kha vha ṭalutshedze mbuno dza ndeme nga ha u vhumbwa ha maḽedere, mupeḽeto, zwikhala vhukati ha maipfhi na vhuhulwane ha zwine zwa khou ṅwaliwa.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo u bva kha bodo ya u ṅwalela.
 - d. Musi vhagudi vha tshi ṅwala, kha vha mone na kiḽasi u itela u ṅetshedza thikhedzo sa zwine zwa ṭodea.
 - e. Mafhungo:
 - Kanukani o kwambatela mme awe.
 - U khou ofha tshikukwana.
 - Muya wanga wo kwashekana ngauri vho nkombetshedza u ḽa.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 205

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhudifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Bulatsho ya u ola*
 - d. Kha vha ambe uri: *Tshiṭori itshi tshi amba nga ha Vhuṭali, ane a vhona phosiṭara kilasini yawe, ya mu takadza nga maandā. Musi a tshi swika hayani, a tama u ola nga pennde fhedzi a kundwa u wana bulatsho ya u pennda. A bva a ya u tamba, a mbo di wana tombo, ṭari na tshithivho tsha bodelo. Nga murahu ha tshilalelo a delwa nga muhumbulo – a shumisa izwi zwithu zwe a zwi wana ngei nnḁa, kha u ola. Nga matshelo, a ya tshikoloni na tshifanyiso tshe a ola (nyolo) tshine a tshi funesa a tshi fha mugudisi wawe. Itshi tshiṭori tshi ri sumbedza zwine zwa nga bvelela rali ri tshi shumisa maanovhusiki ashu.*
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga nḁila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe divhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga nḁila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela.
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhudipfhi ha vhabvumbedzwa?

U ñwala Kha vha modele nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
ñwala:

Ndo vha
ndi na
muhumbulo
wa u...

Ndo
shumisa...

Tsumbo: Ndi
humbula uri u
khou lingedza
u humbula
nga ha ndila
ntswa ya
vhuṭali ha u
ḡadza bani.

Tsha u thoma,
ndi...

U bva afho,
nda...

Mafheleloni....

1. **Kha vha ḡivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḡo sedza kha: U ita vhungoho ha uri ri ñwala pharagirafu dzo livhiswaho kha muhumbulo muthihi muhulwane. Mafhungo oṭhe a re kha pharagirafu a fanela u vha a tshi amba nga ha muhumbulo muthihi.
 - b. pharagirafu nga ha u pennda: Ndi funa u pennda. Ndi funa u pennda zwithu zwa mupo, u fana na miri na maluvha. Ndi funa u pennda nga matsheloni na musu ndi sa athu eḡela.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Mafhungo a re kha pharagirafu o livhiswa kha muhumbulo muthihi muhulwane.
2. **Kha vha ḡivhadze mushumo wa u ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḡo: Olani tshifanyiso ni ñwale pharagirafu mbili pfhufhi dza mafhungo mararu kha inwe na inwe.
 - b. Kha vha ambe uri: Ri ḡo ola na u ñwala nga ha: Tshifhinga tshe na vha na maanomasiki (vhusiki). Ni nga ñwala nga ha u tandulula thaidzo nga ndila ya maanomasiki, kana u ita tshiñwe tshithu nga maanomasiki.
3. **Kha vha ṭalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḡa, vha sa athu ñwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndo vha na maanovhusiki musu ndi tshi...
4. **Kha vha modele mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha ole tshifanyiso tshi sa dini tshine tsha sumbedza: Inwi muṇe, ni tshi khou ita zwiñwe zwithu zwa vhusiki.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi ndila ya u shumisa fureme ya u ñwala.
 - c. Kha vha sumbe TKL: Mafhungo a re kha pharagirafu o livhiswa kha muhumbulo muthihi muhulwane.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 115.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki Vusuludzani muṭa wa mibvumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Garaṭa ya
Firizis

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ṅamusi ri ḑo isa phanḑa na ndovholo ya mibvumo ire na vhushaka kha: k**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi u vula kha ṭhoho buguni dzavho: Muṭa wa mibvumo: k
2. **Kha vha humbele vhagudi u vanganya mibvumo: $k + w$**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhasi mvanganyo ya mibvumo na maipfhi oṭhe ane vha a ḑivha a shumisaho mvanganyo ya mibvumo.
 - b. Nga murahu ha minetse, kha vha vhidze vhagudi vho fhambanaho vha kovhelane maipfhi.
 - c. Zwi tevhelaho, kha vha ṅwale maipfhi a tevhelaho kha bodo ya u ṅwalela vha bule mibvumo sa musi vha tshi khou ṅwala: nkanuka, nkela
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole ayo maipfhi buguni dzavho vha talele mvanganyo ya mibvumo.
3. **Kha vha dovholole nga u vanganya mibvumo: *kwambatela, nkwanyisa***
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṅa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari ḽa 116.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḽa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u shuma mishumo yoṭhe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḑo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

Muñwalo U fhaṭa vhukoni ha u gandisa.

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Tshati ya
Muñwalo

1. **Kha vha vhudze vhagudi uri ndi zwa ndeme khavho u fhaṭa vhukoni ha muñwalo.**
 - a. Kha vha vha ṭalutshedze uri hezwi zwi amba u ṅwala.
 - Nga vhuronwane hu si na vhukhaki.
 - Nga luvhilo lwa vhuḍi, hu si nga u ongolowesa.
 - Nga vhudele, u itela uri muñwalo wavho u kone u vhalea.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha humbule mbuno na u linga u khwinisa muñwalo wavho kha ngudo iñwe na iñwe.**
3. **Kha vha modeḽe kuñwalele kwa mafhungo nga ṅḽila yo teaho.**
 - a. Kha vha ṅwale mafhungo o ṅetshedzwaho kha bodo ya u ṅwalela.
 - b. Musi vha tshi ṅwala, kha vha ṭalutshedze mbuno dza ndeme nga ha u vhumbwa ha maḽedere, mupeḽeto, zwikhala vhukati ha maipfhi na vhuhulwane ha zwine zwa khou ṅwaliwa.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo u bva kha bodo ya u ṅwalela.
 - d. Musi vhagudi vha tshi ṅwala, kha vha mone na kiḽasi u itela u ṅetshedza thikhedzo sa zwine zwa ṭodea.
 - e. Mafhungo:
 - Nkoleleni u khou tea u dzula na makhadzi wawe.
 - Ha funi, baba vha khou mu kombetshedza.
 - Uri tshi nga mu luma.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari la 205

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha de vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḍifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Bulatsho ya u ola*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U swikelela tsheo nga u tou humbulela
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Ndi zwifhio zwine ra nga bvumba zwine muñwali a si ri vhudze zwone? Ndi zwifhio zwine na nga bvumba nga ha mihumbulo / vhuḍipfhi ha vhabvumbedzwa?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari liñwe na liñwe la tshiṭori, nga u tou elela na nga ndila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari la marangaphanda u itela u modeḷa tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ndila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kilasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U n̄wala Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
n̄wala:

Ndo vha
ndi na
muhumbulo
wa u...

Ndo
shumisa...

Tsumbo: Ndi
humbula uri u
khou lingedza
u humbula
nga ha n̄dila
ntswa ya
vhuṭali ha u
ḡadza bani.

Tsha u thoma,
ndi...

U bva afho,
nda...

Mafheleloni...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ni humbule uri ino vhege ri ḡo ola na u n̄wala nga ha: Tshifhinga tshe na vha na maanomasiki (vhusiki). Ni nga n̄wala nga ha u tandulula thaidzo nga n̄dila ya maanomasiki, kana u ita tshiṇwe tshithu nga maanomasiki.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha maṇwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha ḡo fhindula hani fureme/muhanga wa u n̄wala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u n̄wala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: o pennda, o ola, o tumbula, o ita.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome u n̄wala kha bugu dzavho n̄ḡowedzo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni n̄wale mihumbulo yaṇu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Mafhungo a re kha pharagirafu o livhiswa kha muhumbulo muthihi muhulwane.
4. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u n̄wala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 1162.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Muhanga wa
therisano:

Tshiṭori itshi
tshi amba
nga ha...

Ndo takalela
mubvum-
bedzwa...
ngauri...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha ṛee tshigwada tshiṇwe na tshiṇwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṛwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṇwe na ṇwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṇwe na muṇwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṛee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṛekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṛwale tsini na nomboro 1–5: nkwasha, nkokodzeni, gandwa, kundwe, tshimbundwa
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṛwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Namusi wo kandwa nga vhueni vhu songo ambaho a zwi dini ngauri ri a ḽivha
 - e. uri vha ḽo ḽiphina.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṛwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṇwe na ḽiṇwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṛwalulule vhukhakhi havho nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphanda.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 117.
 - b. Kha vha vhalele ṇṭha ḽiṇwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṇwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṇḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṛwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṇḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṇwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṇḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 205

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Bulatsho ya u ola*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri:
Ṇamusi ri ḑo anetshela nga tshipiḑa tshine ra tshi funesa tsha tshiṭori.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṇḑila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha bonyolole maṭo vha vhudze vhagudi nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa tsha tshiṭori nga maipfhi avho.
 - b. Kha vha lingedze u sa nanga tshipiḑa tsha mafhungo tshine tsha tou vha khagala sa tsumbo yavho.
 - c. Kha vha anetshela tshipiḑa itshi tsha tshiṭori nga mutevhe wo teaho.
 - d. Kha vha katele zwidodombedzwa zwa ndeme, u fana na madzina a vhabvumbledzwa.
 - e. Kha vha ṭalutshedze uri ndi nga mini vha tshi takalela tshipiḑa itshi tsha tshiṭori.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha bonye maṭo vha humbule nga ha tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ri: Ṇeani muhumbulo waṇu, ni songo kopolola tsumbo yanga.
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi uri vha bonyolole maṭo avho vha tshintshane u haseledza nga phindulo dzavho na phathinara dzavho nga tshipiḑa tshine vha tshi funesa kha tshiṭori.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṇwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṛwala Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Fureme ya u
ṛwala:

Ndo vha
ndi na
muhumbulo
wa u...

Ndo
shumisa...

Tsumbo: Ndi
humbula uri u
khou lingedza
u humbula
nga ha ṇḁila
ntswa ya
vhuṭali ha u
ḁadza bani.

Tsha u thoma,
ndi...

U bva afho,
nda...

Mafheleloni....

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṛwala na ṭhoḁea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḁo fhedza mushumo washu wa u ṛwala.
2. **Kha vha ḁivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha ṭuṭuwedza: Engedzani ḁṭṭaluli kha fhungo ḁanu ḁiṇwe na ḁiṇwe.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṇwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṇwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: Mafhungo a re kha pharagirafu o livhiswa kha muhumbulo muthihi muhulwane.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṇwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṇwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṇwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḁila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
ṇetshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḁivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṇdowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 117.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḁuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḁe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḁa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḁa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Nyito ya u nekedza u Amba / Oraġa

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu tōdei
zwishumiswa

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi uri vha lavhelese vhagudiswa ngavho vha tshi ita nyito ya u nekedza u amba / Oraġa.**
2. **Kha vha humbudze vhagudi mushumo u tevhelaho: Kha vha kovhele vhagudi mafhungo avho**
 - a. Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - Namusi ndi ḡo ni vhudza nga ha...
 - U bva afho, kha vha kovhe mafhungo avho.
 - Kha vha ri vhudze uri ho itea mini nga mutevhe wo teaho.
 - Kha vha ri vhudze mihumbulo mihulwane malugana na mafhungo avho.
 - Kha vha fhedzise nga u ri vhudza uri mafhungo avho o vha ita uri vha ḡipfhe hani.
3. **Kha vha humbudze vhagudi zwikili zwi tevhelaho zwa u nekedza u amba:**
 - a. Musi vha tshi khou kovhela vhagudi mafhungo avho, vha humbule u:
 - Kha vha ri vhudze uri mafhungo avho ndi afhio. Kha vha ambe uri:
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea lini?
 - Kha vha ri vhudze uri zwo itea kha nnyi?
 - Kha vha ambe mafhungo avho nga mutevhe wo teaho
 - Kha vha ambe tshithu luthihi – vha songo dovholola
 - Kha vha ambele nṭha, nga ipfhi ḽi pḽhalaho
4. **Kha vha vhidze vhagudi vho nangiwaḡo nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito dzavho dza u nekedza u amba / oraġa.**
 - a. Kha vha fhaṭe fulufhelo ḽa mugudi muṇwe na muṇwe nga u vha livhuwa kha u ita nyito dzavho dza u nekedza u amba / oraġa na nga u nea vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho.
 - b. Mafheloni a ngudo, kha vha nee kilasi nyangaredzo ya vhupfhiwa havhuḡi ha mvelelo dzavho u itela u khwinisa u nekedza u amba / oraġa. Sa tsumbo: Ndo vha ndi tshi khou kundelwa u pfha vhaṇwe vha vhoiwe. Ndi khou humbela uri ni lingedze u isa maipfhi a vhoiwe nṭha uri ni pfhale – ri tea u pfha zwine na khou amba ngazwo.

Foniki U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Themo ya 2
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u ṭavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou kongelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḍi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Musumbuluwo.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 119.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe nḍila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo Kha vha vusuludze maḽedere oṱhe o funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khaḽana.
 - b. Kha vha ṱhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere maṱuku oṱhe o funzwaho kha Themo ya 2.**
 - a. Kha vha ṛwale ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽiṱuku kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṱaluse hune ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale rou ya ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere maṱuku nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṇee thikhedzo sa zwine ya ṱodeisa zwone.
 - c. Kha vha ṱhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṇḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi:

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa
maranga-
phanda 217

1. **Kha vha ḽivhadze tshiṭori.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḽo vhala tshiṭori tshine tsha pfhi, *Murwa wa vhuṭali.*
 - b. Kha vha ambe uri: *ḽiñwe ḽuvha vhusiku, malume wa Muñei vha anetshela tshiṭori tsha rabulasi wa mukalaha ane a tea u nanga uri ndi murwa ufhiio kha vhaṭhannga vhawe vhararu ane a tea u wana ifa ḽa bulasi yawe. U vha itela khaedu: vha tea u ḽadza ḽulu ḽihuluhulu nga maḽuvha maṭanu. Vharwa vhavhili vhahulwane vha shuma nga maandā, vha tshi lingedza u ḽadza ḽiḽi ḽulu nga muṭavha na mavhele, fhedzi vha kundwa u ḽi ḽadza tshothe. Murwa wa lupedzi kha vhaṭhannga a fhedzi tshifhinga a tshi khou humbula na u pulana. U shumisa maanovhusiki na u humbula nga vhuronwane musi a tshi tandulula thaidzo iyi. Ni nga humbulela uri iyi thaidzo u i tandulula hani?.*
 - c. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḽivha nga itshi tshiṭori?
 - d. Kha vha sumbedze vhagudi, lwa tshifhinganyana, zwifanyiso zwi bvaho kha tshiṭori.
2. **U fhaṭa kha nḽivho nḽivho ine mugudi a vha o no vha nayo.**
 - a. Kha vha ḽee vhagudi na u ṭalutshedza mafhungo a siangane ya tshiṭori.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi hune tshiṭori tsha khou itea hone vha tshi shumisa mapa u re kha Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha vhudzise uri: Ni na mbudziso malugana na tshiṭori itshi?
3. **Kha vha ṭalutshedze tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.**
 - a. Kha vha ri, vhege ino ri ḽo guda u: U ita tsedzuluso
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhagudi tshiṭirathedzhi itshi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 1 na 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 119.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṅwe na muṅwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 1 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṅwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitela ya tshikolo, kha vha vha ṅee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 1 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 2.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: Kha vha gudise divhaipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Magaratatai
a divhaipfhi,
zwifanyiso,
zwithu

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha humbudze vhagudi thero.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 110.
 - b. Kha vha vhale kana vha ambe hafhu nga u pfhumisa luambo.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi mutevhe wa divhamaipfhi ya thero.
 - d. Kha vha talutshedze uri maipfhi aya a do ri thusa u pfhesesa na u amba nga ha thero.
 - e. Kha vha vha vhalele mutevhe wa maipfhi.
2. **Kha vha shumise SIVA u funza divhamaipfhi.**
 - a. Kha vha funze divhamaipfhi a tevhelaho:
 - -talifha: U sumbedza u vha na mihumbulo yavhuḁi na u dzhia tsheo dzavhuḁi.
 - nga vhuronwane: U humbula u sa tavhanyi nahone zwavhuḁi musi ni sa athu dzhia tsheo kana u ita tshithu.
 - nga mahayi: U sa londa u tshi ita zwithu na ita vhukhakhi kana na vhangha thaidzo.
 - u vuledza: U ita zwithu zwa bvela phanda/bvelela.
3. **Kha vha shumise zwiṱirathedzhi zwa SIVA zwo teaho ipfhi liṱwe na liṱwe:**

S: Sumbani, tshifanyiso kana tswiṱwe tshithu arali zwi tshi konadzea
 I: Itani kha vha sumbe ipfhi li re kha thero vha ite na nyedziselo
 V: Vhudzani vhagudi uri ipfhi li amba mini
 A: Ambani ipfhi kha fhungo

Foniki U vusuludza mibvumo yothe yo funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Themo ya 2
Garaṭa ya
Firizi ya Foniki

Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **Kha vha dzudze vhagudi fhasi kana kha khaphethe phanda havho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha thetshesele dzina lavho musi li tshi vhidziwa.
 - b. Musi vha tshi vhidza dzina la mugudi, u tea u vhala mubvumo wa garaṭa ya firizi ye vha i imisela nṭha.
 - c. Kha vha vhidze dzina la muṅwe mugudiswa. Mugudi uyu u tea u amba ipfhi line la thoma nga / kana u shumisa mubvumo uyo.
 - d. Kha vha ite hezwi nga u tavhanya vhukuma. Vha ite uri zwi vhonele u nga ndi mutambo u takadzaho fhedzi vha thogomele vhagudi vhane vha khou kongelwa.
 - e. Arali mugudi a khakha, kha vha ri khae 'thetshesani zwavhuḍi' vhone vha bule mubvumo uyo.
2. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuvhili.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 120.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeḷa mushumo muṅwe na muṅwe.
 - c. Kha vha modeḷe nḍila ya u shuma mishumo yothe yo ṅwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḍila.

Muñwalo Kha vha vusuludze maḽedere oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshanda tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha modeḽe u vhumba maḽedere danzi / mahulwane oṭhe o funzwaho kha Themo ya 2.**
 - a. Kha vha ṛwale ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa danzi / ḽihulwane kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṛwala, kha vha ṭaluse hune ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe ḽa thoma hone, hune ḽa livha hone na hune ḽa fhela hone.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṛwale rou ya ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe kha bugu dzavho dza ṇḽowedzo, vha sie tshikhala tshine vha nga vhea munwe vhukati ha ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ite vhungoho ha uri vha vhumbe ḽedere ḽiṛwe na ḽiṛwe nga ṇḽila yo teaho.
3. **Kha vha sedze u vhumba maḽedere danzi / mahulwane nga vhagudi.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kiḽasi vha sedze u vhumbe ha maḽedere nga vhagudi.
 - b. Kha vha ṇee thikhedzo sa zwine ya ṭḽeisa zwone.
 - c. Kha vha ṭhogomele vhagudi vhane vha kha ḽi kondelwa nga u vhumba maḽedere nga ṇḽila yo teaho.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 219

1. **Kha vha dzudzanyele vhagudi nyito ya Thangela u Vhala.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḑe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha dzule phanda ha vhagudi vho fara Khuvhanganyo ya Mañwalwa.
 - c. Kha vha ite uri vhagudi vhoṭhe vha kone u vhona bugu iyi.
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḑifari vhune vha vhu lavhelela nga tshifhinga tsha U Vhala (khathihi) na Vhagudi, tsumbo. u pfhuṇa tshisenga; u vhea zwanḑa kha zwirumbi zwavho; u thetshesela nga vhuronwane; u aravha musi vha tshi vhidzwa; u imisa tshanda u vhudzisa mbudziso.
2. **Kha vha ite nyito ya Thangela u Vhala nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vha ambe ṭhoho ya tshiṭori: *Murwa wa vhuṭali*
 - b. Kha vha ṭalutshedze vhutsila ha u bvumba. Kha vha ri: Musi ri tshi bvumba, ri shumisa ṭhoho ya tshiṭori na zwifanyiso u itela u lingedza na u bvumba uri tshiṭori tshi ḑo vha tshi tshi khou amba nga ha mini.
 - c. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi re kha siaṭari 1iñwe na 1iñwe.
 - d. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hu khou itea mini afha?
 - e. Kha vha vhudzise: Ni vhona u nga hezwi zwifanyiso zwi ṭumana hani?

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 3 na 4

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ja 120.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 3 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 3 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 4.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshelesa na u amba: U anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

1. **U lugisela vhagudi u anetshela zwiṭori nga ndila ya vhusiki.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu ya u Vhala ya Thikho kha siatari ja 121.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha lavhelese tshifanyiso.**
 - a. Kha vha vhudzise vhagudi uri: Ndi mini zwine na khou vhona kha tshifanyiso itshi?
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri muṅwe na muṅwe wavho u tea u sika nganeapfhufhi nga ha tshifanyiso.**
4. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha nga sika hani tshiṭori tshavho. Kha vha vha vhudze uri:**
 - a. Vha ṅee mubvumbedzwa muṅwe na muṅwe dzina kha tshiṭori.
 - b. Kha vha ambe hune mafhungo a khou bvelela hone.
 - c. Tshiṭori tshanu tshi fanela u vha na mathomo, mutumbu na magumo.
 - d. Tshifanyiso itshi tshi sumbedza tshipida tsha tshiṭori tshanu fhedzi.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mathomo a tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza mutumbu wa tshiṭori tshanu.
 - Tshifanyiso tshi nga sumbedza magumo a tshiṭori tshanu.
 - e. Ni nga thoma tshiṭori tshanu nga u ri:
 - Vhana vha mbo di wana..., zwa vha ṅea muhumbulo!
 - “Kha ri tambe mutambo wa u diitisa!” hu amba ____
5. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha khunyeledze nyito.**
 - a. Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi uri vha humbule nga ha tshiṭori tshavho vho fhumula.
 - b. U bva afho, kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u anetshela tshigwada tshavho zwiṭori zwavho. Vha nga shumisa ‘thanda ya u amba kana tombo’ kha hezwi.
 - c. Musi vhagudi vha tshi khou bvela phanda na u amba, kha vha tshimbile na kilasi vha thetshelese.
6. **Kha vha pendele ngudo nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhidze mugudi muthihi uri a kovhelane tshiṭori tshawe na kilasi kana vha vhudzise vhagudi vha 1–2 mbudziso nga ha zwiṭori zwa tshigwada tshavho.
 - Kha vha vhudzise uri: Tshiṭori tsha X tsho vha tshi tshi amba nga ha mini?
 - Kha vha vhudzise uri: Ndi zwifhio zwe na zwi takalela kha tshiṭori tsha X?

- b. Kha vha nee kilasi nyangaredzo ya mvelelo u itela u khwinisa tshitori tshavho. Sa tsumbo: Kanzhi, mathomoni a tshitori, ri amba nga ha uri tshitori tshi khou bvelela ngafhi, na uri vhabvumbedzwa ndi vhonnyi. Tshifhingani tshi daho, lingedzani u katela enea mafhungo kha mafhungo anu.

Foniki Kha vha tambe mutambo wa mibvumo wa: Tshaini dza Maipfhi

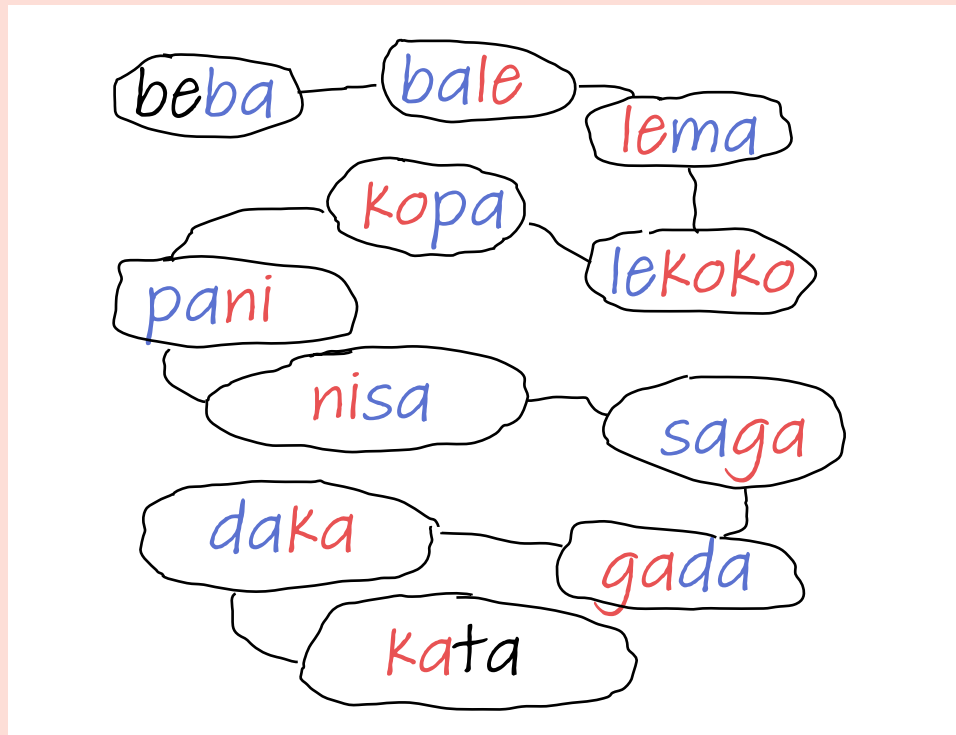
TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Mabambiri a A4 a vhagudi

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese**
2. **Kha vha sumbedzele vhagudi mutambo uyu kha bodo.**
 - a. Nwalani mubvumo kha bodo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tambe nga vhavhilihavhili (dziphere).
 - c. Phathinara ya 1 i tea u shumisa mubvumo u re kha bodo u nwa ipfhi.
 - d. Phathinara ya 2 i tea u dzhia maledere mavhili a u fhedza a ipfhi a thoma ngao ipfhi liswa.
 - e. Phathinara dzi ira phanda na u tamba mutambo uyu u swikela bambiri lavho li tshi dala nga tshaini ya maipfhi.
3. **Kha vha ee phere inwe na inwe tshipiḽa tsha bambiri vha nwa mubvumo wa u thoma u re kha bodo: b**
4. **Kha vha monemone na kiasi vha tshi thusa vhagudi arali zwi tshi toḽea.**
 - a. Nga murahu ha minete ya 10, kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.
 - b. Kha vha ri phere dzi si gathi dzi vhalele nṽha maipfhi adzo. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha nwa mubvumo maipfhi aya kha bodo vha tole uri tshaini dzao dzo vhumbiwa nga ngona naa.
 - c. Kha vha khode vhagudi kha u didina he vha ita.

Nzhele: Mushumo uyu wo leluwa u ita nga penisela dza mivhala.

5. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuraru.**

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 120.
- Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
- Kha vha modeje nqila ya u shuma mishumo yothe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhanwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nqila.

Muñwalo U kopolola mafhungo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**
 - a. Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u monisela zwinungo kha tshandā tsha uḽa na tsha monde.
 - b. Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.
2. **Kha vha ṛwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:**
 - Shudu o shela maḡi.
 - Ni vhale ni sa neti.
 - Mme awe vho sinyuwa.
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo kha bugu dzavho dza ṇḡowedzo.
 - b. Vha tea u kopolola nga ṇḡila yavhuḡi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.
3. **Kha vha sedze vhukoni ha vhagudi ha u kopolola mafhungo.**
 - a. Musi vhagudi vha tshi khou ṛwala, kha vha tshimbile na kilasi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou kondelwa:
 - U kopolola phetheni nga ṇḡila yo teaho
 - U vhumba maḽedere na maipfhi nga ṇḡila yo teaho, yavhuḡi nga vhudele
 - U fhedza fhungo nga tshifhinga tsho avhelwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari ḽa 219

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḽe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḽifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Murwa wa vhuṭali*
 - d. Kha vha ambe uri: *ḽiñwe ḽuvha vhusiku, malume wa Muñei vha anetshela tshiṭori tsha rabulasi wa mukalaha ane a tea u nanga uri ndi murwa ufhiio kha vhaṭhannga vhawe vhararu ane a tea u wana ifa ḽa bulasi yawe. U vha itela khaedu: vha tea u ḽadza ḽulu ḽihuluhulu nga maḽuvha maṭanu. Vharwa vhavhili vhahulwane vha shuma nga maanḽa, vha tshi lingedza u ḽadza ḽi ḽulu nga muṭavha na mavhele, fhedzi vha kundwa u ḽi ḽadza tshothe. Murwa wa lupedzi kha vhaṭhannga a fhedzi tshifhinga a tshi khou humbula na u pulana. U shumisa maanovhusiki na u humbula nga vhuronwane musi a tshi tandulula thaidzo iyi. Ni nga humbulela uri iyi thaidzo u i tandulula hani?*
 - e. Kha vha vhudzise uri: Hu na zwine na zwi ḽivha nga itshi tshiṭori?
2. **Kha vha ite nyito ya U vhala ha u Ranga/Thoma nga ndila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele nṭha siaṭari ḽiñwe na ḽiñwe ḽa tshiṭori, nga u tou elela na nga nḽila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso.
 - c. Hune zwa tea, kha vha ime vha ṭalutshedze vhagudi.
 - d. Kha vha sumbe ḽivhamaipfhi musi vha tshi ṭangana ngayo.
 - e. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Thoma (1) nga nḽila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kḽasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.
 - f. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso
 - Kha vha vhudzise vhagudi uri: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḽi kana a si tshavhuḽi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?

U n̄wala Kha vha modeḽe nyito ya TKL na mushumo

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siaṭari
ḽa: 100

Fureme ya u
n̄wala:

Nga
tshenetsho
tshifhinga...

Ndo pfha...

Ndo dzhia
tsheo ya u...

Nga
murahu ha
zwenezwo...

Mafheleloni...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha ḽivhadze u tou fombe kha TKL (Tshivhumbeo na Kushumisele kwa Luambo).**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri, ino vhege ri ḽo sedza kha: U shumisa maiti (maipfhi a sumbedzaho nyito) kha tshifhinga tsho fhiraho u n̄wala nga ha tshithu tsho no iteaho.
 - b. Kha vha n̄wale fhungo kha bodo: Musi ndi tshee muṭuku, ndo vha ndi tshi funa u pennda.
 - c. Kha vha sumbe TKL: ḽiiti, kana ipfhi ḽi sumbedzaho nyito, ḽi sumbedza uri nyito i kha ḽi ḽo itea.
2. **Kha vha ḽivhadze mushumo wa u n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ino vhege ri ḽo: N̄walani tshiṭori tshi re na mafhungo a no hovhelela rathi.
 - b. Kha vha ambe uri: Shumisani vhukoni ha u sika ni ite magumo / mafhelelo a tshiṭori.
3. **Kha vha ṭalutshedze phindulo yavho ya mushumo wa Oraḽa, vha sa athu n̄wala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Ndi ḽo ḽiitela magumo / mafhelelo anga nga u vha na vhusiki kha tshiṭori, sa: Nga tshenetsho tshifhinga...
4. **Kha vha modeḽe mushumo kha bodo.**
 - a. Kha vha sumbedze vhagudi nḽila ya u shumisa fureme ya u n̄wala.
 - b. Kha vha sumbe TKL: ḽiiti, kana ipfhi ḽi sumbedzaho nyito, ḽi sumbedza uri nyito i kha ḽi ḽo itea.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 5 na 6

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siṭari la 122.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 5 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṭha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 5 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 6.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki Kha vha tambe mutambo wa mibvumo wa: Tshaini dza Maipfhi

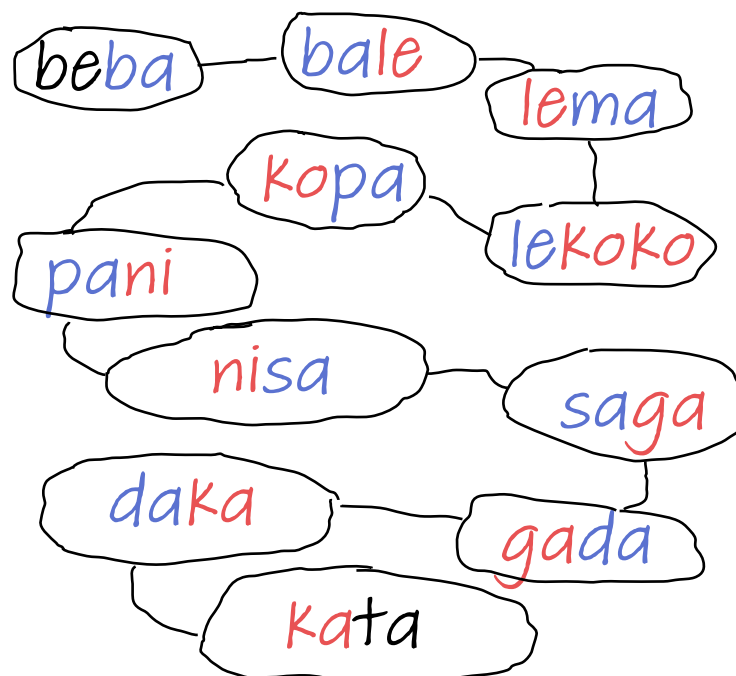
TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Mabambiri
a A4 a
vhagudi

1. **Kha vha dzudze u itela uri vha vha thetshelese**
2. **Kha vha sumbedzele vhagudi mutambo uyu kha bodo.**
 - a. Nwalani mubvumo kha bodo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tambe nga vhavhilihavhili (dziphere)
 - c. Phathinara ya 1 i tea u shumisa mubvumo u re kha bodo u n'wala ipfhi.
 - d. Phathinara ya 2 i tea u dzhia maledere mavhili a u fhedza a ipfhi a thoma ngao ipfhi liswa.
 - e. Phathinara dzi ira phanda na u tamba mutambo uyu u swikela bammbiri lavho li tshi dala nga tshaini ya maipfhi.
3. **Kha vha ee phere inwe na inwe tshipiḽa tsha bammbiri vha n'wale mubvumo wa u thoma u re kha bodo: b**
4. **Kha vha monemone na kiasi vha tshi thusa vhagudi arali zwi tshi tḽea.**
 - a. Nga murahu ha minete ya 10, kha vha ri vhagudi vha vha thetshelese.
 - b. Kha vha ri phere dzi si gathi dzi vhalele nḽha maipfhi adzo. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n'wale maipfhi aya kha bodo vha tḽe uri tshaini dzao dzo vhumbiwa nga ngona naa.
 - c. Kha vha khode vhagudi kha u dḽina he vha ita.

Nzhele: Mushumo uyu wo leluwa u ita nga penisela dza mivhala.

5. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuna.**

- Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 121.
- Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vha thuse u modeja mushumo muñwe na muñwe.
- Kha vha modeje ndila ya u shuma mishumo yotlhe yo ñwaliwaho kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha do ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhañwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.

Muñwalo U kopolola mafhungo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi vha ite muñwalo.**

- Kha vha ambe uri: Kha ri dudedze minwe yashu nga u khwaṭhisa zwanda nga u vhumba feisi luṭanu, nga murahu ra awela.
- Kha vha ṭhogomele na u sedzesa kudzulele kwa vhagudi na kufarele kwa penisela.

2. **Kha vha ñwale mafhungo a tevhelaho kha bodo:**

- Hu do takadza.
 - Uri tshi nga mu luma.
 - Bulasi yavho ndi khulu.
- Kha vha vhudze vhagudi vha kopolole mafhungo kha bugu dzavho dza ndowedzo.
 - Vha tea u kopolola nga ndila yavhuḍi ya vhudele yo teaho nga hune zwa konadzea ngaho.

3. **Kha vha sedze vhukoni ha vhagudi ha u kopolola mafhungo.**

- Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, kha vha tshimbile na kilasi vha ṭhogomele vhagudi vhane vha khou kondelwa:
 - U kopolola phetheni nga ndila yo teaho
 - U vhumba maleḍere na maipfhi nga ndila yo teaho, yavhuḍi nga vhudele
 - U fhedza fhungo nga tshifhinga tsho avhelwaho

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Mañwalwa,
siaṭari 1a 219

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya u Vhala ha Vhuvhili.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha ḡe vha dzule fhasi kha methe.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha vhuḡifari vhune vha vhu lavhelela.
 - c. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Murwa wa vhuṭali*
 - d. Kha vha humbudze vhagudi nga ha zwiṭirathedzhi zwa u pfhesesa.
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, vhege ino ri khou ya u guda nga: U ita tsedzuluso
 - Kha vha vhudze vhagudi uri, humbulani, ro haseledza nga ha hezwi mulovha, musi ndi tshi ni vhudzisa: Kanzhi ri guda zwiñwe zwithu kha tshiṭori. Nga zwiñwe zwifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu tsho luga naa kana tsho khakhea. Nga tshiñwe tshifhinga, ri tea u dzhia tsheo ya u sedza uri tshithu ndi tshavhuḡi kana a si tshavhuḡi. Ndi zwifhio zwe na zwi guda kha tshiṭori itshi?
2. **Kha vha ite nyito ya u Vhala ha Vhuvhili nga ṇḡila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha vhalalele ṇṭha siaṭari 1iñwe na 1iñwe 1a tshiṭori, nga u tou elela na nga ṇḡila i pfhalaho.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tshifanyiso.
 - c. Kha vha shumise tsumbo dzi re kha siaṭari 1a marangaphanda u itela u mode1a tshiṭirathedzhi tsha u pfhesesa.
 - d. Mafheloni a tshiṭori, kha vha vhudzise mbudziso dza U vhala ha u Vhuvhili (2) nga ṇḡila i tevhelaho:
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 1 na 2 kha mugudi vhagudi nga muthihi nga muthihi.
 - Kha vha livhise Mbudziso ya 3 na 4 kha kiḡasi yoṭhe. Vha humbele vhagudi uri vha rere nga ha mbudziso na phathinara (dzavho).
 - Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane phindulo dzavho.

U ṅwala Pulane na mvetamveto

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siaṭari
ḷa: 100

Fureme ya u
ṅwala:

Nga
tshenetsho
tshifhinga...

Ndo pfha...

Ndo dzhia
tsheo ya u...

Nga
murahu ha
zwenezwo...

Mafheleloni...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha dovhe hafhu u ḡivhadza mushumo wa u ṅwala.**
 - a. Kha vha ambe uri: Shumisani vhukoni ha u sika ni ite magumo / mafhelelo a tshiṭori.
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha humbule nga ha maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha vale kana u bonya maṭo vha humbule uri vha ḡo fhindula hani fureme/muhanga wa u ṅwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: vha kovhelane mihumbulo na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha ite tsukanyamuhumbulo na u ṅwala maipfhi ane a thusa kha bodo, sa tsumbo: W8.6.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha vule siaṭari ḷo teaho kha bugu dzavho dza Mushumo dza DBE.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino olani ni ṅwale mihumbulo yaṅu.
 - b. Kha vha humbudze vhagudi nga ha TKL: Ḳiiti, kana ipfhi ḷi sumbedzaho nyito, ḷi sumbedza uri nyito i kha ḡi ḡo itea.
4. **Kha vha tshimbile na kiḷasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha humbele vhagudi uri vha vha vhudze mihumbulo yavho.
 - b. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u thoma mushumo wa u ṅwala.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 7 na 8

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
netshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḡivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ndowendowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 123.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḡuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 7 tshi ḡe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Ndila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḡa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭoḡa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 7 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 8.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṱhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha rere nga tshiṭori nga tshifhinga tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-SHUMISWA:
Muhanga wa therisano:

Muhumbulo muhulwane wa tshiṭori itshi ndi...

Ndo takalela mubvum-bedzwa... ngauri...

Ndo guda uri...

Ndi vhona u nga zwo khakhea / zwo luga musi... ngauri...

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita therisano ya tshigwada.**
 - a. Kha vha dzudzanye vhagudi vha bve zwigwada zwa 4.
 - b. Kha vha ṅee tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe 'thanda ya u amba kana tombo'.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Ni amba fhedzi musi no fara 'thanda ya u amba kana tombo'.
2. **Kha vha vhudzise mbudziso dza therisano.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha tshiṭori tsha u Vhala (Khathihi) na Vhagudi tsha vhege.
 - b. Kha vha ṅwale fureme kana muhanga wa therisano kha bodo.
 - c. Kha vha vhale na u ṭalutshedza mbudziso ṅwe na ṅwe (nga u shumisa zwirangi zwa fhungo).
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri muraḁo muṅwe na muṅwe wa tshigwada u tea u shela mulenzhe kha u fhindula mbudziso inwe na inwe.
 - e. Kha vha ṭuṭuwedze vhagudi u humbula nga phindulo dzo fhambanaho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi uri vha thome therisano yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vho faraho 'thanda ya u amba kana tombo' uri vha thome.
 - b. Kha vha tshimbile na kilasi vha ṅee thikhedzo yo teaho.
 - c. Kha minethe i si gathi ya u fhedzisela, kha vha vhidze tshigwada uri tshi kovhelane phindulo dzatsho.
4. **Ndugiselelo ya Mugudi**
 - a. Kha vha nange vhagudi vha 3–4 vhane vha ḁo ita mushumo wa u ṅekedza u amba kana wa Oraḁa nga Musumbuluwo.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi zwine vha tea u dzudzanya nga Musumbuluwo. (Kha vha TA sedze pulane ya ngudo ya Musumbuluwo)

Foniki Muvhidzelo

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho.

1. **Kha vha dzudze vhagudi na bugu dzavho dza ndowedzo, peni na ruḽa.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅwale nomboro 1–5 kha lukombo lwa siatari.
 - b. Kha vha vhidze maipfhi maṭanu a tevhelaho uri vhagudi vha a ṅwale tsini na nomboro 1–5: dzawe, mushumo, maṭodzi, ṭhavhiwa, vhana
 - c. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze vhagudi vha ṅwale fhungo ḽine vha khou ḽi vhidzela, vha tshi shumisa zwiga zwa u vhala zwo teaho.
 - d. Kha vha ambe fhungo ḽi tevhelaho, vha ḽi dovholole nga u ongolowa, luvhili arali zwo tea: Uri tshi nga mu luma.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha shumise penisela ya muvhala u lulamisa mushumo wavho.**
 - a. Kha vha ṅwale maipfhi maṭanu na fhungo kha bodo.
 - b. Musi vha tshi khou ṅwala, kha vha bule mubvumo wa ipfhi ḽiṅwe na ḽiṅwe.
 - c. Kha fhungo, kha vha sumbedze zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha tingeledze vhukhakhi havho nga penisela ya muvhala.
 - e. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅwalulule vhukhakhi havho nga ṅḽila yo teaho.
3. **Kha vha ṭhogomele khaedu dza vhagudi na uri hu vhe na mvelaphandḽa.**
4. **Kha vha pfhumbudze vhagudi kha mishumo ya Bugu ya u Vhala ya Thikho ya Lavhuṭanu.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari ḽa 124.
 - b. Kha vha vhalele ṅṭha ḽiṅwalwa. Kha vha vhudze vhagudi uri navho vha tevhedzele kha bugu dzavho musi vha tshi khou vha vhalela.
 - c. Kha vha dovhe vha vhale maṅwalwa hafhu, nga hetshi tshifhinga, vhagudi na vhone vha tea u dzhenelela kha u vhala navho.
 - d. Kha vha modeḽe kana u sumbedza ṅḽila ya u ita nyito ya tholokanyondivho yo ṅwaliwaho kha bodo.
 - e. Kha vha modeḽe ṅḽila ya u ita nyito kana mushumo wa Mofolodzhi kha bodo.

Nzhele: Kha vha vhudze vhagudi uri vha ḽo ita mishumo iyi na phathinara dzavho (vhaṅwengavho) nga tshifhinga tsha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa ṅḽila.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha ite nyito ya Murahuhu u Vhala

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Khuvha-
nganyo ya
Maṅwalwa,
siaṭari la 219

1. **Kha vha dzudzanye vhagudi u ita nyito ya Murahuhu u Vhala.**
 - a. Kha vha humbudze vhagudi nga ha thero ya tshiṭori: *Murwa wa vhuṭali*
 - b. Kha vha ṭalutshedze mushumo uyu. Kha vha vhudze vhagudi uri:
Ṇamusi ri ḡo tamba tshiṭori nga zwigwada.
2. **Kha vha modeḽe mushumo nga ṇḽila i tevhelaho:**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi tamba tshiṭori, ri tea u lingedza u:
 - Elelwa zwine mubvumbedzwa washu a ita na u amba
 - Amba na u edzisela zwoṭhe zwine mubvumbedzwa washu a ita
 - Shumisa maṅwe maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa washu
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi nga u tou pfhufhifhadza uri vha nga edzisela hani muṅwe wa vhabvumbedzwa.
 - c. Kha vha lingedze u sa nanga mubvumbedzwa dende kha tsumbo yavho.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha ite mushumo uyo.**
 - a. Kha vha vhale uri hu na vhabvumbedzwa vhangana kha tshiṭori.
 - b. Kha vha khethekane kiḽasi nga zwigwada zwa nomboro yeneyo. Sa tsumbo, arali hu na vhabvumbedzwa vhaṭanu kha tshiṭori, kha vha khethekanye kiḽasi nga zwigwada zwa vhaṭanu.
 - c. Kha vha ṇee mugudi muṅwe na muṅwe kha tshigwada mubvumbedzwa.
 - d. Kha vha ise kiḽasi ṇḽa kana fhethu huhulwane ho vuleaho.
 - e. Kha vha vhudze zwigwada uri zwi ite tshiṭori. Vha tea u:
 - Humbula zwine mubvumbedzwa wavho a ita na u amba
 - Amba na u ita zwithu zwi fanaho na vhumuthu havho
 - Shumisa maṅwe a maipfhi a fanaho na a mubvumbedzwa wavho
 - f. Musi vhagudi vha tshi khou tamba tshiṭori, vha tshimbile vha ṇee thikhedzo ine ya ṭodea.
4. **Kha vha tendele vhagudi vha kovhelane mishumo yavho.**
 - a. Kha vha ṇee vhagudi minete i si gathi ya u sumbedza phathinara dzavho mushumo wavho.
 - b. Kha vha vhidze muṅwe mugudi a kovhelane mushumo wawe na kiḽasi.

U ṅwala Mvetamveto na u dzudzanya

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya
Mushumo ya
DBE siatari
Ja: 100

Fureme ya u
ṅwala:

Nga
tshenetsho
tshifhinga...

Ndo pfha...

Ndo dzhia
tsheo ya u...

Nga
murahu ha
zwenezwo...

Mafheleloni...

Ndo guda
uri...

1. **Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u ṅwala na tḥoḽea dza hone.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ṇamusi ri ḽo fhedza mushumo washu wa u ṅwala.
2. **Kha vha ḽivhadze phambano.**
 - a. Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa.
 - b. Kha vhagudi vhane vha kona kha vha engedze nyito u vha tḽutḽuwedza: Engedzani ḽiṅwe fhungo kha zwe na ṅwala.
3. **Kha vha vhudze vhagudi u vhala na u dzudzanya maṅwalwa avho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino ndi tshifhinga tsha u vhala na u dzudzanya maṅwalwa a vhoiwe.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri, ni humbule u sedzulusa uri: ḽiiti, kana ipfhi ḽi sumbedzaho nyito, ḽi sumbedza uri nyito i kha ḽi ḽo itea.
4. **Arali tshifhinga tshi tshi tenda, kha vha humbele vhagudi uri vha kovhelane maṅwalwa avho.**
 - a. Vhagudi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na phathinara dzavho.
 - b. Vhagudi vha si gathi vha nga kovhelana maṅwalwa avho na kilasi.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa nḁila: Kha vha shume na Zwigwada zwa 9 na 10

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu dza U
vhala dzo
Nangulu-
dzwaho/dzo
Linganyi-
swaho
(dzi songo
ṇetshe-
dzwaho nga
NHLRP)

1. **Kha vha lugisele vhagudi U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a ḁivha tshigwada tshavho tsha u vhala.
 - b. Kha vha dzudze vhagudi nga vhavhili vhavhili na Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho, bugu dza ṇḁowendḁowe na penisela.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi uri vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho dzavho kha siatari la 124.
2. **Khathihi na vhagudi, kha vha ite nyito dza Bugu ya u Vhala ya Thikho dza ḁuvha.**
Kha vha humbudze vhagudi zwine vha tea u ita vha tshi khunyeledza mushumo muṇwe na muṇwe.
3. **Kha vha vhidze Tshigwada tsha 9 tshi ḁe fhethu ha U Vhala ha Zwigwada hu na U sumbiwa Nḁila.**
 - a. Kha vha dzudzanye tshigwada tsho fara na Bugu dza u Vhala dza Thikho.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha vhale mibvumo ya foniki.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite nyito ya u dikhouda.
 - d. Kha vha vhidze mugudi nga muthihi nga muthihi uri a vhale maipfhi kana tshipiḁa tsha maṇwalwa a vhege yo fhiraho.
 - e. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi vhagudi vhafhio vhane vha ṭḁḁa thikhedzo.
 - f. Kha vha kone u ṭalukanya uri ndi mibvumo ifhio ine ya tea u khwaṭhisedzwa.
4. **U shumisa Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho**
 - a. Kha vha phakhele tshigwada bugu dza u vhala dzi re hone. (Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho)
 - b. Kha vha thetshelese mugudi muṇwe na muṇwe a tshi vhalela nṱha zwi re kha bugu ya u vhala.
 - c. Arali zwi tshi tshimbilelana na mbekanyamaitele ya tshikolo, kha vha vha ṇee vhagudi Bugu dza U vhala dzo Nanguludzwaho / dzo Linganyiswaho uri vha ṭuwe nadzo hayani.
5. **Kha vha humisele Tshigwada tsha 9 desikeni dzavho vha vhidze Tshigwada tsha 10.**

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Maṅwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ṅḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza sumbe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza sumbe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza sumbe fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo Kha vha modeje u anḡadza mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ñwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṇetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi kilasi i sa athu thoma, kha vha dzudzanye bodo ya ngudo iyi.**
 - a. Kha vha nange mushumo muthihi wa u ñwala wa themo ino. Kha vha ole na u ñwala tsumbo yavho ya mushumo kha bodo.
 - b. Kha vha ite vhukhaki musu vha tshi shumisa TKL kha mañwalwa a themo ino, sa tsumbo: Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo ḡi songo vha leḡeredanzi / ḡihulwane.
2. **Kha vha ḡivhadze u anḡadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Ino vhege ri ḡo bvisa tshipiḡa tsha mañwalwa ashu a themo ino.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḡadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḡi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhale na u ḡiphina ngawo.
 - c. Kha vha sumbedze mvetamveto yavho kha bodo. Kha vha ṭalutshedze uri hoyu ndi mushumo wa u ñwala we vha nanga uri vha kone u anḡadza.
3. **Kha vha modeje u anḡadza kha bodo.**
 - a. Kha vha ole hafhu vha ñwale mañwalwa avho kha bodo. Kha vha ite hezwi nga vhuronwane vha dovhe vha engedze zwiñwe zwidombedzwa.
 - b. Kha vha vhalele ṇṡha mañwalwa a mvetamveto yavho.
 - c. Kha vha sumbedze vhukhaki he vha ita musu vha tshi shumisa TKL. Kha vha ri: Ndo khakha. Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo a si leḡeredanzi / ḡihulwane. Ndi nga khakhulula hezwi musu ndi tshi anḡadza.
 - d. Kha vha ñwalulule fhungo zwavhuḡi.
 - e. Kha vha sumbedze he vha khakhulula hone TKL: Leḡere ḡa u thoma ḡa fhungo ndi leḡeredanzi / ḡihulwane.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u anḽadza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tsumbo ya
mugudisi:
Mushumo wa
u ṅwala

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḽa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḽa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ṅḽila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siṽtari ḽa u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ṽtole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yoṽthe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na maṅwalwa oṽthe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ṅetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muṅwe na muṅwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ḽaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu t̄oḁei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza malo dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḁiphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiḁitori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḁipfhufhi ḁithihi sa tsumbo vha ḁi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo).
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḁi thoma nga ḁeḁeredanzi?
 - b. ḁi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza malo dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha nee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha nekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza malo fhedzi.
11. Kha vha khoḁe vhagudi vhoṱhe nge vha ḁidina.

Muñwalo Vhagudi vha humbula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Musi vha sa athuya kilasini, kha vha ite, kha bammbiri, mvetamveto ya mushumo une vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha kopolole tshifanyiso tshavho na mañwalwa ane vha ðo anḡadza kha bammbiri ḡo u itela u sumbedza vhagudi.
 - b. Vha ite vhungoho ha u vhulunga mvetamveto yavho ine vha ðo anḡadza uri vha kone u i shumisa kha ngudo ya u ñekedza.
2. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u elekanya nga zwe vha ñwala zwi no bva kha themo ino.**
 - a. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u vhala mañwalwa avho a themo ino.
 - b. Kha vha vhudzise: Ndi mushumo ufho wa u ñwala we na u takalelesa kha themo ino?
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha si gathi uri vha kovhelane mushumo wavho wa u ñwala une vha u funesa wa themo ino.
3. **Kha vha vhudze vhagudi vha nange tshipiḡa tsha mañwalwa ane vha ðo anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudzise: Ndi tshipiḡa tshifho tsha zwe na ñwala tshine na ðo anḡadza tsha vhalwa nga vhañwe kha themo ino?
 - b. Kha vha ñee vhagudi tshifhinga tsha u nanga mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vhudze phathinara dzavho nga ha mushumo wa u ñwala une vha ðo anḡadza.
4. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u anḡadza kha bammbiri ḡi songo baindiwaho, u itela uri mushumo wavho u ḡaniwe.**
 - a. Kha vha ri: Musi ri tshi anḡadza, a ri ñwali buguni dzashu sa nga misi. Ri ñwala kha bammbiri ḡi songo baindiwaho, u itela uri zwi leluwe u ñekana mishumo yashu.
 - b. Kha vha sumbedze vhagudi tsumbo yavho ya mushumo wa u anḡadza kha bammbiri.
 - c. Kha vha phakhele mabambiri a songo baindiwaho (a lwoswo) a u anḡadza khao.
5. **Kha vha ñee vhagudi ndaela ya u thoma u anḡadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri: Zwino thomani u anḡadza mushumo wa vhoiwe. Ni ñwale mushumo wavhuḡi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musi ni tshi kovhela vhañwe.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha humbula na u nanga mañwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabambiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ñole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo ñetshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i ñaho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi nne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki U n̄wala mañwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu t̄odei
zwishumiswa

1. Kha vha n̄wale kha bodo fonimi dza t̄ahe dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha t̄alutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u d̄iphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha t̄alutshedze uri vhagudi vha khou n̄wala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi n̄wale kha bodo (Kana vha n̄wale maipfhi arali zwi sa konadzei u n̄wala fhungo).
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo n̄walwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi dza t̄ahe dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha n̄ee vhagudi minete i si gathi ya u n̄wala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha n̄ekane bugu dzavho vha t̄ole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele n̄tha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha n̄wale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi dza t̄ahe fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha d̄idina.

Muñwalo Vhagudi vha anḁadza mañwalwa avho.

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ñivhadze hafhu u anḁadza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: ñamusi ri ḁo fhedzisa u anḁadza tshipiḁa tsha zwe ra ñwala.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri: Musi ri tshi anḁadza mañwalwa ashu, ri a dzudzanyela u kovhela vhañwe vhathu. Ri nanga mushumo washu wa khwine, ra u ita uri u vhe wavhuḁi nahone u pfhesesee, ra u kovhela vhañwe uri vha u vhale na u ḁiphina ngawo.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha bvele phanḁa na u anḁadza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Zwino bvelani phanḁa na u anḁadza mushumo wa vhoiwe wa mulovha. Ni elelwe u ita mushumo wavhuḁi nahone une wa pfhala, u itela uri zwi vhe zwo dzudzanyea musu ni tshi kovhela vhañwe.
3. **Kha vha tshimbile na kilasi vha thuse vhagudi nga muthihi nga muthihi.**
 - a. Kha vha thuse vhagudi vhane vha khou kundelwa u nanga na u anḁadza tshipiḁa tsha mañwalwa avho.

U vhalala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha anḁadza mañwalwa avho.

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U ñwalela
Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ñetshedza zwo ñwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U n̄wala Vhagudi vha an̄dadza mañwalwa avho.

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
Vhagudi dza
U n̄walela

Mabammbiri
a A4 a songo
baindiwaho

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

Hu iswa phanda na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa n̄dila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho

Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki U ṅwala maṅwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. Kha vha ṅwale kha bodo fonimi ṭhanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḍiphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha khou ṅwala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi ṅwale kha bodo (Kana vha ṅwale maipfhi arali zwi sa konadzei u ṅwala fhungo).
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo ṅwalwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi ṭhanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u ṅwala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅekane bugu dzavho vha ṭole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele nṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhalala, vhone kha vha ṅwale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi ṭhanu fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha ḍidina.

Muñwalo Kha vha modeḽe u ṅekedza mañwalwa avho.

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ḁivhadze u ṅetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ino vhege ri ḁo ṅetshedza zwe ra ṅwala na zwe ra aṅḁadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ṅetshedza zwe ra ṅwala, ri ṅekana na vhañwe. Ri ambela ṅṅha zwi tshi pfhala uri na vhañwe vha zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kiḽasi u sumbedza vhañwe tshifanyiso tshashu.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhañwe vha tshi khou ṅekedza, ri thetshesela nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṅṅhe na u vha vhandela zwanda musu vho no fhedza.
2. **Kha vha modeḽe ṅḁila ya u ṅetshedza kha kiḽasi.**
 - a. Kha vha imisele ṅṅha mvetamveto yavho yo aṅḁadzwaho uri muñwe na muñwe a i vhone.
 - b. Kha vha ṅaluse tshifanyiso tshavho nga u ṅavhanya vha dovhe vha vhale zwe vha ṅwala. Kha vha modeḽe u ambela ṅṅha nahone zwi tshi pfhala uri muñwe na muñwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha vha vhandele zwanda musu vha tshi fhedza.
3. **Kha vha tshimbile na kiḽasi vha sumbedze muñwe na muñwe tshifanyiso tshavho.**
4. **Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ḁilugisela u ṅetshedza.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Humbulani nga ha fhungo ḽa u ṅalusa tshifanyiso tshanu nahone ni ḁiḁowedze u vhala zwe na ṅwala.
5. **Kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u humbula na u vhala.**
6. **Kha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ṅetshedza kha phathinara yavho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi uri vha ṅalutshedze tshifanyiso tshavho na u vhalela phathinara dzavho zwe vha ṅwala.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho.

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U ṅwala Kha vha modeḽe u ṅekedza maṅwalwa avho.

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

Hu iswa phanḁa na zwa ngudo yo fhiraho.

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: U tamba mitambo ya divhaipfhi: Litambwa kana U ola

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Tshoko na
bodo ya
tshoko

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri vhone vha khou ya vusuludza maipfhi a divhaipfhi e vhagudi vha guda kha themo ino.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri do tamba 'Litambwa kana U ola'.
 - b. Ri do nanga mugudi ane a 'do tamba'.
 - c. Uyu mugudi u da phanda ha kilasi ne nda mu hevhedza ipfhi.
 - d. Uyu mugudi u tea u ita litambwa la ili ipfhi KANA a ola tshifanyiso tsha ipfhi ili kha bodo.
 - e. Vhanwe vhothe kilasini vha tea u imisa zwanda vha tshi humbulela ili ipfhi.
 - f. Muthu ane a 'khoul tamba' u vhidzelela vhagudi uri vha fhindule.
 - g. Muthu ane a fhindula zwone ndi ene a no do tamba. U ya phanda ha kilasi ne nda mu hevhedza ipfhi ndevheni.
4. **Kha vha vhidze mugudi wa u thoma a de a tambe, mutambo u thome.**

Foniki U ṅwala maṅwalwa ane a dikhoudea

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu ṭodei
zwishumiswa

1. Kha vha ṅwale kha bodo fonimi ṭhanu dze vhagudi vha guda kana vha vusuludza.
2. Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vha khou ya u tamba mutambo wa u ḍiphina ngawo wa foniki.
3. Kha vha ṭalutshedze uri vhagudi vha khou ṅwala maipfhi, mafhungo kana na tshiṭori vha tshi shumisa yeneyo mibvumo FHEDZI.
4. Kha vha sike fhungo ḽipfhufhi ḽithihi sa tsumbo vha ḽi ṅwale kha bodo (Kana vha ṅwale maipfhi arali zwi sa konadzei u ṅwala fhungo.)
5. Kha vha ri vhagudi vha sedze uri maipfhi kana fhungo zwo ṅwalwa nga ngona naa:
 - a. ḽi thoma nga ḽeḽeredanzi?
 - b. ḽi fhela nga tshitopo/tshiga tsha u awela/tshithoma, tshivhudzisi kana tshigagarukela?
 - c. Vho shumisa fhedzi fonimi ṭhanu dzi re kha bodo?
6. Tshi tevhelaho, kha vha ṅee vhagudi minete i si gathi ya u ṅwala maipfhi avho na fhungo kana mafhungo.
7. Kha vha vhudze vhagudi vha ṅekane bugu dzavho vha ṭole mishumo yavho.
8. Kha vha ri vhagudi vha re na maipfhi kana mafhungo manzhisa a songo khakheaho vha vhalele nṭha mishumo yavho.
9. Musi vha tshi khou vhala, vhone kha vha ṅwale aya maipfhi kana mafhungo kha bodo.
10. Kha vha sedzuluse hafhu vha vhone arali vho shumisa fonimi ṭhanu fhedzi.
11. Kha vha khoḽe vhagudi vhoṭhe nge vha ḍidina.

U vhalā (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha ṅekedza maṅwalwa avho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
aṅḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ḁivhadze hafhu u ṅetshedza kha vhagudi.**
 - a. Kha vha ri: Ni elelwe uri ino vhege ri ḁo ṅetshedza zwe ra ṅwala na zwe ra aṅḁadza.
 - b. Kha vha ri: Musi ri tshi ṅetshedza zwe ra ṅwala, ri ṅekana na vhaṅwe. Ri ṭalutshedza nyolo dzashu na u vhalā zwe ra ṅwala. Ri ambela ṅṭha zwi tshi pfhala uri muṅwe na muṅwe a zwi pfhe.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi ro no fhedza u amba, ri nga tshimbila na kīlasi u sumbedza vhaṅwe tshifanyiso tshashu.
2. **Kha vha vhudze vhagudi vha ri: Musi vhaṅwe vha tshi khou ṅekedza, ri thetsheslesa nga vhuronwane. Ri tea u sumbedza vhuthu tshifhinga tshoṭhe na u vha vhandela zwandā musi vho no fhedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi vha ḁe vha ṅetshedze kha kīlasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanḁa ha kīlasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalā zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
 - d. Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kīlasi i khou thetsheslesa nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwandā mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.

U ṅwala Vhagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:

Bugu dza
vhagudi dza u
anḁadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḁa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḁa na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḁa phanḁa ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhalazwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḁe phanḁa ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Maḥelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Ṭhanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya ñivhaipfhi: Dzina kana ñiiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu ñoñei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ñivhaipfhi oñhe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha ñee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana ñiiti'.
 - b. Ndi ño bula ipfhi.
 - c. Arali ñi dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali ñi ñiiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ño shuma nga phere (vhavhilivhavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi ña amba.
 - f. Ndi ño vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ñi thoma.**

Foniki Kha vha fhañe na u ñana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Vumba ña
u tambisa,
pñasithisini,
zwithivho zwa
maboñelo,
wuñu, phasña,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho añamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ño shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ño ñana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiñwe na tshiñwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi elekanye nga ipfhi ñine vha nga ñwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhañe ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaña maipfhi azwo kha zwi a ñane fhethu ha u ñana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muñwe na muñwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilivhavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
andadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasini.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ða phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u tulusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḁa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ðe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yotthe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhat'a divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya divhaipfhi: Dzina kana liiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu todei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a divhaipfhi othe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha nee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana liiti'.
 - b. Ndi do bula ipfhi.
 - c. Arali li dzina ni tea u imisa munwe muthi.
 - d. Arali li liiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni do shuma nga phere (vhavhilivhavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ilo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi la amba.
 - f. Ndi do vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo di thoma.**

Foniki Kha vha fhatse na u tana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phasta,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho atamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha do tana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshinwe na tshinwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshinwe na tshinwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga nwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhatse ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhatse maipfhi azwo kha zwi a tane fhethu ha u tana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhalala maipfhi a munwe na munwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muñwalo Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u ṭalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo ñwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha ñekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha ñekedza.
 - b. Kha vha ñee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u ṭalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ñwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U n̄wala Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
an̄adza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo n̄walwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha n̄kedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha n̄kedza.
 - b. Kha vha n̄ee mugudi muñwe na muñwe minete ya 1–2 u t̄alusa tshifanyiso tshawe na u vhalazwe a n̄wala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muñwe na muñwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhalazwe zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhalazwe Thikho.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari la u thoma.
 - b. Kha vha vhidze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhidze vhagudi vha t̄ole arali vha tshi kona u vhalazwe mibvumo yoṭhe ya foniki.
 - d. Kha vha vhidze vhagudi uri vha sielisane u vhalazwe hafhu maipfhi na mañwalwa oṭhe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhalazwe zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i d̄aho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwoṭhe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bvedza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa ḡivhaipfhi yavho, ḡivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwoṭhe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

Foniki Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Vumba la
u tambisa,
plasithisini,
zwithivho zwa
mabodelo,
wulu, phaṣa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2–4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi elekanye nga ipfhi line vha nga ṅwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ilo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṅwe na muṅwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

Muṅwalo Vhagudi vha isa phanḡa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanḡa na u ṅetshedza zwo ṅwalwaho.

1. **Kha vha ise phanḡa na u vhidza vhagudi uri vha ṅekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanḡa ha kilasi vha ṅekedza.
 - b. Kha vha ṅee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalusa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou ṅetshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanḡa mugudi muṅwe na muṅwe we a ṅetshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanḡa ha kilasi vha ṅetshedze.**

U vhalwa (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anqadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwa a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U nwalwa Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anqadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u da phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u talusa tshifanyiso tshawe na u vhalwa zwa a nwalwa.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha de phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Ntsha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiitori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiitori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhatā divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

U thetshesela na u amba: Kha vha tambe mitambo ya ḡivhaipfhi: Dzina kana ḡiiti?

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
A hu ṭoḡei
zwishumiswa

1. **Kha vha ite mutevhe wa maipfhi a ḡivhaipfhi oṭhe a no bva kha Themo ya 1 ane a vha maiiti kana madzina.**
2. **Kha vha vhudze vhagudi uri madzina ndi maipfhi a no rina madzina nahone maiiti ndi maipfhi a nyito kana a u ita nyito.**
3. **Kha vha ṅee vhagudi ndaela dzi tevhelaho:**
 - a. Ri khou ya u tamba mutambo wa 'dzina kana ḡiiti'.
 - b. Ndi ḡo bula ipfhi.
 - c. Arali ḡi dzina ni tea u imisa munwe muthihi.
 - d. Arali ḡi ḡiiti ni tea u imisa minwe mivhili.
 - e. U bva afho ni ḡo shuma nga phere (vhavhilivhavhili) ni tshi vhumba fhungo nga ḡo ipfhi, ni tshi sumbedza zwine ipfhi ḡa amba.
 - f. Ndi ḡo vhidza phere dzo fhambanaho uri vha bule mafhungo avho.
4. **Kha vha thome nga u amba ipfhi mutambo u mbo ḡi thoma.**

Foniki Kha vha fhaṭe na u ṭana maipfhi

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Vumba ḡa
u tambisa,
ṗasithisini,
zwithivho zwa
maboḡelo,
wuḡu, phasṭa,
nzw.

1. Kha vha ye fhethu ho aṭamaho.
2. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo shumela hone.
3. Kha vha sumbedze vhagudi fhethu hune vha ḡo ṭana hone zwithu.
4. Kha vha khethekanye vhagudi vha bve zwigwada zwa vhagudi vha 2-4.
5. Kha vha phakhele tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe zwishumiswa zwi re hone.
6. Kha vha vhudze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi elekanye nga ipfhi ḡine vha nga ṅwala.
7. Tshi tevhelaho, kha vha vhudze zwigwada zwi fhaṭe ipfhi ḡo nga zwishumiswa.
8. Musi zwigwada zwo no fhaṭa maipfhi azwo kha zwi a ṭane fhethu ha u ṭana maipfhi.
9. Kha vha tende vhagudi vha monamone vha tshi vhala maipfhi a muṅwe na muṅwe.
10. Kha vha livhuwe vhagudi vha vha vhudze uri vha kunakise fhethu.

U vhala (khathihi) na vhagudi: Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U ṅwala Vhagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho

TSHIFHINGA:
Minete ya 20

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu dza
vhagudi dza u
anḡadza

Kha vha shumise itshi tshifhinga kha hagudi vha isa phanda na u netshedza zwo nwalwaho.

1. **Kha vha ise phanda na u vhidza vhagudi uri vha nekedze kilasi.**
 - a. Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi u ḡa phanda ha kilasi vha nekedza.
 - b. Kha vha nee mugudi muṅwe na muṅwe minete ya 1–2 u ṭalisa tshifanyiso tshawe na u vhala zwe a ṅwala.
 - c. Musi vho no fhedza, vha fanela u tshimbila vha tshi sumbedza tshifanyiso tshavho.
2. **Musi vhagudi vha tshi khou netshedza, vhone kha vha vhe na vhuṭanzi uri kilasi i khou thetshesela nga vhuronwane. Kha vha vha humbudze uri vha vhandele zwanda mugudi muṅwe na muṅwe we a netshedza.**
3. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe phanda ha kilasi vha netshedze.**

U vhala ha zwigwada hu na u sumbiwa ndila: Kha vha ite ndingo dza u Vhala nga u Elela ha Orala

TSHIFHINGA:
Minete ya 30

ZWI-
SHUMISWA:
Bugu ya u
Vhala ya
Thikho
Bugu ya u
Linga

1. **Kha vha dzudze vhagudi na Bugu dzavho dza u vhala dza Thikho.**
 - a. Kha vha vhudze vhagudi vha vule Bugu dza u Vhala dza Thikho kha siatari ja u thoma.
 - b. Kha vha vhudze vhagudi uri vha shume na phathinara dzavho.
 - c. Kha vha vhudze vhagudi vha tole arali vha tshi kona u vhala mibvumo yothe ya foniki.
 - d. Kha vha vhudze vhagudi uri vha sielisane u vhala hafhu maipfhi na mañwalwa othe.
2. **Kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi uri vha ite Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO).**
 - a. Kha vha shumise Milingo ya u Vhala nga u Elela ha Orala (VEO) ya Themo ya 1 yo netshedzwaho kha Tshibugwana tsha u Linga.
 - b. Kha vha tevhedze ndaela dza u linga ha VEO dzi re kha Tshibugwana tsha U linga.
 - c. Kha vha rekhode mvelelo dza mugudi muñwe na muñwe.
 - d. Kha vha shumise mvelelo idzi u itela u khwinisa zwigwada zwavho zwa u vhala zwi re na vhukoni vhu fanaho.
 - e. Kha vha dovhe vha shumise mvelelo idzi kha u vha na nzhele ya zwine zwa tea u lulamiswa kha themo i daho.

Mafhelo a Duvha: U vhalela Nṭha

TSHIFHINGA:
Minete ya 15

ZWI-
SHUMISWA:
Zwishumiswa
zwa
mudededzi

- Kha vha shumise zwishumiswa zwanu: Bugu Khulwane, Thanganyelo ya Mañwalwa na Bugu dza Zwiṭori zwothe zwo tea.
- Kha vha shumise tshenetshi tshifhinga u itela u edzisa u vhala nga u tou elela, hunyanyulaho.
- Mushumo uyu u thusa vhagudi u bveledza lufuno lwa zwiṭori na u vhala.
- Zwi dovha zwa fhaṭa divhaipfhi yavho, ndivho ya murahu na muhumbulo ya u shuma. Hezwi zwothe ndi zwikili zwa ndeme zwa u pfhesesa.

NHLRP | National
Home Language
Reading Programme

